Иван Михайлов

СПОМЕНИ

Иванъ Михайловъ

СПОМЕНИ

IV

ОСВОБОДИТЕЛНА БОРБА

1924 - 1934 г.

(ПРОДЪЛЖЕНИЕ)

ПРЕВРАТЪТЪ ВЪ БЪЛГАРИЯ ОТЪ 19 МАЙ 1934 ГОДИНА И МАКЕДОНСКОТО ОСВОБОДИТЕЛНО ДѢЛО *

Наши възражения срещу доводитѣ на българскитѣ „интегрални югославяни“

Почти всички държавни преврати въ Европа следъ войната, издигащи силна власть на мѣстото на партийнитѣ управления, и особено превратитѣ, които поставяха властьта въ ржцетѣ на военнитѣ, бидоха извършени все подъ знака на голѣми национални идеали. Но установената на 19 май 1934 г. диктатура въ България е пълно отрицание на горното. Тя не само не бѣ реакция срещу пораженството, а се опираше на него.

Преди всичко трѣбва да се спремъ на нѣкои отъ теориитѣ, съ които най-често боравѣха идеолозитѣ на този превратъ.

Тѣ считатъ, че къмъ сръбско-българското сближение трѣбва да се върви даже презъ трупа на Македония. Въ връзка съ този въпросъ се прибави нова мрачна страница въ отношенията между македонското освободително дѣло и българската държавна политика.

Братя сме, славяни сме — така сантиментално започватъ аргументацията си мнозина по-наивни сторонници на сближението.

Не ни е позната нѣкаква политика на славянскитѣ държави и народи за постигане на общославянски цели. Що се отнася до сърбитѣ, задъ термина „славянство“ тѣ прикриватъ само сръбскитѣ си интереси. Всѣки, който е посочвалъ нечестивитѣ имъ смѣтки, обявяванъ е билъ отъ тѣхъ за врагъ на славянството. Българитѣ, както поляцитѣ, най-много сѫ обвинявани въ този смисълъ, макаръ тъкмо тѣ да сѫ патили най-вече отъ свои братя-славяни.

Сърбия не е била вѣрна, отначало докрай, на славянската общность, нито специално на Русия, съ приятелството си къмъ която сърбитѣ тъй много шумятъ.

По време на Берлинския конгресъ (1878 г.) сърбитѣ сѫ недоволни отъ Русия, понеже тя не пожела да задоволи безкрайния имъ апетитъ за българската земя. Дълги години следъ това Сърбия водѣше австрийска политика, вражеска на руската.

Примѣри за сръбска измѣна спрямо българитѣ намираме още въ историята на старитѣ български царства.

Отношението на Сърбия спрямо българитѣ презъ 19 вѣкъ, когато тѣ бѣха подъ турско робство, се изчерпва въ редица измами и опити за посърбяването имъ.

Игра съ българската кръвь е имало още въ времето на Хайдутъ Велко, българинъ отъ Неготинъ, който се е притекълъ въ помощь на сръбското възстание, водено отъ Карагеорги.

Измѣна отъ сръбска страна има при „Манчовата буна“ въ Берковско презъ 1835 година.

Измѣна има презъ 1835 г. сѫщо при възстанието на българитѣ въ Ломско, Бѣлоградчишко, Видинско и Кулско.

Презъ 1841 г. сърбитѣ добре използуваха за свои цели възстанието на българитѣ въ Нишко.

Легендарниятъ български апостолъ на свободата, Василъ Левски, е билъ арестуванъ презъ 1868 г. отъ сърбитѣ въ Зайчаръ, защото е говорилъ на тамошнитѣ българи, че трѣбва да служатъ на българскитѣ народни интереси, а не на сръбската дипломация.

Българскитѣ борци, съ Раковски начело, много пѫти сѫ били лъгани отъ Сърбия, че ще имъ помогне за освобождението на поробена България; били сѫ затваряни, бити, прогонвани, заплашвани отъ сръбскитѣ управници.

Презъ 1867 г., когато се водѣли преговори между Българската легия въ Букурещъ и князъ Михайлъ за сръбско-българско споразумение на федеративни начала, сърбитѣ умѣло използували всички опити за сближение, за да засилватъ своята акция въ Македония.

Презъ сѫщата 1867 г. сърбитѣ сѫ уговаряли съ Румъния подѣлба на Бъл-

---

* Много отъ следващитѣ въ това приложение страници сѫ взети отъ моята книга „По трънливия пѫть на македонското освободително дѣло“, излѣзнала подъ псевдонимъ Брѣгалнишки. Тя е отдавна напълно изчерпана. Не намѣрихъ за нужно да повтарямъ съ други думи тукъ сѫщитѣ въпроси. Книгата е писана презъ 1937 г.

гария. Въ чл. осми на договора е било казано:

„Ако Провидението благослови тѣхнитѣ усилия и имъ предостави свободно да разполагатъ съ отнетитѣ отъ отоманското владичество територии, дветѣ договорящи страни ще се споразумѣятъ както следва:

Ще бждатъ присъединени завинаги къмъ Румъния островитѣ образуващи делтата на Дунава, както и източния предѣлъ на България, включенъ между Русе и Варна отъ една страна, Черно море — отъ друга.

Ще бждатъ присъединени завинаги къмъ Сърбия Стара Сърбия, Босна, Херцеговина и България, безъ оня предѣлъ отъ последната область, отреденъ за Румъния.“*

На 1885 г. Източна Румелия пожела да се обедини въ Българското княжество, но Сърбия нападна българитѣ откъмъ гърба имъ, защото България щѣла да се уголѣми. Въ случая сърбитѣ служеха открито на политиката на Австрия и се харесваха на Турция. Разбира се, цѣлиятъ славянски свѣтъ, вънъ отъ рускитѣ управляващи срѣди тогава, се зарадва, като биде бита Сърбия на Сливница. Това бѣ първиятъ урокъ по „славянство“, даденъ на младата българска държава отъ сърбитѣ.

Подушили, че е възможно македонскитѣ българи да получатъ нѣкакви права или автономия въ турската държава, сърбитѣ засилиха противомакедонското си четничество, действуващи въ съгласие съ гръцкитѣ чети. По всичкото време, докато се водѣше борбата срещу турцитѣ, сърбитѣ услужваха на турскитѣ власти противъ освободителното движение на македонцитѣ и получаваха турско съдействие за подравяне на българщината. Тукъ виждаме втория важенъ урокъ по славянство, даденъ отъ Сърбия на българитѣ въ ново време.

Презъ Балканската война, докато българската войска продължаваше да се бие въ Тракия за общата съюзническа кауза, а сръбската войска си почиваше въ Македония, политицитѣ отъ Бѣлградъ сключиха тайно воененъ съюзъ съ Гърция, за да обератъ България. И наистина славянитѣ българи бидоха ограбени отъ „братята“ сърби въ сътрудничество съ румънци, гърци и турци. Това бѣше третиятъ сериозенъ урокъ по „славянство“, който българщината получаваше отъ сърбитѣ въ най-новитѣ времена. В-къ „Миръ“, органътъ на партията, която бѣ сключила съюза съ Сърбия и бѣ водила заедно съ нея войната противъ Турция, която дълги години е била сторонникъ на сръбско-българското братство, писа за сръбското поведение:

„Да се съюзишъ съ единъ свой братъ съ цель да го измамишъ, да го ограбишъ, да му вземешъ онова, предметъ на което е билъ самиятъ съюзъ, и да сторишъ това, следъ като твоятъ съюзникъ е употрѣбилъ най-голѣмитѣ усилия за възтържествуването на общото дѣло, следъ като е далъ най-голѣмитѣ жертви, и е спечелилъ най-видни сражения. — това е престжпление. нечуто въ историята на народитѣ. Това престжпление е извършено отъ Сърбия.“**

Разбира се, много пжти преди Балканската война Сърбия е преговаряла съ другитѣ неславянски държави на Балкана и имъ е обещавала помощь противъ българитѣ, все поради завистъ и лакомство. Сръбското правителство е обещавало военна помощь на Турция на два-три пжти, за да се попрѣчи било на въвеждането автономия въ Македония, било за да се осуетятъ други нѣкои полезни възможности за българщината.***

По поводъ на едно сръбско предложение за сближаване съ България, българскиятъ министъръ на външнитѣ работи, С. Паприковъ, на 18 юлий 1908 година пише между другото:

„. . . Ние трѣбва да държимъ смѣтка и за едно възможно вѣроломство. Где е гаранцията, че ако ние започнемъ нѣкакви преговори, това нѣма да бжде съобщено въ Цариградъ, за да стане Сърбия вѣрна приятелка на Турция, а България нейнъ врагъ.****

Следъ великата война Сърбия си остана съюзникъ на Гърция и Румъния, безъ да се интересува отъ обстоятелството, че въ тия две стра-

---

* А. Тошевъ, „Балканскитѣ войни“, т. 1, 83 и 84.

** В-къ „Миръ“, 19 юний 1923 г., София.

*** Въ книгата на Андрей Тошевъ „Балканскитѣ войни“, т. 1, сж посочени такива случаи; вижъ напр. стр. 94 и 95.

**** А. Тошевъ. „Балканскитѣ войни“, , т. 1, стр. 192.

ни има потиснати славяни-българи. Презъ последнитѣ години тя заякчи съюзнитѣ си връзки съ тѣхъ, а сключи съюзъ и съ Турция; играе известната своя роля въ Балканското споразумение, като за обектъ на хитринитѣ ѝ остава асимилацията на българитѣ въ Македония и евентуално България.

Ако сърбитѣ сѫ влѣзнали въ голѣмата война водими отъ славянски чувства и цели, както тѣ обичатъ да се представятъ, ето резултатътъ отъ тая война: славянитѣ хървати, македонски българи, черногорци сѫ поробени отъ Сърбия. Заграбени сѫ и българскитѣ Западни покрайнини (Царибродъ и пр.).

Значи, поведението на сърбитѣ трѣбва да се посочва като примѣръ за липса на славянско чувство, като позоръ на славянството. Тѣхнитѣ домогвания и похвати по отношение на Македония сѫ наречени отъ проф. Державинъ „атентатъ противъ славянската солидарность", а проф. Густавъ Вайгандъ е нарекълъ тѣхната пропаганда „безочливо мошеничество". Славянофилътъ В. Т. Велчевъ заявява:

„Грѣхътъ, който се извърши спрямо Македония, на славянската съвѣсть ще тежиѣе."

*

Известни срѣди искатъ да изкаратъ сближението, по-точно югославянската идея, като голѣмъ идеалъ на българския народъ. Ималъ ли е нашиятъ народъ нѣкога такъвъ идеалъ? Кои сѫ били носителитѣ му, каква крайна цель е била преследвана?

За българитѣ сѫ сѫществували идеали: обединението имъ въ една държава; добиране до автономия; съхранението имъ като нация презъ вѣковетѣ. Тия идеали сѫ имали и своитѣ голѣми дати, и герои, и паметници. Но абсолютно никаква диря не се намира отъ стремежъ на българина да си промѣня името и съ други славянски народи да образува нова народность — югославянска.

Нѣма югославянска нация и едва ли нѣкога ще се създаде. Причинитѣ сѫ сѫщитѣ, поради които нѣма напримѣръ западнославянска нация. Отдѣлнитѣ народи отъ западната славянска група — поляци, чехи, словаци — не могатъ да станатъ единъ народъ. Чехитѣ и словацитѣ прокараха различието си и въ наименованието на общата имъ държава — бившата Чехословакия. Очевидно е, че за всѣки отъ тия два народа националното име се явява много по-скѫпо, отколкото съдружния животъ въ една държава. Илюзии си прави всѣки, който мисли, че народностното име е по-малко скѫпо за хърватина, словенеца, сърбина и българина, отколкото то е за поляка, чеха и словака.

Има хора съжаляващи задето българскиятъ царь Симеонъ преди хиляда години, а нѣколко вѣка следъ него сръбскиятъ царь Душанъ, не сѫ успѣли да изфабрикуватъ единъ югославски народъ. Мечтателитѣ трѣбва да си вематъ бележка именно отъ този фактъ — че даже въ онова време, когато националното съзнание е било по-неоформено, оказало се е невъзможно сливането на различнитѣ наши народи въ единъ. Днешнитѣ наследници на Душана пожелаха да се покажатъ похитри и прекръстиха държавата си на „Югославия", но това само зле прикрива сѫщностьта на замислитѣ имъ.

Фактитѣ днесъ показватъ, че българинътъ иска да си остане българинъ, а сърбинътъ — сърбинъ, тъй както е било преди вѣкове.*

---

* При завладяването на Македония, турцитѣ сѫ продавали мѣстни жители като роби. Въ спис. „Мак. прегледъ", год. 7. книги 2 и 3, бидоха факсимилирани 13 нотариални актове отъ венециански нотариуси въ Критъ, въ връзка съ такива продажби. Продаванитѣ мѫже и жени, на запитването на нотариуса, сѫ отговаряли, че сѫ българи —

Може да ни се посочи посърбяването на Моравската область като доказателство, че между южнитѣ славяни лесно може да бѫде промѣнено националното име и възприето друго. Но този примѣръ подкрепя нашата теза — а именно, че до день днешенъ въпросъ за югославянство не е занимавалъ нито сърбитѣ, нито насъ; че сърбитѣ сѫ се интересували само отъ своето народно име. Ако бѣше иначе, тѣ нѣмаше насила да посърбяватъ българитѣ въ Моравско, а биха ги нарекли югославяни. Или пъкъ, ако идеята имъ е била да проповѣдватъ сближение и братство, биха ги оставили да си живѣятъ като българи. Сѫщо тъй и България презъ великата война не се зае да създава югославизъмъ, а желаеше да върне на българщината посърбенитѣ преди нѣколко десетки години моравски българи.

Както и съ всички други народи, съседни или по-далечни, сърбитѣ и българитѣ сѫ бивали помежду си много пѫти приятели и много пѫти врагове, съобразно интереситѣ имъ. Но сближение заради самото сближение, като идеалъ, не сѫ правили.

Югославската идея се появи за пръвъ пѫть между хърватитѣ, презъ миналия вѣкъ, и нейнъ главенъ носитель бѣ просвѣтениятъ хърватски владика Щросмайеръ.

Той, обаче, съвсемъ не е смѣталъ, че хърватскиятъ народъ и който и да е другъ отъ южнитѣ славянски народи ще трѣбва да изчезне, претопявайки се въ нѣкаква нова „югославска“ нация, а още по-малко да се посърби. Загребскиятъ в-къ „Обзоръ“ помѣсти презъ м. февруарий 1938 г. едно писмо на Щросмайера до неговия приятель и сътрудникъ Франьо Рачки, писано по поводъ разбиването на сърбитѣ отъ българската войска при Сливница, помѣстено и въ „Кореспонденцията на Щросмайеръ“, издание на Загребската академия на наукитѣ. Въ него се казва:

„Не мога да ви опиша колко много се радвамъ, че справедливата кауза на българитѣ, подъ защитата на Божието провидение, победи. Това е Божия ржка. По тоя начинъ е победена чужда, съвсемъ противна на славянството мисъль. Това означава победа и на нашитѣ намѣрения. Лудитѣ сърби мислѣха, като унищожатъ съ помощьта на вѣчнитѣ неприятели на славянството хърватската държавна идея, подъ която намѣриха братска защита, използувана отъ тѣхъ вѣкове, и като унищожатъ добрия български народъ, ето имъ готово Душановото царство. Дано сега Богъ даде да прогледнатъ. Би трѣбвало да разбератъ, че гроба, който копаятъ за другитѣ, на първо мѣсто готвятъ го за себе си. Изобщо идеята за възкръсването на Душановото царство е луда идея и заблуждение . . .“

Щросмайеръ е привърженикъ на славянската федерация на Балканския полуостровъ, която е противоположность на великосръбската идея.

Проф. Ватрославъ Ягичъ, хърватинъ, най-голѣмиятъ славистъ, въ едно писмо до Л. Милетичъ казва:

„Ние желаемъ да живѣемъ въ славянския свѣтъ, а не да загинемъ.“*

Водачътъ на хърватитѣ Стѣпанъ Радичъ, бѣ привърженикъ и на Балканската федерация и на тая на южнитѣ славянски народи; и за двата случая той подчертава, че всѣки народъ трѣбва да запази пълната си индивидуалность.

Наследникътъ му въ партията, д-ръ Владко Мачекъ, сѫщо е решителенъ борецъ за запазване на хърватския народъ изцѣло и за неговото пребѫдване въ вѣковетѣ. Това е становището на голѣмитѣ хървати, въ чиято политическа програма се допуска възможностьта за федеративна югославска държава. Какво да кажемъ пъкъ за онѣзи хърватски борци и водачи, които по начало сѫ били противъ федерацията и специално противъ съжителството съ сърбитѣ, като, напримѣръ, Анте Старчевичъ преди нѣколко десетилѣтия, и Анте Павеличъ?

Водачитѣ отъ епохата на българското възраждане, легални и революционери, доколкото сѫ се спирали на мисъльта за съжителство съ сърбитѣ, смѣтали сѫ го за възможно само върху основата на една федерация, при пълно зачитане езика и всички други права, поотдѣлно на българския и сръбския народъ. Това начало е прокарано и въ протокола на българската „Благодетелна дружина“ въ

отъ Скопйе, Битоля, Струмица и др. мак. градове. Македония бѣ стояла въ сръбски ржце нѣколко десетилѣтия и турцитѣ я бѣха отнели отъ тѣхъ. Това е още едно отъ многото доказателства, че славянитѣ въ Македония сѫ били българи още преди вѣкове.

* Списание „Македонски прегледъ“, г. 2, бр. 3, стр. 16.

Букурещъ отъ м. януарий 1867 г., която се бѣ съгласила на времето да се образува югославянско царство, начело съ сръбския князъ Михайлъ.* Въ чл. 2 на протокола се казва:

„Югославското царство ще се съставлява отъ Сръбско и Българско (Българско обема областитѣ България, Тракия и Македония)."

А чл. 5 гласи:

„Всѣка страна ще сохранява своето си наречие за официално, и затова чиновницитѣ трѣбува да бѫдатъ отъ онова племя гдето служатъ, и което говори наречието въ страната."

Въ статиитѣ на безсмъртния поетъ и революционеръ Христо Ботевъ горещо сѫ защищавани етнографскитѣ граници, езика и правата на българитѣ, като сѫ нападани сръбскитѣ домогвания за присвояване на български земи.

Патриархътъ на българскитѣ борци, Раковски, е гледалъ съ недовѣрие на едно по-голѣмо югославянско царство, а осѫждалъ и панславизма, отъ който нищо добро не трѣбвало да очакватъ балканскитѣ народи. Съгласенъ е билъ съ принципа, че Балканитѣ трѣбва да принадлежатъ на балканцитѣ, но при условие всѣки да запази своята народность.** Той сѫщо пише за неискрената сръбска политика спрямо българитѣ.

Любенъ Каравеловъ, най-яркиятъ привърженикъ на южнославянското разбирателство и сръбско-българското братство, ето какъ е разбиралъ установяването на братството:

„Българитѣ трѣбва да иматъ свое народно развитие, свое вѫтрешно управление, което отговаря на народнитѣ обичаи и народнитѣ нрави, затуй защото България има своя история (не политическа, а народна). Мнозина искатъ да се създадатъ между българи и сърби сѫщо по-тѣсни връзки, т. е. българитѣ да приематъ сръбския езикъ и да станатъ единъ народъ, но това е — споредъ мене — още по-непостижимо, защото тъй бихме засегнали свободата на нацията и свободата на човѣка . . . ."***

Въ позивъ до българитѣ, сърбитѣ, румънитѣ и гърцитѣ, писанъ въ Пещенския затворъ и печатанъ пакъ въ в-къ „Застава", бр. 35, Каравеловъ развива идеята си за балканска федерация по типа на швейцарската:

„ . . . . Сърбинъ, може да живѣе както му е воля; гръкъ да живѣе гръцки; и румънъ — румънски. Тия мѣста, които сѫ населени съ българи — български. Ние желаемъ пълна свобода и затова не щемъ да ни се покорява и да ни робува и други, така сѫщо и не щемъ и ние да се покоряваме и да робуваме другиму.

Ние своето не даваме, и чуждо не щемъ — кой желае да вземе чуждото, той не ще свобода . . . ."****

Така сѫ мислили българскитѣ водачи преди да сѫществува българска държава. Днесъ още по-малко ще се намѣри добъръ българинъ, който да жертвува националното си съзнание.

*

Каква роля игра Византия спрямо дветѣ български царства въ Срѣдновѣковието, досущъ такава роля — ще повторя — Сърбия играе днесъ спрямо България и българския народъ. И при очевидния имъ стремежъ да доведатъ българщината до залѣзъ, сърбитѣ успѣха, обаче, да си намѣрятъ въ България поддръжници: и военни хора, обладани отъ амбиция за властвуване, и лекомислени професори, и разпуснати духовни лица, и първенци на политически партии, за да не споменаваме за вулгарнитѣ имъ орждия. Съ една дума, Сърбия можа да си създаде партия така, както на времето въ българскитѣ царства е сѫществувала византийска партия. Споредъ нуждата, тя сѣе идеологическа отрова, подготвя българската политика за свои комбинации, устройва военни преврати, прибѣгва до конспирации и убийства, възпрепятствува и оклеветява освободителнитѣ усилия на поробенитѣ българи и пр. Въ ходъ е цѣлъ арсеналъ отъ похвати, пръскатъ се грамадни парични срѣдства.

Но най-вече се използува идеята за югославянско братство. Не е толкова важно кой подъ каква форма се застѫпва за нея. Отъ сръбска гледна точка важното е всрѣдъ българското общество да се появяватъ спорове, борби, и българинътъ, малко или много, да се измѣства отъ чисто българскитѣ позиции. Къмъ това се върви даже и тогазъ,

---

* А. Тошевъ, „Балканскитѣ войни", часть 1, стр. 78-81.

** А. Тошевъ, „Балканскитѣ войни", т. 1, стр. 71.

*** Статия отъ Л. Каравеловъ „То ни е нужно", въ сръбския в-къ „Застава"; вижъ в-къ „Зора", София, бр. 5699 отъ 23 юний 1938 г.

**** В-къ „Зора", бр. 5699 отъ 20 юний 1938 г.

когато застжпницитѣ на югославянското сближение поддържатъ, че се ржководѣли отъ грижа за българскитѣ интереси.

„Апостоли“ на югославизма въ България — за примѣръ Димо Казасовъ, както другаде споменахме — отидоха дотамъ, че да сравняватъ положението на турското население въ България съ това на потиснатитѣ македонски българи и открито оправдаваха сърбитѣ за страховитата имъ тирания надъ тия българи. А въ чужбина се появи нѣкой си проф. Константинъ Кацаровъ да разправя въ своя книга на френски и нѣмски езикъ, че българскиятъ народъ копнеялъ за приключването си въ „югославската“ държава. Подобна фалшификация на българската национална воля не сж си позволявали нито сърбитѣ. Въ книгата си „Анализа на победата“, въ дисхармония — може да се каже — съ цѣлото й съдържание — той е вмъкналъ една глава за Югославия. Тамъ* изрично изтъква той, че нищо по-назрѣло, категорически необходимо, нѣмало отъ едно обединяване на България съ Югославия. Изглежда, че тоя човѣкъ изобщо не се е интересувалъ отъ това, което става въ прогнила Югославия отъ деня на създаването й до днесъ. Не е обърналъ никакво внимание на епохалната борба, водена отъ хърватския народъ, за да излѣзне отъ тая тъмница (Югославия); а и понятие сигурно нѣма за интимното желание на косовскитѣ албанци да се присъединятъ къмъ албанската държава; да не говоримъ пъкъ за тежкитѣ страдания и борби, които винаги сж водили македонскитѣ българи, за да се отърватъ отъ клещитѣ на сръбското или югославско (съ други думи) робство.

На пръвъ погледъ сърбитѣ оставятъ у наблюдателя впечатление, че сж голѣми романтици. Въ сжщность, тѣ по най-реалистиченъ начинъ използуватъ романтиката, по-вѣрно наивностьта, тъкмо на известна часть измежду българитѣ, минаващи ужъ за хора реалисти. Никой по-добре отъ сърбитѣ на Балканския полуостровъ не си е послужилъ съ общи фрази, съ отвлечени програми, за да постига съвсемъ тѣсни, добре пресмѣтнати свои задачи.

Така, отъ нѣколко десетилѣтия насамъ, декламирайки все за славянство, за побратимство, ограбиха половината българска земя, набелязвайки и остатъка като югославска земя, т. е. обектъ на сръбско завладяване. Отъ такива намѣрения сж пропити отношенията имъ и спрямо другитѣ южни славянски народи.

**
*

Българскитѣ права въ Македония бѣха погазени, отречени дори когато тамъ дойде комунистическиятъ режимъ, който обича да си прикачва прилагателното „прогресивенъ“. Звенаритѣ, които бѣха ортаци на комунизма, за да не кажемъ слуги, — доколкото сж запазили у себе си нѣкакво българско чувство, можаха ли да си теглятъ заключенията отъ този фактъ и да захвърлятъ въ коша за непотрѣбни нѣща старитѣ свои идеи за интегрална Югославия?

Любима теза на звенаритѣ бѣ, че Македонскиятъ въпросъ трѣбва да бжде само български държавенъ въпросъ. Разбира се, тѣ не смѣятъ устата си да отворятъ ако имъ се постави такова питане: Българската държава ще стреля ли на генералъ Ковачевичъ въ Щипъ, или на Преличъ въ Скопйе, или на Жика Лазичъ въ кабинета му въ министерството въ Бѣлградъ, ако тия тирани денационализиратъ народа ни и избиватъ смѣлитѣ по духъ македонски българи?

Трѣбва да изтъкнемъ, обаче, и тукъ, че и между звенаритѣ имаше хора, които не мислѣха като проф. Михалчевъ, Кимонъ Георгиевъ и тѣмъ подобни. Ето какво пише напримѣръ звенаръта Иванъ Харизановъ:

> „Идеята на нѣкои, че македонскиятъ въпросъ е въпросъ на българската държава, е пакостна идея — той е билъ и си остава въпросъ, преди всичко, на македонското население. Като българи, ние имаме само едно **право** спрямо македонската организация — **да не вреди тя на интереситѣ на българската държава**, но заедно съ това и една длъжность — **да бжде тя независима въ своето развитие.**“ И другаде сме цитирали тия му думи.
>
> (В-къ „Изгревъ“ отъ 30 януарий 1932 г.; курсивътъ е на Харизановъ)

Органътъ на ВМРО писа въ връзка съ звенарскитѣ философствувания:

---

* Konstantin Katzarov — "Analyse des Sieges", Verlag A & G De May, Dusseldorf, 1964 год., страници 454—457, 459, 460, 462, 464.

„. . . . Българскитѣ правителства никога не сѫ последвали примѣра на графъ Апони въ Женева, за да поискатъ изпълнението на онѣзи клаузи за покровителство на малцинствата, които сѫ тѣхно договорно право и не нарушаватъ съ нищо установеното варварско териториално статукво. Нѣщо повече: българскитѣ правителства още не смѣятъ да допуснатъ единъ пасажъ въ отговоритѣ на Тронното слово, отъ който да се вижда, че има поробени българи и че тѣ сѫ лишени отъ най-елементарнитѣ човѣшки и национални права, които имъ предвиждатъ самитѣ договори за миръ . . . .“

Има сърби, които биха желали съ българска помощь да вематъ и другата половина на Македония, така както презъ 1912 год. взеха едната, и следъ туй пакъ да постѫпятъ съ България, както тогава . . . Но нека видимъ какво излѣзна досега отъ споменатитѣ политически тенденции.

Стамболийски бѣ общественикъ, комуто сърбитѣ имаха основание да се довѣряватъ поради неговото минало: афиширанъ бѣ като противникъ на царь Фердинанда; противопоставилъ бѣ се твърдо срещу намѣсата на България въ голѣмата война; лежалъ бѣ въ затвора, докато траеше войната; обявилъ бѣ, че се смѣта за югославянинъ; врагъ бѣ на македонцитѣ и воюваше срещу тѣхъ. Той се опита да спечели подкрепата на Сърбия въ Лозана презъ 1922 г. и повдигна въпросъ за изпълнение задължението на силитѣ по чл. 48 отъ договора въ Ньойи за излаза на България на Бѣло море. Българската делегация поддържаше, че това задължение може да се изпълни чрезъ създаване автономна Западна Тракия или чрезъ независимъ коридоръ по долината на Марица, свързващъ България съ морето. Опитътъ на Стамболийски да спечели сърбитѣ претърпѣ пъленъ неуспѣхъ. Българскитѣ искания не бидоха удовлетворени.

Нека си спомнимъ и поведението на сърбитѣ къмъ края на 1924 г. въ връзка съ известния „Женевски протоколъ за малцинствата“, сключенъ на 29 септември сѫщата година между България и Гърция. Това споразумение се отнасяше до начина, по който ще се прилагатъ клаузитѣ за малцинствата, съдържащи се въ договоритѣ. Гръцкото народно събрание отхвърли протокола, понеже Сърбия упражни натискъ върху Гърция да се откаже отъ тоя опасенъ починъ — признаването на българи въ Македония.

Друго. — Всички сторонници на побратимяването съ Сърбия сѫ искали да минатъ за голѣми миролюбци . . . Искайки сближението съ сърбитѣ, споредъ тѣхъ, иска се миръ, спокоенъ напредъкъ. Самата идея за създаване голѣма Югославия носи опасение за война. Откато се яви въпросътъ за нѣкаква интегрална Югославия, турцитѣ поеха задължение да бранятъ границитѣ на Гърция. Освенъ това, укрепени бидоха наново срещу България Одринъ и Лозенградъ. При опитъ да се отива къмъ морския брѣгъ, отъ страна на България или Сърбия, изгледи има за война съ цѣла редица държави. Найновитѣ събития потвърдиха истинността на всичко туй.

Съ шума около сближението Сърбия спекулира политически и повдига престижа си на Балканитѣ и по-далече; цели да повлияе върху духа и надеждитѣ на потиснатитѣ народи въ смисълъ изгоденъ за нея. Около 1934 г. най-добритѣ ѝ приятели въ чужбина я осѫждаха; очакваше се отъ нѣкои страни да ѝ се откажатъ и заеми, поради назадничавия ѝ режимъ и несъгласието ѝ съ националноститѣ въ нейнитѣ граници. Сближението съ България ѝ помогна въ много отношения; тя го използува почти така, както въ 1908 г. младотурцитѣ използуваха прогласения „хуриетъ“.

Бѫдещето ще покаже дали на България нѣма да останатъ въ резултатъ отъ тази политика само укрепената турска граница, дадената чужда гаранция за гръцкитѣ земи, подозренията на останалитѣ балкански страни, разправиитѣ съ македонскитѣ българи и . . . празди ржце.“

*

България не може да се откаже отъ връзки съ една държава поради това, че въ границитѣ на последната сѫ останали българи; тя ще постѫпва така, както сѫ постѫпвали и други, когато сѫ се озовавали въ положение прилично на нейното, напримѣръ: Италия, Румъния, Гърция и др. — ни се възразява. И ние ще си послужимъ съ тѣзи примѣри.

Италия на времето поддържаше приятелство и съюзъ съ своя вѣковенъ врагъ Австрия. Но въ предѣлитѣ на австрийската империя далечъ нѣмаше такъвъ процентъ италиански малцинства както има български подъ Сърбия; и доколкото ги имаше, тѣ си оставаха тамъ италианци, ползуваха се отъ всички права за народностнитѣ групи въ Австроунгарската империя. Италия никога не се опетни отъ национално гледище при водене на приятелската политика спрямо австрийската монархия, нито постави на изпитание своята държавна самостоятелность, както стана въ България.

Румъния, преди Европейската война, дълги години бѣ съюзница на Австро-Унгария, въ чиито предѣли живѣеха милиони румънци. Но националната принадлежность и на тия австроунгарски поданици сѫщо не бѣ отричана; напротивъ — тѣ бѣха отишли културно много по-напредъ, отколкото братята имъ въ румънското кралство.

Отъ идеологията на Македонското движение се подразбира, нѣщо повече — тя изрично изтъква, че македонцитѣ сѫ за сближението на всички балкански народи, за тѣхното побратимяване, чрезъ обособяване на Македония, вмѣсто да се дѣлятъ и избиватъ заради нейното владение. Нийде не е казано, че македонскитѣ организации иматъ задача да пречатъ на сближението между българи и сърби. Македонцитѣ се борятъ за свободата на Македония, това е тѣхната велика цель. Нищо друго. Тѣ иматъ право да зададатъ на България следния въпросъ: „Твоятъ идеалъ кой е?". Сближението съ Сърбия не значи освобождение на Македония.

Не е вѣрно, че македонцитѣ били противъ всѣкакви срещи на българи съ сърби. Тѣ поддържатъ само, че Македонскиятъ въпросъ не бива да бѫде възпрепятствуванъ заради празни срещи. Едно време българи отъ царството се срещнаха и съ турци, но българскитѣ черкви и училища въ Македония и Одринско сѫществуваха, тамошнитѣ българи не бѣха наричани турци, интелигенцията ни не бѣ прогонвана; въобще, Турция не заличаваше българската култура. Напротивъ, и при най-добритѣ отношения между Турция и България, по времето на Ст. Стамболовъ, българската държава се застѫпваше непрестанно за закрепването на нашата националность въ Турция.

Имало е случаи да се срѣщатъ съ турцитѣ, а по-късно съ сърбитѣ, даже македонски четници и войводи, но все съ цель да извоюватъ нѣщо въ полза на Македония, а не за да се допринася къмъ нейното забравяне.

Следъ освобождението на България, години подъ редъ не бѣ забранено българи да отиватъ въ Нишъ, Пиротъ, Враня и др. поморавски градове, но това бѣ безъ значение, тъй като продължаваше отричането на българската националность по долината на рѣка Морава. И днесъ позволението, което сърбитѣ биха дали на нѣколко души отъ Скопйе, Битоля или Охридъ да посетятъ България, не означава, че се признава българщината въ Македония. А българската официална политика, безъ да е извоювала нѣщо, което да струва много повече отъ една Македония, заради такива безсмислени срещи се съгласява и съдействува да бѫде наложено около името на Македония политическо и обществено мъртвило.

Тия срещи, споредъ насъ, трѣбва да иматъ юзда, защото приучватъ народа ни да вѣрва, че официална Сърбия му мисли доброто, когато въ сѫщность тя му копае гроба.* Въ всѣка среща следва да се пледира за правата на Македония, а фактически нито въ едно отъ изявленията не се споменава нейното име. Сближенскитѣ излияния ще убедятъ и чуждия свѣтъ, че въ Македония всичко е по медъ и масло. Поддържаше се искъ срещу Турция отъ страна на нашия народъ. Съ много повече основание трѣбва да бѫде поддържанъ противъ Сърбия. ВМРО и легалнитѣ македонски организации поддържатъ единъ духъ, който служи като бариера между българската национална душа и сръбската. Политиканствуваща София желае да унищожи тази бариера. Бащитѣ ни едно време станаха униати тъкмо съ цель да се отдалечатъ духовно отъ гърцитѣ.

Заради износа и вноса на стоки не можемъ да ставаме югославяни, тъй както не станахме турци, макаръ да можехме чрезъ това да бѫдемъ паши и богаташи. България до Балканската война живѣ и безъ бѣломорския брѣгъ, тридесеть и три години; тогава тя бѣ най-напреднала и силна на Балканитѣ, защото национално бѣ здрава.

Външна и вѫтрешна политика на авторитѣ на преврата

Тепърва ще се изнасятъ тайни и ще се даватъ всестранни оценки по преврата отъ 19 май 1934 година. Има, обаче, нѣща, които още отъ сега сѫ напълно ясни и за българитѣ и за чуждия свѣтъ.

Дълго преди 19 май 1934 година бѣха започнали усилията за омаломощяване на македонскитѣ организации чрезъ странични фронтове, за излагане на ВМРО съ шантажи, за злепоставянето ѝ, особено въ очитѣ на българскитѣ офицери. Повече отколкото самиятъ превратъ, неговата подготовка показва, че Македонското движение бѣ твърде важенъ обектъ на съюза между нѣкои обществени срѣди въ България и Бѣлградъ. По-долу следватъ нѣкои подробности за тая подготовка, доколкото е нужно да се очертае отношението къмъ македонската кауза, което най-добре характеризира идеитѣ и цѣлото дѣло на преврата.

Звенаритѣ имаха като негласни съюзници и проводници на агита-

---

* Тѣзи редове иматъ предвидъ главно положението до 1941 г. Но въ много отношения казанитѣ тукъ преценки подхождатъ и за настѫпилото въ Македония положение следъ 1944 г.

циитѣ си и други хора съ окапалъ патриотизъмъ. На първо мѣсто, естествени съюзници имъ бѣха първенцитѣ отъ онова крило на земедѣлската партия, което признаваше за свой вдъхновитель дългогодишния сръбски шпионинъ Коста Тодоровъ. За да се развива спокойно, почти безъ протестъ отъ страна на свободното българско общество агитацията на звенарството, допринасяше, естествено, най-много пораженскиятъ духъ, отъ който България не бѣ се изцѣрила следъ войната.

Все вѣрни на своя противомакедонски духъ и за да се препоржчатъ предъ сърбитѣ, звенаритѣ публично защищаваха и сръбскитѣ шпиони въ България. Красноречиво доказа това известната афера съ полковникъ Маринополски и поручикъ Алексиевъ презъ 1931 г., развила се по следния начинъ. Близъкъ човѣкъ на македонското дѣло узнава, че нѣкой си Андрѣевъ поржчалъ да му се изработи въ София печата на Централния комитетъ на ВМРО. Проследено, лицето бива обискирано, а у него се намиратъ сръбски въпросници за шпиониране на българската армия и македонската организация. То признава, че въ шпионажа е замѣсенъ и поручикъ Алексиевъ. Военни лица, предупредени отъ македонци, залавятъ поручика, който отъ своя страна разкрива, че въ услуга на сърбитѣ се намира и полковникъ Маринополски. Арестуванъ билъ отъ военнитѣ лица и самиятъ полковникъ, който, обаче, следъ кратко време бива намѣренъ самообесенъ въ софийскитѣ казарми, кждето е билъ задържанъ.

Звенаритѣ се заематъ да използуватъ това положение възможно най-пълно за своята кауза. Тѣ представиха предъ обществото, че македонската организация била арестувала и биела офицери. Атакуваха сжщевременно нѣкои генерали отъ Военното министерство, които не бѣха добре разположени къмъ съзаклятническитѣ планове. Естествено, звенаритѣ публично лъжеха; тъй като македонцитѣ само бѣха съобщили на дадени военни лица за сжществуващия шпионажъ; нито македонцитѣ сж, които наредили арестуването на офицеритѣ, нито тѣ сж, които по-нататъкъ сж се занимавали съ тѣхното разследване.

Вѣрно е, че звенаритѣ правилно бѣха преценили до каква степень българското общество бѣ станало безчувствено, привикнало бѣ съ шпионствата; то обърна внимание повече на поднасянитѣ му отъ звенаритѣ сензации около тая афера, отколкото на единствения въ случая важенъ елементъ — че е налице единъ шпионажъ между военни противъ българската армия. Вмѣсто нѣкой да изкаже благодарность на лицата, които бѣха разкрили шпионажа, оклеветено бѣ цѣлото македонско дѣло, съ огледъ да се настройватъ офицеритѣ противъ него. Андрѣевъ бѣ даденъ подъ сждъ и осжденъ отъ българскитѣ сждилища за шпионажъ. Но по-нататъкъ властьта не позволи да се отиде и поручикъ Алексиевъ не биде сжденъ. Защото отъ една страна правителството не е искало да изнася, че въ войската е проникналъ чуждиятъ шпионажъ, а отъ друга, за да не се дразнятъ сърбитѣ.*

---

* Въ връзка съ тая афера на 4 декември 1930 г. военниятъ министъръ генералъ Бакърджиевъ заяви въ Народното събрание следното: „Ние въ войската сме подъ впечатление, създадено не отсега, а отъ дълго време, че сведенията, които трѣбва да бждатъ достояние само на ограничено число длъжностни лица, знаятъ се далече вънъ отъ тѣзи лица; знаятъ се отъ срѣди, които не би трѣбвало да ги знаятъ и които не боравятъ съ тази материя, за да познаватъ такива въпроси. Отъ дълго време сме подъ впечатление, че служебната тайна у насъ не е запазена. Този въпросъ всички насъ е занимавалъ и то много по-рано, преди азъ да дойда на това мѣсто.

Но защо въ „Звено“ се настоява по този начинъ върху единъ очевиденъ въпросъ, по една лъжа — позволете ми да я назова съ тая дума, — лъжа нагла, лъжа низка, лъжа безподобна?

Останахъ подъ впечатлението, че само онѣзи, които могатъ да плещятъ повече, които могатъ да интриганствуватъ повече, само тѣ иматъ правото на своя страна, а онѣ-

Интересно е, че тръбачътъ въ „защита на офицерския мундиръ“ бѣ пакъ Казасовъ. Той забравяше, че нѣкога, по нареждане на Дамянъ Велчевци, бидоха избити генералитѣ Личевъ и Топалджиковъ, безъ да е доказана нѣкаква тѣхна вина, безъ сждъ и присжда. Казасовъ по това време бѣ министъръ и гласъ не повдигна срещу тия убийства, за да не изгуби министерския си постъ. А убийството на тия двама генерали бѣ извършено близо до македонската граница съ цель деянието да бжде приписано на македонцитѣ.

Агитацията си служеше и съ още по-вулгарни лъжи. Ето единъ примѣръ.

Въ Горна-Джумая, по инициатива на Националния комитетъ на Македонскитѣ благотворителни братства, биде издигнатъ паметникъ на незнайния четникъ. Офицери отъ мѣстния гарнизонъ, привърженици на Дамянъ Велчевъ, разпространиха клеветата, че паметника билъ построенъ на мѣсто, кждето били погребани офицери, загинали въ боеветѣ срещу гърцитѣ презъ 1913 г., за защита на Горна-Джумая; коститѣ на тѣзи герои били изровени, захвърлени били, та върху тѣхнитѣ гробове билъ издигнатъ паметникътъ на незнайния четникъ . . . Никой човѣкъ съ здравъ разумъ не може да повѣрва на тази легенда, но въ съзаклятието на Велчева тя настойчиво се разправяше, за да създаде омраза противъ македонцитѣ всрѣдъ по-наивнитѣ офицери. Въ сжщность, мѣстото на паметника е на площада въ Горна-Джумая, кждето никога не сж сжществували гробове.

*

Бидейки противъ македонското дѣло даже като проява на сръбска и гръцка територия, замисляйки разгонването и на легалнитѣ македонски организации, звенаритѣ се обявиха, естествено, и срещу мѣстната организация въ Петричкия окржг. Положението въ този край бѣ често и старателно експлоатирано. Какво бѣ това положение? Читательтъ нека прочете окржжното писмо на Тодоръ Александровъ отъ 22 августъ 1922 година по създаване на Спомагателната организация, което е дадено като приложение. [52]

зи, които по манталитетъ, по възпитание, по служебно положение, трѣбва да измѣрватъ думитѣ си, трѣбва да се въздържатъ, тѣ излизатъ виновни . . . Не може да се понася! Тукъ е отдушникътъ, откждето ще се чуе навсѣкжде, кжде е правдата и истината и кжде е лъжата; а има и сждъ да се произнася“.

Министъръ Бакърджиевъ отрече по най-категориченъ начинъ да е даванъ поручикъ Алексиевъ на неотговорни фактори и да е малтретиранъ. Той е билъ предаденъ лично на полковникъ Заховъ, по заповѣдь на министъра, чрезъ командира на полка Здравко Георгиевъ.

Между това — казва министъръ Бакърджиевъ — поручикъ Алексиевъ набързо решилъ да замине за странство; изпратилъ единъ свой роднина офицеръ да го снабди бързо съ паспортъ. Роднината сжщо се казвалъ Алексиевъ. Този въпросъ ще се разследва.

Не можемъ да кажемъ — заявява министъръ Бакърджиевъ, — че нѣмаме съмнение върху полковникъ Маринополски. Установява се, че той е притежатель на едно материално състояние, парично, каквото не може да притежава единъ офицеръ отъ неговото служебно положение. Става достояние, че той е правилъ вноски въ банки повече, отколкото единъ офицеръ съ неговото материално състояние може да прави.

Другото сведение говори — все споредъ думитѣ на министъръ Бакърджиевъ, — че Маринополски ималъ намѣрение да се уволни и да замине въ чужбина. Имало е и редъ други сведения; но най-фрапантното било, че презъ Балканската война Маринополски се държалъ много непочтено. Тѣзи сведения сж били подкрепени съ подписъ. Тѣ засилвали съмнението, че Маринополски не билъ толкова амбициозенъ офицеръ, та е посегналъ на живота си само защото го обвинили. Съмненията били много и трѣбвало да се изчака думата на правосждието.

Министъръ-председателтъ А. Ляпчевъ е заявилъ въ Народното събрание, на сжщата дата, че сждебното дирене се е добрало до сведения, че шпионажъ е имало; и апелира да не се партизанствува въ войската.

Организацията въ този окржгъ бѣ изнесла нѣкои борби, преди да излѣзне това окржжно. То идваше да изясни и затвърди едно положение, диктуващо се отъ изтъкнатитѣ въ него нѣколко обстоятелства съ по-дълготрайно значение.

а) Изрично се подчертава, че се подпомагатъ законно установенитѣ власти за закрепване на реда. Нѣкои тълкуватъ, че суверенитетътъ е накърненъ съ премахването на партиитѣ, позволени отъ конституцията. За прекаленоститѣ на партизанството доста сж казали и писали най-видни партийни хора въ България, та ние повече не ще прибавимъ. Тѣзи прекалености отъ всички страни се сочеха като държавенъ и общественъ неджгъ. Но въ Петричкия окржгъ партизанството просто рушеше държавата. Голѣма часть отъ населението бѣ попаднала подъ влияние на антинационални групи. Сръбската и гръцката граници тукъ бѣха съвсемъ близо. Въ течение на десетина години, благодарение на Спомагателната организация, само въ тоя окржгъ държавата бѣ най-запазена отъ разрушителни акции и замисли. Презъ това време отъ единия край на България до другия сновѣха пристигащитѣ отъ Сърбия емигрантски чети, избиваха по друмищата чиновници, проповѣдваха неподчинение, устройваха заговори, вършеха обири. Въ Петричкия окржгъ всички подобни банди биваха или живи излавяни, или избивани при самия имъ опитъ да навлѣзнатъ въ българска територия. Така че, съ премахване на партиитѣ, въ окржга се даваше подкрепа на държавната сигурность. Следъ създаване на Спомагателната организация тоя край почувствува, че служи вече на държавата, а не на партийния егоизъмъ. Всичко, което представлява държавата и обществения животъ, вънъ отъ партизанскитѣ прояви, си остана непокжтнато и функционираше много по-правилно; защото не бѣ подкопавано и разхлабвано отъ партийни домогвания и експлоатации. Населението само разкриваше престжпленията, които постепенно намаляваха. Въ изплащане на данъцитѣ си тоя край бѣ най-изправниятъ. Държавата печелѣше отъ туй, че въ народа се насаждаше общественъ моралъ и патриотиченъ духъ. Ако всичко гореказано биваше таксувано отъ заинтересовани хора като накърнение на държавния суверенитетъ, македонскитѣ деятели имаха искреното убеждение, че се касае до охрана на държавата и нацията. Въ това отношение, както и за благоустройството и напредъка въ този край, организираното мѣстно общество правѣше това, което пропускаше или не успѣваше да направи държавата.

б) Следъ войната Македония бѣ изоставена отъ цѣлия свѣтъ. За дългата и велика освободителна борба македонцитѣ полагаха усилия да постигнатъ своето морално единство и въ Петричкия окржгъ, както всрѣдъ емиграцията въ Америка и България, така и всрѣдъ поробеното население. Македонцитѣ бѣха длъжни първо сами да си помогнатъ.

При това, отъ първостепенно политическо значение е да се вижда и чувствува, че македонцитѣ, гдето и да се намиратъ, изповѣдватъ единъ и сжщъ идеалъ и работятъ за една програма. Щомъ македонцитѣ въ останалитѣ части на Македония, щомъ емиграцията въ България и въ Америка вървятъ по единъ пжть, нашитѣ братя отъ Петричкия окржгъ не могатъ да вървятъ по друга посока. Обратното би значило да повреждатъ на Македония. Сплотеността въ Петричкия окржгъ може много да послужи въ решителенъ моментъ за правилното разрешение на македонския въпросъ. Македонскитѣ водители имаха пълно право да очакватъ за цѣла Македония отъ Петричкия окржгъ поне толкозъ, колкото полскитѣ борци и водачи очакваха и получиха за цѣла Полша отъ оная часть на полскитѣ земи, която бѣ подъ австрийска власть и се ползуваше съ известна свобода; макаръ че Австрия не бѣше за Полша онова, което България е за Македония.

в) Въ срѣдата на емиграцията, разпръсната изъ България, сжщо нѣмаше партийни бюра, междуособни партийни борби. Страстьта и проявитѣ на всѣки разгорещенъ привърженикъ на партия македонецъ се губѣха тамъ въ преодоляващето мнозинство отъ мѣстни българи. А жителитѣ на Петричкия окржгъ, бидейки всички македонци, не можеха нито морално, нито материално да подпомагатъ македонското дѣло, изобщо да се обединятъ въ името на македонската идея, ако останѣха разкжсани и озлобени единъ срещу другъ на партийна почва. При туй, за разлика отъ емигрантитѣ — особено поновитѣ — въ които мисъльта за Македония е свързана и съ тжга за бащиния кжтъ, останалъ далече, македонецътъ въ казания окржгъ живѣе въ дома си. Мнозинството тамъ по-лесно може да бжде погълнато отъ изключително партийна борба, липсвайки му тжгата къмъ роденъ край. И по това съображение македонскитѣ водачи считаха, че въ окржга трѣбва да се поддържа, чрезъ сплотеность и националистически духъ, пожива мисъльта на Македония.

г) Въ самото окржжно на Тодора се споменава, че това население е дало клетва въ миналото предъ ВМРО да работи за освобождение на Македония. Борбата продължава и, следователно, продължава и правото и дългътъ на тия македонци да подпомагатъ. Тѣ не можеха да забравятъ, че за освобождението на тѣхния край има заслуга и поробена днесъ Македония, чрезъ усилията й презъ турския режимъ.

д) Поддържаното въ Петричкия окржгъ положение въ голѣма степень помагаше на македонското дѣло да запази своята самостоятелность. Движение като нашето винаги ще има нужда отъ срѣдства, и всѣкога е най-добре да ги взима отъ своя народъ.

е) Присжтствието въ българския парламентъ на безпартийна група депутати, избрани въ тоя окржгъ, имаше своето политическо и морално значение. Чрезъ това повече се открояваше безправието и робското мълчание, на което сж обречени намиращитѣ се подъ сръбска и гръцка власть части на Македония. Избранитѣ депутати, раждани въ разни македонски краища, повдигаха отъ трибуната на Народното събрание, въ кржга на законитѣ и на сжществуващитѣ международни договори, въпроса за Македония. Гласътъ имъ се чуваше и по-далече отъ София. Твърде естествено е отъ тая депутатска група да сж недоволни всички, на които се е искало тя да се опартизани, и ония, които сж желаели да се забрави Македонския въпросъ.

На времето младотурцитѣ проектираха да вмъкнатъ въ своя парламентъ представителства отъ името на мюсюлманитѣ въ островъ Критъ, Босна, Херцеговина и други балкански земи вънъ отъ Турция.*

По много съображения, между които и туй, че стоеше неприложенъ единъ договоръ за малцинствата, ясно е, че нашитѣ депутати отъ Петричкия окржгъ имаха несравнено по-солидно основание да говорятъ отъ името на цѣла Македония, отколкото проектиранитѣ представители биха говорили, отъ името на далечното турско население, въ цариградския парламентъ. Споменавайки за този младотурски проектъ, ние искаме да изтъкнемъ само неговото поучително значение и да подчертаемъ още веднъжъ, че македонскитѣ ржководители сж влагали, въ безпартийностьта на Петричкия окржгъ, твърде високи мотиви, изцѣло оправдани отъ национално гледище. Умѣстно е да припомнимъ, че въ статутитѣ на легалната македонска организация въ България още въ 1895 г., като едно измежду важнитѣ срѣдства за постигане на освободителната цель (покрай митингитѣ, агитацията, меморандумитѣ, делегациитѣ до европейскитѣ дворове и пр.) е предвидено и „поддържане избора за депутати въ Народното събрание на ония лица, които се биха задължили да действуватъ и за постигане цельта на македоноодринскитѣ дружества".**

Ако водачитѣ на легалната организация сж оценявали нуждата отъ постоянна работа по македонската кауза въ българския парламентъ тогава, колко повече тѣ биха съзрѣли тая нужда следъ 1918 година . . . И ако сж изисквали подобна работа отъ избранитѣ въ предѣлитѣ на Стара България депутати, толко повече биха я изисквали отъ избранитѣ въ Петричкия окржгъ . . . . Въ старата легална организация ржководни мѣста заемаха или съ влияние се ползуваха, значи, и въпроснитѣ статути одобряваха Трайко Китанчевъ, генералъ Николаевъ, Йосифъ Ковачевъ, Стоянъ Михайловски, П. К. Яворовъ, проф. Л. Милетичъ и мн. други.

ж) За реда, дисциплината и творчеството въ този край сжществуватъ доста свидетелства отъ посетители, числящи се къмъ разни партии или безпартийни. Нека споменемъ:

Впечатленията на проф. Б. Филовъ, сподѣлени въ изявления предъ в-къ „Македония", следъ обиколката му въ качеството му на ректоръ на Софийския университетъ, изъ Петричкия окржгъ;

Изявления на Ст. Костурковъ, водачъ на радикалната партия, бившъ министъръ;

Изявления на Кънчо Милановъ, бившъ министъръ и виденъ членъ на народняшката партия, направени по време на подофицерския конгресъ презъ 1933 г. въ Петричкия окржгъ;

Речитѣ и писанията въ органа на Подофицерския съюзъ, по случай конгреса на тоя съюзъ презъ 1933 г., пропити отъ възторгъ за положението въ Петричкия окржгъ. По-подробно за такива отзиви е казано другаде вече.

Мнозина още български журналисти, общественици и политици сж се отзовавали най-благоприятно. Въ много вестници сж публикувани наблюденията и впечатленията имъ. Не единъ виденъ българинъ отъ Царството е изказвалъ съжаления, че такъвъ порядъкъ не е създаденъ въ цѣла България. Михаилъ Маджаровъ бѣ писалъ въ вестникъ „Миръ", че влиянието на Организацията може да бжде измѣстено, че симпатиитѣ и благоприятната почва за нея биха могли да бждатъ подровени само ако държавната власть може да гарантира на населението толкова сигурность, редъ, изгледи за културно-стопанско приповдигане, покровителство на личнитѣ и обществени интереси, колкото тѣ сж били гарантирани отъ Организацията. Съ тѣзи думи стариятъ врагъ на македонското дѣло идѣше да признае високата роля на Организацията, макаръ че той не е засегналъ другата страна на нейнитѣ заслуги; тя винаги е била пазителка на национализма ни, врагъ на предателитѣ и пораженството, възпитателка на младото поколѣние за твърда

---

* По тоя въпросъ споменава и г-нъ Л. Ламушъ въ книгата си „Петнадесеть години балканска история", френско издание на Пайо отъ 1928 г., стр. 76.

** Вижъ „Гоце Дѣлчевъ — Биография", отъ П. К. Яворовъ, издание на „Хемусъ", София, стр. 181.

служба къмъ българската свобода и име. Нѣкой день и тая й роля публично ще бѫде призната даже отъ народняцитѣ.

И следното обстоятелство можемъ смѣло да изтъкнемъ: ржководнитѣ кржгове въ България се пробудиха, здраво мушнати отъ сплотеността въ окржга, която ги накара да направятъ малко повече за материалния напредъкъ на Пиринския край. Следъ двадесеть и петь години животъ въ свободна България и тоя край ще може да има нѣколко десетки километри желѣзница или по-здрави шосета. Ако не бѣше тая сплотеность, мжчно биха се раздвижили въ София и следъ нови двадесеть и петь години. Налице е, значи, още едно голѣмо основание, щото населението около Пирина да бѫде признателно на Организацията.

з) Говори се за насилия. Имаше такива за елементи, които бѣха въ връзки съ чужди държави, и за разбойници. И въ старитѣ предѣли на Царството е имало насилия, особено по време на избори. Забранени бѣха въ окржга само писанията на разрушителни течения, които не се отказваха отъ желанието си да цепятъ населението и да създаватъ свои групи. Всѣка друга литература бѣ свободна. И една друга разлика има въ полза на Петричкия окржгъ, а именно, че тамъ и поменъ нѣма отъ предизборното развращение въ България — обещание за служби, за утрешни всевъзможни келепири, раздаване подкупи, безплатно черпене по кръчмитѣ и пр. Да не говоримъ колко зле сж възпитани българскитѣ граждани въ предизборнитѣ периоди чрезъ речитѣ на агитаторитѣ, взаимнитѣ отричания на кандидатитѣ, на партийнитѣ водачи и пр. Въ Петричкия окржгъ не бѣ допускано сжщо чиновническитѣ служби да бѫдатъ продавани, както тъй често ставаше тайничко въ другитѣ окржзи.

Недоволни отъ положението бѣха преди всичко тъй наричанитѣ пладняри — партията на Коста Тодоровъ. Тѣхнитѣ „грижи“ за българския държавенъ суверенитетъ бѣха най-смѣшни. Когато излѣзна на сцената „Звено“, съгласно противомакедонската му мисия, то сжщо започна на високъ гласъ да плаче за държавния суверенитетъ въ Петричкия окржгъ.

***

Македонскитѣ борци бидоха наречени въ България „сепаратисти“. Защо?

Ако е дума за българската националность, нѣма по-вѣрни и покорави нейни защитници отъ македонскитѣ ратници. Тѣ неотстжпно държатъ за българското народностно и духовно единство въ сжщитѣ етнически граници, които очертава Възраждането. Сепаратизъмъ значи стремежъ да се отдѣлишъ отъ нѣщо, на което си часть. Щомъ македонскиятъ българинъ не се дѣли отъ нацията си, а точно обратното върши — бори се, за да не бѫде раздѣленъ отъ нея, на тая почва, подчертаваме още веднажъ, не може да става дума за нѣкакъвъ сепаратизъмъ.

Ако ли пъкъ думата е за това, че македонцитѣ стоятъ на политическа позиция, различна отъ тази на официална България, смѣшно е да имъ се посочва това като нѣкакъвъ недостатъкъ отъ българско гледище; най-виднитѣ българи сж препоржчвали тази политическа позиция; посочваха я и българскиятъ Царь и българскиятъ Екзархъ, и цѣлата българска общественость. Впрочемъ, и по тоя въпросъ достатъчно сме се изяснили до тукъ.

Що се отнася до звенаритѣ, както и до още по-малобройния кржгъ на тѣхни съмишленици, най-доволни биха били тѣ ако изобщо се поставеше кръстъ върху Македонския въпросъ. Не за тѣхъ, а за всички неосведомени по въпроса българи, изброяваме съвсемъ сбито, въ приложение [53] какъ отъ български политици и обществени е препоржчвана идеята за автономна или независима Македония (одобрявана и отъ авторитетни чужденци), безъ да сж наричани отъ никого сепаратисти.

Вгледаме ли се въ времето, презъ което започна да се шири термина „сепаратисти“, ще се отгадаятъ лесно и срѣдитѣ, които го разпространяваха и тѣхнитѣ интимни побуждения. До 1926 година македонцитѣ не бѣха таксувани като сепаратисти, макаръ че всички тѣхни обществени прояви носѣха отпечатъкъ на пълна самостоятелность. Презъ 1922 година Т. Александровъ бѣ издалъ известното окржжно № 303, помѣстено малко по-горе, въ единъ пунктъ на което Петричкия окржгъ се посочва

като часть на утрешната отдѣлна македонска държава, въ съгласие съ обещанието и на самата България предъ Парижката конференция за миръ. Въ представения отъ българската делегация документъ предъ отговорнитѣ фактори въ конференцията, за първи пѫть България официално се застѫпва не вече за автономия на Македония, а за независима македонска държава, изпреварвайки по тоя начинъ македонскитѣ дейци и организации. Общественици отъ всички патриотически партии въ България дирѣха тогава македонскитѣ дейци, начело съ водача имъ Александровъ, искайки съдействието имъ за връщането на България къмъ вѣрния националенъ пѫть, отъ който режимътъ на Стамболийски застрашително я отбиваше. Македонскитѣ дейци бѣха наричани „автономисти“ и това име означаваше защитници на българщината. За тѣхъ се пѣеха пѣсни по цѣла България. Къмъ 1923 година мнозина въ България получиха като благодарность за принесени услуги, значката на ВМРО, върху която стои сѫщо девизътъ „Независима Македония“. Издаваниятъ въ София органъ на емиграцията носѣше сѫщо име „Независима Македония“. Уставитѣ на легалнитѣ македонски организации, които бѣха представени за одобрение въ българското Министерство на вѫтрешнитѣ работи следъ войната, посочваха като цель на Македонското движение все независима Македония. Така, чл. 3 отъ Устава на братствата въ България гласи:

„Съюзната организация на македонскитѣ емигранти, чийто девизъ е „Македония за македонцитѣ“, има за цель:

1. Да ратува по легаленъ начинъ за въздигане Македония въ нейнитѣ географически и икономически граници въ независима държава, съ пълно право и равно участие въ управлението ѝ на всички населяващи я народности, при пълно равенство и право и при еднакви вѣрски, народностни и политически права за тѣхъ. Новата държава да бѫде поставена подъ покровителството на Обществото на народитѣ.

2. Да култивира идеята за образуване Балканска федерация, за да се премахнатъ по тоя начинъ съперничествата между балканскитѣ народи и се примирятъ тѣхнитѣ културни, стопански и политически интереси.“

Въ сѫщия смисълъ сѫ уставитѣ на организацията „Илиндень“, на Младежкия съюзъ, на студентскитѣ дружества и на всички други легални организации въ България, въ други европейски страни и въ Америка.

Членъ първи отъ Устава на ВМРО, приетъ отъ Шестия редовенъ конгресъ въ 1925 година, гласи:

„ВМРО има за цель да обедини раздѣлена Македония въ нейнитѣ географски граници и да извоюва пълна политическа автономия (самоуправление) за нея.“

Всички македонски оратори свършваха събранията си, на които присѫтствуваха и много българи отъ свободното царство, съ неизмѣнния възгласъ за независима Македония. Всички резолюции — тѣхниятъ брой е много голѣмъ — на легалнитѣ организации, всички мемоари и петиции, предназначени за общественото мнение и Обществото на народитѣ, изявленията на легални и нелегални македонски водачи, бивaха публикувани години подъ редъ въ българския печатъ и неизмѣнно съдържаха доводи за македонската независимость. Сѫщо тъй въ българския печатъ намираха мѣсто статии на чужденци — защитници на македонската кауза и цитати отъ чуждия печатъ, въ които се говори за македонското обособление.

Ржкоплѣскаше се на македонцитѣ, когато тѣ заявяваха, че ще се обяватъ за отдѣлно малцинство въ България, ако това имъ се наложи въ защита на чистата българщина. Никому на умъ не мина да обвинява въ сепаратизъмъ напр. организацията „Илиндень“, когато тя отправи до правителството на Стамболийски следното характерно писмо:

София, 24 ноември 1922 год.

Господинъ Министре,

Съ постановление № 6088 отъ 7 ноември т. г. повѣреното Ви Министерство е забранило следъ 20 ноември т. г. издаването на периодически списания и вестници по тъй наречения старъ правописъ. Безъ да тълкуваме въпроса дали въведения новъ български правописъ, санкциониранъ отъ Народното събрание, е задължителенъ и за други, освенъ за държавнитѣ учреждения и за училищата, ние намираме, че известна неясность въ постановлението Ви го поставя въ недоразумение съ македонската емиграция, която счита, че трѣбва да публикува своитѣ издания на досегашния правописъ.

Поради това, ние дължимъ следното тълкуване.

Македонската емиграция въ България, както това не еднажъ декларираме въ нашия органъ „Илиндень", е водила освободителното дѣло къмъ погрѣшни пѫтища, като го е свързвала съ държавната политика на България. Срещу тия схващания на емиграцията се води двадесетгодишна борба отъ страна на Вѫтрешната македонска организация, която си бѣ поставила за лозунгъ „Автономия на Македония" и която изразяваше гледището на македонското население. Правотата на това схващане, на това отдѣляне на Македония отъ българската държава, се доказа съ десетгодишни безплодни кървави войни, следъ които вече лозунгътъ не само за автономия, но за пълна независимость на Македония, стана общъ и за македонското население и за емиграцията.

Ние съ пълна искреность констатираме, че българското правителство, изходящо отъ Българския земедѣлски съюзъ, гледа на тоя въпросъ еднакво съ насъ и проповѣдва нееднократно отдѣляне на Македония отъ орбитата на българската държава.

Но тукъ, Господинъ Министре, бихме поискали отъ Ваша страна последователность, за която имаме вече всичкитѣ наши основания. Въпросътъ е за правописа, който Вие искате да ни налагате въ дни, когато, изпълнявайки и Ваше едно желание, ние се раздѣляме отъ България.

Ще се съгласите съ насъ, че ние които ратуваме за независима Македония, имаме право и на независимъ правописъ и че правописътъ на българската държава е задължителенъ за вашитѣ българи, но не и зи българитѣ въ Македония, за македонската емиграция въ Америка, въ Румъния, въ Турция и най-сетне въ България. Съзнанието на българското население въ Македония и на онова на неговата емиграция по свѣта е единно и общо, и като така то не може да се накърнява отъ една наредба на Правителството.

Това би било вмѣшателство въ нашитѣ работи, тъй както би било вмѣшателство напр. ако Българското просвѣтно министерство настоява неговитѣ наредби да бѫдатъ задължителни за бѫдещето Македонско народно събрание. Ала съ сигурность можемъ да Ви увѣримъ, Господинъ Министре, че македонското население, което днесъ отблъсква налагания съ огънь и мечъ сръбски правописъ, което, въ писмата си до насъ и въ отговоръ на нѣкои наши безъ еръ голѣмъ писма, непрестанно демонстриратъ съ своя македонски „ъ", сигурни бѫдете, казваме, че то не ще се подчини на Вашето постановление.

Независимо отъ това, ние и сега не виждаме задължителностьта на Вашето постановление по отношение на насъ, македонскитѣ емигранти, отдѣлени по политическа замисъль отъ васъ; часть отдѣлени, часть присъединени къмъ България по силата на Ньойиския договоръ, сме за сега въ България едно малцинство, което трѣбва да има всички културно-просвѣтни права по задължителнитѣ клаузи на малцинствата. Така, турцитѣ въ България иматъ право да издаватъ вестници и списания на турски езикъ, арменцигѣ — на арменски, руситѣ — на руски, безъ разлика дали тѣ сѫ отъ области присъединени къмъ България, или сѫ емигранти. Защо тогава да се не разреши и намъ, на македонцитѣ, да пишемъ на собствения си правописъ? Такъвъ ние имаме, Господинъ Министре, той ни е даденъ отъ нашитѣ бащи Кирилъ, Методи и Климентъ и вие, руситѣ, сърбитѣ, които го взехте отъ насъ, може да го мѣните както си искате, но ние не може да го мѣнимъ докато по тоя въпросъ не се произнесе бѫдещето Македонско учредително народно събрание, представляващо цѣлокупната воля на българитѣ въ Македония.

Освенъ това, за да туримъ край на анексионистичната политика на Сърбия и България, успоредно съ политическитѣ лозунги, ние считаме, че е по-добре ако се отдалечимъ отъ вреднитѣ тия магнитни притегляния — чрезъ нашето обособление и въ правописно отношение. Това ще е приносъ противъ попълзновенията на българската държава да прави политика и съ македонския правописъ, политика, може би, безвредна за българитѣ въ България, но катастрофална за изложенитѣ на посърбяване македонски българи.

Следъ всичко изложено, би било доблесть, Господинъ Министре, отъ Ваша страна да ни признаете вече правото на чуждо население, като емигрирало отъ чужда страна, Македония; би било доблесть да ни разрешите и на дѣло да се отдѣлимъ отъ васъ, една идея, която Вашето правителство сподѣля и проповѣдва; би било, следователно, напълно основателно да дадете на Вашето постановление № 6088 тълкуване какво то не засѣга насъ, македонскитѣ малцинства въ България, които могатъ да си пишатъ и четатъ на своята родна писменость.

Това би било и една решителна стѫпка напредъ къмъ оня нашъ пѫть, който противоположно на изминатия до сега, би отвелъ нашето Отечество на въжделения спасителенъ брѣгъ.

Прочее, молимъ, Господинъ Министре, да ни разрешите, въ духа на правдивото наше тълкуване, щото занапредъ да печатимъ нашитѣ печатни издания, като вестникъ „Илиндень", книги, брошури и пр. на македонски правописъ.

Приемете, Господинъ Министре, увѣренията ни въ нашата къмъ Васъ почитъ.

Управителниятъ съветъ и редакционниятъ комитетъ на Илинденската организация.

Тая молба биде удовлетворена — македонскитѣ издания продължиха да се печататъ по стария правописъ.

Пуснатиятъ хитро въ обращение терминъ „сепаратисти" бѣ единъ отъ похватитѣ за „обработка" на българското общество въ сърбофилски духъ. Задъ него сръбскитѣ агенти можеха да се прикриватъ като нѣкакви националисти, а отъ друга страна се внасяше смутъ специално въ останалата часть отъ офицерството, която не бѣ заразена отъ духа на звенарството. Мнозина и не забелязваха какъ отъ вѣрни съчувственици на македонското дѣло, ставаха негови врагове. На всички, които по едни или други причини бѣха недоволни отъ него, допадна тоя повикъ. Той бѣ „добре дошелъ" и за оная часть на обществото, която живѣе съ настроението на еднодневкитѣ и е противъ всѣки позивъ за изпълнение на дългъ, за духовна бодрость и вѣра въ бѫдещи победи на българския духъ. Тая срѣда бѣга като дяволъ отъ тамянъ отъ всѣка помисъль за напрежение, за борби; нейниятъ идеалъ е личното спокойствие. И понеже признанието, че ги е страхъ отъ борбата, че сѫ безсилни да намѣрятъ у себе си надежда и вѣра, имъ се вижда трудно, всички тия хора съ удоволствие се залавяха да успокояватъ нѣкакъ българската си съвѣсть, обвинявайки македонцитѣ въ „сепаратизъмъ". Лошитѣ чувства не идѣха поради туй, че македонцитѣ искали независимость, а задето тѣ въобще си позволяватъ пакъ да работятъ за нѣкакво освобождение на Македония. Духомъ убититѣ се обявяваха противъ тия, които бѣха запазили духа си.

Има наслоено доста нѣщо следъ войната въ България, отъ което македонцитѣ, наистина, докрай трѣбва да се дѣлятъ и да го отбѣгватъ — това е измѣната, хванала дълбоки корени тамъ, по отношение на българскитѣ национални въжделения. Тя се е прикрила подъ разни маски, като почнете отъ вулгарното шпионство и стигнете до велемѫдрото „държавничество". Между тѣзи, които дирятъ успокоение на съвѣстьта си чрезъ нападки противъ македонцитѣ, се намиратъ и хората, които нѣкога молѣха султана да попрѣчи на съединението между Южна и Северна България; които признаха спорна зона въ Македония, а преди това докараха въ Скопйе сръбския владика Фирмилиянъ. Между тѣхъ сѫ и авторитѣ на Нишката спогодба, споредъ която сръбскитѣ жупани и българскитѣ окрѫжни управители трѣбваше да преследватъ при взаимно съдействие, на сръбска и българска територия, всѣка свободолюбива и борческа проява на македонцитѣ. Тамъ сѫ и хората, които срещу разписка продадоха българската история въ Бѣломорието; които изселиха българския народъ отъ Южна Македония. Тия сѫщо, които забравиха, че България бѣ подписала договоръ, споредъ който за поробенитѣ българи се предвиждаха права. Тукъ се

наредиха, естествено, и умницитѣ, споредъ които между България и Сърбия нѣмало вече висящи въпроси . . . Въобще, подушиха се презъ деветь баира и ревнаха въ хоръ всички, които отъ 1893 година до днесъ сж извършили всевъзможни посѣгателства върху каузата на Македония и на българщината.

Оправдание се опитаха да дирятъ въ обстоятелството, че много било изтъквано наименованието „македонско", „македонски". Но това наименование всѣкога се е употрѣбявало, тъй както и името Македония. Ако речемъ да го заличимъ, трѣбва да унищожимъ повече отъ половината страници на българската история, наука и изкуство; трѣбвало би да престанемъ светитѣ Кирилъ и Методия да наричаме „македонски равноапостоли", да престанемъ най-хубавитѣ български народни носии да именуваме „македонски" и т. н. На свой редъ ще запитаме, защо единъ отъ българскитѣ полкове биде нареченъ „14 пехотенъ македонски полкъ"; защо презъ голѣмата война цѣла дивизия биде наречена „македонска"; или защо говоримъ сжщо за Тракия, Добруджа, за тракийски комитетъ, добруджански маршъ и пр., а не ги назоваваме съ единственото име „български"?

Защо не е обявенъ за сепаратистъ проф. Йорд. Ивановъ, който изтъква, че отъ вѣкове насамъ Самоковско, Дупнишко и Кюстендилско сж считани за часть отъ Северна Македония? Защо не сж обявени като сепаратисти и всички, които споменаваме като сторонници на македонската автономия? Христо Ботевъ пише за Македония, а не я нарича напримѣръ, Югозападна България. Съ истинското й име наричатъ тая страна всички народи въ течение на предългата й история; така сж я означавали и монаситѣ отъ Рилския манастиръ, въ отправенитѣ до руския царь писма, съ които сж молили да имъ се изпращатъ помощи — при датата на писмото всѣкога стои написано: „Рилска Света обитель — Македония".* Името на Македония е споменато на 14 мѣста въ Светото Писание.

Трѣбва да подчертаемъ още веднъжъ връзката между времето, презъ което това отрицание се появи, и хората, които ревностно го прокарваха. Това бѣ около появата на групата „Звено", а хората бѣха съзаклятници на полковникъ Велчевъ.

Тия хора се заеха не само да провалятъ България, но още и да подпомагатъ поробителя, за да се забрави въ свѣта понятието Македония . . .

Нѣкога и върховиститѣ наричаха дейцитѣ отъ ВМРО сепаратисти. Като смекчаваще вината обстоятелство за тѣхъ може да се каже, че до тѣхното време още не бѣ започнала дългата редица отъ политически поуки, които днесъ сж вече налице, за да се закржгли правдивостьта на македонската позиция като една неатакуема истина.

На върховизма трѣбва да се признае, че въ него имаше динамично родолюбие; той бѣ непримиримъ врагъ на турското господство. Сегашнитѣ критикари сж пораженци, хора съ молепсанъ духъ; мнозинството отъ тѣхъ сж се помирили съ робството на Македония. Най-върлитѣ противници, измежду тѣхъ, на македонското дѣло, правиха превратъ въ България, въ съгласие съ сръбския краль.

Македонското дѣло стои на своята изпитана позиция. Най-малко предъ българщината то има да се стѣснява за нѣщо. То е дѣло на най-здравитѣ, на най-коравитѣ измежду македонскитѣ българи. Не може и да бжде дѣло на слабитѣ.

Враговетѣ на македонцитѣ въ България ще се успокоятъ, ще пре-

---

* Вижъ сборника на Диамандиевъ съ документи, преведени отъ турски езикъ и оригинални български относно Рилския манастиръ.

станатъ да ни ругаятъ, само ако се погърчимъ и посърбимъ. Тогазъ тѣ ще могатъ да кажатъ: „Нинѣ опущаещи раба твоего, Господи . . . Най-после се отървахме отъ тия фанатични българи, сега можемъ спокойно да си гледаме гечинмека".

*

Единъ отъ най-главнитѣ ходове на тия, що подготвяха превратa, бѣ създаването на тъй наричанитѣ македонски убийства, чрезъ поддържане на групата „протогеровисти". Каква бѣ и какъ бѣ поникнала тая група? Интересуващиятъ се читатель може да намѣри подробности по тоя въпросъ въ печатнитѣ издания на ВМРО*; но и въ предшествуващата тукъ глава.

Тукъ можемъ да отбележимъ само, че се касае до една група, която имаше за цель да върши убийства надъ македонски деятели и която вършеше услуга на сръбската политика.

Звенаритѣ полагаха всички усилия, за да се предизвикватъ убийства. А отговорнитѣ фактори, които не попречваха на инспирациитѣ имъ, нито на превратa имъ, сѫщо смѣтаха, че печелятъ ако се подяжда македонското дѣло. Преди всичко, чрезъ убийствата се създаваше въ България настроение изобщо противъ Македонското движение. Колкото по-дълго и ефикасно анархизираха положението, толкова по-добре дошла ще бѫде — правѣха си смѣтка Д. Велчевъ и Ким. Георгиевъ — за обществото въ България една промѣна на управлението. И залегнаха все повече да объркатъ работитѣ въ България, та утре да минатъ за по-голѣми спасители. Тѣ издигнаха кредита си най-много предъ Сърбия чрезъ тѣзи убийства, които подравяха реномето на македонското дѣло и отвличаха донейде вниманието му отъ неговата главна задача — борбата срещу сръбско-гръцкия режимъ. Сърбия печелѣше и отъ излагането на България, което бѣ още единъ резултатъ отъ нежеланието на тогавашната власть да погледне право въ очитѣ на опасностьта, а като изводъ отъ това да вземе нуждитѣ мѣрки. Вмѣсто тоя вѣренъ погледъ, тогавашната власть дълго време покровителствуваше тия, които бѣха инструменти въ ржцетѣ на Д. Велчевъ и К. Георгиевъ. Нито въ единъ моментъ и вестници въ България не викаха „долу разколницитѣ!", или „долу предателитѣ!". Тѣ крещѣха „стига убийства!"; по тоя начинъ, поставяйки на еднакво ниво македонското дѣло и нѣколцината разколници, даваха куражъ на последнитѣ и великолепно подпомагаха звенарскитѣ планове.

Полицията, подъ натиска на общественото негодуване, се поразмърда и това бѣ достатъчно, за да спратъ съвършено убийствата. Престанаха и по тѣзи две причини — първо, защото вилнѣещата въ София група бѣ малобройна. Нужно бѣ да почувствува, че полицията й отказва покровителственото си безразличие, а тукъ-таме и съдействие, за да се разпръсне или поне да бѫде парализирана за каквото и да е ново посѣгателство. Другата причина се състоеше въ туй, че ВМРО бѣ противъ убийствата; тѣ й бѣха налагани.

*

На 19 Май се опитватъ да припишатъ заслуга, че се билъ опълчилъ срещу партизанството въ България. Но ония, които желаеха да се обуздае партизанството, съвсемъ не сѫ били за диктатурата, която той въведе. Велчевъ и приятелитѣ му въ сѫщность само злоупотребиха съ известни настроения противъ партизанството, за да се наложатъ на свободния български народъ.

---

* „Защо бѣ убитъ Ал. Протогеровъ".
„Постѫпкитѣ на Ст. Мишевъ и Т. Паница".
В-къ „Свобода или Смъртъ" отъ 1928—1934 г.

Що се отнася до стопанската програма на новата власть, както и въобще до шумно обявения нейнъ планъ за обновление, по тѣхъ въ България имаше пълно отрицание и всеобщи подигравки. Но все пакъ, авторитѣ на преврата поддържатъ, че България била доволна, задето той билъ извършенъ. Главниятъ имъ доводъ се съдържа въ задаванията въпросъ: „Кѫде народа се дигна противъ преврата?“ Тоя доводъ е напълно безсъдържателенъ. Народътъ не се дигна, не се разбунтува, защото това преди всичко физически е невъзможно, когато армията стои на стража, когато народътъ е обезоржженъ, при това и изненаданъ, неориентиранъ. Никоя обществена срѣда не бѣ подготвена за борба съ български войски.

Ако не може да се сѫди за общественото настроение въ тия дни по липсата на бунтъ, могло би прекрасно да се сѫди по проявитѣ на одобрение и на радость, ако такива биха се нейде манифестирали. Поменъ отъ такива, обаче, нѣма. Едно гробно мълчание зацари въ цѣлата страна и то бѣ жестоката присѫда на народа. Това като слана попаряше настроението на офицеритѣ — изпълнители на преврата. Слушайки преценкитѣ и подозренията, сѫществуващи вънъ отъ тѣхния тѣсенъ кржгъ, мнозина отъ тѣхъ още въ първитѣ дни започнаха да проглеждатъ и съ мѫка да признаватъ колко много сѫ сбъркали. Изобщо, пасивната съпротива на народа свали отъ власть кабинета на Кимонъ Георгиевъ.

Доволни бѣха отъ преврата съмишленицитѣ на Коста Тодоровъ. Мнозинството отъ земедѣлския съюзъ бѣ недоволно; то бѣ свалено отъ власть чрезъ преврата. Недоволни бѣха всички буржоазни партии, изключая известенъ брой народняци. Превратътъ бѣ осѫденъ и въ онѣзи срѣди, които не се числѣха къмъ партиитѣ.

За разлика отъ 9 Юний 1923 г., сегашниятъ превратъ бѣ извършенъ и противъ волята на мнозинството отъ офицерството.

Съ заемането на властьта бѣха арестувани нѣкои генерали, после интернирани или уволнени. Извършиха се премѣствания на маса офицери. За общо удивление, съзаклятницитѣ офицери започнаха да се занимаватъ съ общински, училищни и други работи. Обществото все повече изпадаше въ тревога, виждайки какъ българската войска, въ лицето на командуващитѣ я, започва да се проваля. Почти непрекѫснато участвувалитѣ въ преврата офицери трѣбваше да държатъ подъ наблюдение голѣмъ брой свои колеги и да бѫдатъ особено бдителни въ казармитѣ, за да не би войницитѣ да бѫдатъ вдигнати срещу тѣхъ. Появиха се отдѣлни кржжоци и между самитѣ привърженици на Дамянъ Велчевъ, следѣха се единъ други. И по сѫдебенъ пѫть се установи, че едни войскови части сѫ се готвели съ артилерия и танкове да заобикалятъ други, въ които не сѫ вѣрвали, и пр.

Когато българскиятъ печатъ можа да заговори донейде по-свободно, най-сериозни вестници писаха, че превратътъ поставилъ българскитѣ граждани въ положението на египетски роби. Сравняваха въведения режимъ сѫщо съ тоя на руския императоръ Николай Първи.

Привърженицитѣ на конституционния режимъ бѣха решително срещу управлението както на Кимонъ Георгиевъ, тъй и на замѣстилитѣ го кабинети, намиращи се въ пълно противоречие съ основния законъ. Излишно и невъзможно е да се цитиратъ тѣхнитѣ многобройни изявления. Ще се ограничимъ да изтъкнемъ мненията за преврата само на нѣкои лица, едни близки до управлението на Кимонъ Георгиевъ или до наследилото го управление на Кьосеивановъ, а други — тѣхни противници.

Запасниятъ генералъ М. Йововъ заяви, че

> „Правителството на 19 Май 1934 г. попадна подъ опеката на неотговорни фактори и организации. Страната преживяваше тежки дни и се намираше подъ кошмара на нови преврати. Гражданитѣ живѣеха несигурни дни, а държавнитѣ институти бѣха подложени на страшни изпитания . . .“*

Това мнение може да се вземе като изразъ на преценката, която по-голѣмата часть отъ офицерството имаше за преврата.**

За нечисто дѣло е смѣталъ тоя превратъ и К. Батоловъ, когото Велчевъ извика отъ Парижъ и му повѣри поста министъръ на външнитѣ работи. Приятели на Батолова счетоха за нужно при смъртьта му да изнесатъ, че той осѫждалъ извършеното на 19 май дѣло. Бившиятъ

---

* Изъ речьта му въ Народното събрание на 30 юний 1938 г., вижъ в-къ „Зора“, брой 5706.

** Въ Нар.събрание се чуха доста подобни гласове. Вижъ напр. речитѣ на: Г. Говедаровъ — 3. юний 1938 г., в-къ „Зора“, бр. 5685; д-ръ Н. Найденовъ, 21 юнийй 1938 г., в-къ „Зора“, бр. 5698; Сирко Станчевъ — 3 юний 1938 г., в. „Зора“, бр. 5685; Н. И. Василевъ и др.

министъръ-председатель г. Мушановъ, въ речьта си при погребението на Батолова, каза между другото:

„ . . . Сждбата бѣ отредила на Батолова единъ мжчителенъ день. Извършенъ бѣ актътъ отъ 19 май. Авторитѣ на превратa бѣха опредѣлили Батоловъ за министъръ на външнитѣ работи. Още рано, на 19 май, азъ научихъ за това решение и изказахъ мнение, че Батоловъ не би приелъ този постъ, ако не го повикатъ лично въ София и го убедятъ въ необходимостьта да го приеме. Батоловъ бѣ повиканъ. Батоловъ реши да заеме тоя постъ отъ желание да бжде полезенъ на родината си. Дългътъ къмъ държавата го застави да сътрудничи съ 19-майцитѣ. И това сътрудничество тормози чувствителната и честна душа на Батолова презъ цѣлото време на неговото министерствуване. Азъ дължехъ да направя това съобщение предъ неговия гробъ, за да успокоя неговата чиста съвѣсть и да бжде оправдано участието му въ кабинета следъ 19 май.“*

Г-нъ Мушановъ е счелъ за свой дългъ да оправдае покойния си приятелъ; значи, самъ той счита, че би било едно безчестие да се сътрудничи въ управлението на Ким. Георгиевъ. А председательтъ на Българското журналистическо дружество, г. Мечкаровъ, разказва:

„Като министъръ на външнитѣ работи Батоловъ обичаше следъ работа да се връща у дома си пешъ. Една вечерь, следъ министерски съветъ, той ме настигна (ние сме почти съседи) и поиска на всѣка цена да се отбия у тѣхъ.

Нашиятъ разговоръ продължи до късно. Мисля, че на края му присжтствува и уважаемиятъ проф. Ал. Балабановъ. Между другото покойниятъ каза:

— Въ Министерския съветъ се носятъ готови решения, които никой не знае кжде и какъ сж взети. Азъ се борихъ срещу едно подобно лекомислено ржководство на държавнитѣ работи. Но невидимиятъ диктаторъ въ България, уви, не пожела нито да мисли, нито пъкъ въобще можеше да надмине това, което съ всичкитѣ си пороци, бѣ създала българската политическа действителность. Не мога да гледамъ спокойно хората изъ улицата. Струва ми се, че въ погледа на всѣки срещнатъ чета нѣкакъвъ упрѣкъ . . . .“**

Това е, накратко, превратътъ отъ 19 май за България. Такова е доброто, което неговитѣ автори сж й сторили, споредъ преценката на общественици, които не сж македонци и отъ които ние посочихме крайно незначителна часть. Ако тоя превратъ докара за България само беди, ако 19 Май бѣ единъ черенъ день за българската свобода и самостоятелность, какво би трѣбвало да се очаква отъ него за Македония и нейното освободително дѣло? Конкретнитѣ факти, които читательтъ ще прочете [54] по-нататъкъ, отговарятъ красноречиво на този въпросъ.

*

Следъ като бѣха извършени редица насилия надъ македонцитѣ въ България министъръ-председательтъ К. Георгиевъ въ първата си речь*** предъ софийското гражданство между другото изнесе и обвиненията си срещу македонското дѣло. Хитрината, съ която той докосваше въпроситѣ, не бива да се отдава на обстоятелството, че той е по рождение грькъ. Въ тактиката на цѣлия звенарски кржжокъ лежеше византийщина; всичкитѣ имъ дѣла бѣха пропити отъ нея. Нали Дам. Велчевъ бѣ пращалъ опровержително писмо до редакцията на в. „Македония“, заявявайки, че нѣмалъ никакви връзки съ кржжока „Звено“? Нали се опитаха да идентифицират честьта на шпионитѣ съ тая на българския офицеръ; нали високо протестираха срещу задържането на обвиненъ въ шпионство поручикъ, а избиваха генерали безъ сждъ, безъ каквото и да е обвинение и безъ поемане на отговорность? И още колко други подлости . . . .

А) Считайки, вѣроятно, България населена отъ хора безъ паметь, Ким. Георгиевъ разправяше, че превратътъ билъ турилъ край на убийствата. Въ сжщность, властьта на Георгиева прибра на превратa около себе си протогеровиститѣ, освободи нѣколко души интернирани дотогава измежду тѣхъ, довъоржжи ги, та да бждатъ готови да извършатъ нови явни или тайни акции срещу свои лични врагове и такива на неговата власть. Що се отнася до убийствата, тѣ бѣха престанали точно една година преди превратa. Изтъкнахме, че тѣ бѣха насърдчавани, желани и отъ звенаритѣ.

---

* Вижъ в-къ „Зора“ — 14 августъ 1938 г.

** В-къ „Слово“, София, 13 августъ 1938 г., статия отъ Йорданъ Мечкаровъ.

*** В-къ „Зора“ отъ 1 юний 1934 г. — речь на Кимонъ Георгиевъ.

Б) Сѫществуването на македонското дѣло, революционната борба срещу поробителитѣ, поставяли въ опасность България. За една българска политика, която се интересува отъ поробенитѣ българи, специално отъ Македония, сѫществуването на македонски организации не само не пречи, но подпомага защитата на българското право. Говорейки, че македонското дѣло, чрезъ акциитѣ си, можело да пречи на българскитѣ правителства, Кимонъ заяви, че рѫководството на политиката било „изключително право на отговорното правителство". Всичко, което има да се каже въ връзка съ политиката на българското правителство и македонската кауза, казалъ съмъ вече. Но тукъ трѣбва да се отправи въпросъ: какво бѣ правителството на Ким. Георгиевъ — отговорно или безотговорно? Кой го избра и кой му даде право да говори отъ името на българския народъ? То не само бѣ попречило на политиката на отговорното правителство, но го бѣ и свалило насила отъ власть.

В) Спомена въ речьта си и за шпионската афера, наричайки я страшно поругание съ честьта на българския офицеръ. Случвало се е въ много армии да бѫдатъ обвинявани и осѫждани офицери за шпионажъ. Но тѣхниятъ личенъ позоръ нѣма нищо общо съ колективната честь на цѣлата армия. Не напразно на времето бѣха полагали усилия да се изопачава сѫщината на тази афера. Поискаха и следъ преврата да си послужватъ съ нейния изопаченъ образъ. Първата имъ работа бѣ да направятъ церемониално реабилитиране на самоубилия се полковникъ Маринополски. Логично — и той бѣ обвиненъ като тѣхъ, че служи на Сърбия. И можеше да бѫде реабилитиранъ само когато на власть сѫ тѣ.

Г) Погазенъ билъ отъ македонцитѣ държавниятъ суверенитетъ въ Петричкия окрѫгъ. И по тоя пунктъ другаде изтъкнахме, че обществената сплотеность тамъ нито е погазвала, нито се е стремѣла да погазва тоя суверенитетъ.

Първо нека и тукъ изтъкнемъ, че Велчевъ и другаритѣ му дълго време рѫкоплѣскаха за положението въ тоя край и се обявиха срещу него откато се сдружиха съ сърбитѣ. Тѣ се възхищаваха на времето даже отъ заканата на Т. Александровъ, че народътъ въ Петричко ще си помисли дали да плаща данъци на българската държава — по време на борбата срещу Стамболийски. Мнозина, впоследствие звенари, бѣха чели окрѫжното на Александрова относно спомагателната организация въ казания окрѫгъ и никой отъ тѣхъ не бѣ казалъ лоша дума по тоя въпросъ.

Когато македонски чети окупираха градове въ България, тѣ сѫщо рѫкоплѣскаха и желаеха — а заедно съ тѣхъ и мнозина държавници — тия чети да продължатъ до София и, ако е възможно, да предизвикатъ падането на земедѣлската власть. Тогава звенарътъ Димо Казасовъ дирѣше македонскитѣ деятели и ги убеждаваше, че само изтрѣблението на земедѣлскитѣ водачи може да донесе спасение; и не смѣташе, че това ще е накърнение на суверенитета. Тогава и Атанасъ Буровъ, водачъ на духовно близкитѣ до „Звено" народняци, по своя воля обещаваше на ВМРО петь милиона лева помощь, като не се спираше на никакъвъ въпросъ за накърненъ суверенитетъ. Но дойде и превратътъ отъ 9 юний 1923 г. и обещанието биде забравено; свободата за партизанствуване настѫпи, а за свободата на Македония г. Буровъ не е и мислилъ, когато е обещавалъ помощь на македонската организация. Малко по-късно, подиръ казания превратъ, Алекс. Малиновъ ходатайствуваше да бѫде избранъ за депутатъ въ Петрички окрѫгъ Петко Пенчевъ; но македонцитѣ отказаха, понеже тамъ не биваха избирани прононсирани партизани. Не е изключено поради това да избликна омразата на Пенчева противъ македонската организация; и интересно е какъ бѫдещиятъ архизвенаръ Пенчевъ би защищавалъ положението въ Петрички окрѫгъ срещу звенаритѣ, ако бѣ приетъ за депутатъ отъ тоя край . . .

Та, Дамянъ Велчевци съвсемъ не ги интересуваше „суверенитета". Ето съ нѣколко думи, какъ тѣ се грижеха за него.

Въ продължение на десетина години групата на Велчевъ устройваше тайни събрания всрѣдъ офицерството изъ цѣла България, издаваше тайни бюлетини и кроеше конспирации срещу държавния редъ. Това съобразно ли е съ законитѣ и държавния суверенитетъ?

Всрѣдъ ядрата на офицерския заговоръ царуваше волята на Д. Велчевъ, а не дадената войнишка клетва. Съ една дума, разрушена бѣ дисциплината въ армията. Това съобразно ли бѣ съ конституцията и държавния суверенитетъ?

Съзаклятието проагитирваше постоянно една политика различна отъ тая на отговорни правителства и върховни институции. Бѣ ли това въ хармония съ суверенитета на държавата?

На 19 май тая шепа заговорници насочи картечници срещу Военното министерство; завзе пощата и всички държавни учреждения, съ една дума яхна България. Тя изгони отъ служба достойни български офицери, като постави подъ наблюдение мнозинството отъ офицерството. Дамянъ Велчевъ се самоопредѣли за властитель на България при наличността на конституция и царь. Зае се съ изработката на нова конституция, изгодна за особата му. Такова нѣщо и Стамболийски бѣ замислилъ навремето, но той поне имаше задъ гърба си 80 на сто отъ населението на България. Кое отъ изброенитѣ нѣща мо-

же да се нарече грижа за българския държавенъ суверенитетъ?

Съ тѣхъ престижътъ на България бѣ сведенъ до нула, животътъ й отровенъ, бѫдещето й поставено подъ въпросъ. И когато първиятъ превратъ на Велчева не можа да закрепи властьта му, той се запретна втори пѫть да доопропастява държавата, ползувайки се отъ явното съдействие на сръбското офицерство. И това ли е грижа за суверенитета на България?

Сърбитѣ всѣкога сѫ желаели да се унищожи българската държавна независимость. Въ последно време една отъ важнитѣ прѣчки за това бѣ и положението въ Петричкия окрѫгъ. Така че, не случайно Велчевъ, Кимонъ и пр. се заеха да „бранятъ“ по византийски нѣкакъвъ суверенитетъ въ тоя окрѫгъ. Тамъ никога не би била застрашена България. А звенаритѣ я разклатиха още въ първия день на своето властвуване, подравяха я дълго преди да дойдатъ на власть. На 19 май, по общо признание, не ставаше вече въпросъ доколко е погазенъ българскиятъ суверенитетъ, а хората се боеха за самото сѫществуване на държавата. Твърде жалки сѫ въ позата на защитници на българската независимость и суверенитетъ тѣзи, които прикачиха България като катраница на чужда кола.

Щомъ всички българи, мислещи по български, правилно оцениха противобългарското дѣло на 19 Май, какъ може да се допусне, че Велчевъ е преследвалъ нѣщо почтено, че се е водилъ отъ добра идея по отношение на Петричкия окрѫгъ — тъкмо окрѫга, който най-много се зловидѣше на сърбитѣ?

Безпартийностьта ли нападаха въ тоя окрѫгъ звенаритѣ? Не! Тѣ я въведоха карикатурно въ цѣла България, закривайки и партийнитѣ вестници.

За правата на гражданина ли тамъ се бѣха загрижили? Не! Това най-малко. Тъй като сведоха до положението на роби всички граждани на България.

Накратко, тѣ се проявиха не само като държава въ държава, но, като чужда окупационна сила въ България.

Положението въ Петричко бѣ възприето отъ една грамадна часть на населението съ убеждение, докато диктатурата на Д. Велчевъ се възприемаше само отъ нѣколцината негови привърженици, при опозицията на шесть милиона български граждани. Въ полза на положението въ Петричкия окрѫгъ говори още и фактътъ, че тия, които го създадоха, никога въ живота си не сѫ се стремили къмъ министерски постъ, за разлика отъ звенаритѣ, които впрегнаха въ ярема България, за да станатъ министри.

Планътъ имъ целѣше — външъ отъ намѣренията имъ по отношение на България — премахването на македонското дѣло въобще. Затова и въ Петричкия окрѫгъ властьта на Д. Велчевъ не отиде да дири само македонски революционери, но разтури всичкитѣ благотворителни братства и младежки организации, всички дружества на старитѣ илинденци и женскитѣ македонски дружества въ цѣла България, а така сѫщо и Националния комитетъ. Ясно е, че насилията срещу македонското дѣло съвсемъ не бѣха мѣрки отъ вѫтрешенъ характеръ, а бѣха изразъ на една външна политика, уговорена съ чужденци, безъ знанието на България и противъ нейната воля.

Новата власть въ Петричкия окрѫгъ възкреси — както се каза — кърджалийскитѣ времена, облѣгайки се единствено върху проявенитѣ срещу държавата елементи. Властьта тамъ насърдчаваше подигравкитѣ съ националната идея. Въ културно-стопанско отношение новото бѣ, че изпаднаха въ застой всички полезни мѣстни инициативи. Появяваха се отвреме навреме фотографии ту на нѣкоя хижа въ строежъ, ту нѣкой каналъ на воденъ синдикатъ, започнати преди 19 Май, за да бѫдатъ представени като начинания на новата власть. Малко по-късно въ България, при общинитѣ, бидоха учредени културно-стопански съвети по подобие на сѫществуващитѣ преди превратa въ Петричкия окрѫгъ.

За да се препорѫча още по-добре като възстановитель на държавния суверенитетъ въ окрѫга, К. Георгиевъ въ речьта си съобщи, че войската била иззела тамъ около 11 хиляди пушки. Той се правеше като че ли нищо не е знаелъ за това орѫжие; като че ли тия пушки сѫ се намирали въ рѫцетѣ на комити и че държавата всѣкога е могла да бѫде изпречена предъ неприятности отъ тѣхъ. Въ сѫщность, много отъ пушкитѣ бѣха тайно набавени за населението въ окрѫга отъ офицери, другари на Велчева и Кимона, при борбата срещи Стамболийски и за защита на границитѣ. Сетне, тѣ отлично знаеха, че орѫжие е било използувано въ трудни моменти само за защита на държавата; така бѣ, напримѣръ, при гръцкото нахлуване презъ 1925 г. Свидетели бѣха множество офицери, между които интимнитѣ сътрудници на Велчева по превратa, като генералъ П. Златевъ, който отблизо наблюдаваше сраженията на милицията въ Петричко съ гръцкитѣ войски. Но вѣренъ на себе си, Кимонъ се представляваше предъ публиката като да е открилъ Америка и обвиняваше всички предишни правителства, че търпѣли на своя територия тѣзи единадесеть хиляди души въорѫжени „четници“, и че даже били въ сътрудничество съ тѣхъ. Вѣрно е, едно българско правителство за кратко време бѣ въ съюзъ съ спомагателната организация на Петричкия окрѫгъ; то бѣ правителството, което Дамянъ Велчевци докараха на власть; презъ 1923 г. тѣ самитѣ дирѣха сътрудничеството и на нелегалнитѣ чети отъ поробена Македония, за да се нареждатъ домашни-

тѣ работи на България, въпрѣки теориитѣ на Кимонъ Георгиевъ, че единствено отговорнитѣ правителства трѣбвало да ги редятъ. Д. Велчевци изпращаха на времето запасния майоръ Н. Рачевъ, сега покойникъ, да търси за разговори съ Т. Александровъ въ Македония. Сѫщиятъ Рачевъ се среща съ войводата подполковникъ Атанасовъ въ София. Тогава, все като приятель на македонското дѣло, Д. Велчевъ се среща и съ Тодоръ Александровъ.

Клеветата на Ким. Георгиевъ целѣше да изложи предъ свѣта всички предшествуващи български правителства, които съ право отхвърляха отъ себе си всѣка отговорность за революционнитѣ акции въ Македония, тъй като тѣ бѣха дѣло на потиснатитѣ македонци, протестъ срещу робството. България доживѣ да бѫде клеветена отъ единъ свой министъръ-председатель; клеветена и излагана политически тя, за да си осигури той, съ външна подкрепа властвуване.

Каква незаслужена за българския народъ промѣна всрѣдъ голѣма часть отъ неговата интелигенция, та дори всрѣдъ офицерството, въ сравнение съ онова, което бѣше налице двадесеть години по-рано, до Балканската война! . . . Въ своята възторжена речь (каквато сигурно твърде рѣдко е била произнасяна отъ български офицеръ въ софийския воененъ клубъ) министърътъ на войната генералъ Луковъ, следъ позорното падане отъ власть на Кимонъ Георгиевъ, бѣше припомнилъ на мнозинството военни лица отъ столичния гарнизонъ какъ нѣкога тѣхни предшественици хвърляха военната униформа и отиваха да ставатъ комити въ Македония; и се прекланяше предъ примѣра имъ. Другъ воененъ министъръ на България, генералъ Паприковъ, презъ 1902 г. си подаде оставката, за да се отбие неоснователното подозрение, че съ участие на пазачитѣ билъ ограбенъ отъ македонски деятели единъ оржжеенъ складъ въ Княжево край София. Сравнете постѫпката на генералъ Паприковъ съ тая на Кимонъ Георгиевъ — запасенъ полковникъ, — който самъ обвинява правителството на България! А колко по-долно е обвинението му като си спомнимъ посочения и другаде фактъ, че той именно възклицаваше: „Докато имаме такъвъ народъ, българщината и България сѫ сигурни!“. Въодушевлението си изказваше на пѫть къмъ Кресна, презъ май 1925 г., при нападението на генералъ Пангалосъ надъ българска територия, виждайки какъ отъ всички посоки на Горноджумайска и Петричка околии се стичатъ бързо и предпазливо групи въоржжени селяни за бой срещу гръцкитѣ войски. Въодушевлението си Кимонъ бѣ изказалъ предъ Михаилъ Моневъ, който се е намиралъ въ момента до него.*

*

За външната политика на Кимонъ Георгиева нѣма нужда да подчертаваме, че тя не бѣ българска. Добритѣ българи се бѣха изплашили отъ политическитѣ намѣрения на превратa. Можеше да бѫдатъ разправяни отъ чиновницитѣ-агитатори хиляди приказки за вѫтрешна обнова. Всичко туй не струваше грошъ за обществото. Българинътъ чувствуваше, че неговиятъ свободенъ домъ става чужда собственость, че той самиятъ се обръща на слуга въ своя домъ. При такова положение никого не можеше да интересува начинътъ, по който Кимонъ Георгиевъ щѣлъ да подреди мебелитѣ въ българския домъ, даже ако подреждането би било блестяще, а не така жалко, каквото се оказа. Опитътъ за вторъ превратъ още повече разкри небългарската политика на съзаклятницитѣ. Най-важнитѣ имъ замисли относно вѫтрешната уредба на България услужваха пакъ на външно-политическия имъ планъ.

Въ отношението на новата власть къмъ Сърбия, обаче, най-силно изпъкваше едно старание — да се заличи, да се погребе, ако може, Македонския въпросъ.

Основателно въ обществото се говорѣше, че външната политика се води отъ дирекцията на полицията, като се взимаха предъ видъ нескончаемитѣ мѣрки срещу мадедонското движение. Въ политиката активно се намѣсваше и Коста Тодоровъ, до степень, щото стана нужда министърътъ на външнитѣ работи Батоловъ официално да помоли отговорнитѣ хора въ Бѣлградъ да не се сношаватъ чрезъ него съ управлението въ София. Вмешателството на този шпионинъ бѣ направило впечатление

---

* За случая съ генералъ Паприковъ е писано въ „Родина“, списание за българска историческа култура, редактирано отъ проф. Борисъ Йоцовъ, книгоиздателство „Казанлъшка долина“, София 1940 г., год. III, октомврий, книга I.

на нѣкои измежду съзаклятницитѣ съ по-българско чувство; и затова К. Георгиевъ е допусналъ да бжде направена такава посжпка въ Бѣлградъ.

Въ мълчанието на българския народъ се съдържаше и въпроса: „Какво България ще получи заради всички угодничества къмъ сърбитѣ?“ Отговори се чрезъ познатото заявление на К. Георгиевъ: „Първо ние трѣбва да покажемъ добра воля“. Съ това обяснение искаха да оправдаятъ всички измѣнничества на звенарството, извършени въ опозиция и на власть. За вѣрность и добра воля спрямо Бѣлградъ, показана още преди превратa, звенарството можеше да посочи, покрай всичко друго, и гробоветѣ на Симеонъ Евтимовъ, председателя на емиграцията Д. Михайловъ, члена на Националния комитетъ Щерьо Божиновъ, Йорданъ Гюрковъ, Ат. Михайловъ, и пр.; подземията въ които бидоха хвърлени членоветѣ отъ управата на емиграцията, концентрационнитѣ лагери, гроба на Г. Кондовъ и още гробове следъ превратa.

А тъй ясно е, тъй естествено нѣщо е, че първо поробителтъ трѣбва да покаже добра воля спрямо българския народъ, следъ като последователно бѣ му ограбилъ Тимошко, Моравско и Македония; следъ като въ съюзъ съ други ограби всичкитѣ плодове на българскитѣ победи презъ 1912 г.; противникътъ, който отричаше националностьта на българитѣ дори около София. Но казахме, по отношение на сърбитѣ, диктаторската власть бѣ решила всичко да забрани. Тя искаше да впрѣга колата предъ воловетѣ. И когато заявяваше, че следъ показаната отъ нея добра воля щѣло да дойде и „другото“, това друго въ никой случай, въ тѣхната представа, не бѣ свързано съ Македония, не се отнасяше до ограбеното отъ Сърбия българско право. Оставаше на наивницитѣ да се надѣватъ, че това „друго“ може да бжде изходътъ на Бѣло море и турска Тракия до Чаталджа. А на времето оставаше да покаже, че то ще бжде само злепоставянето на България.

Кимонъ Георгиевъ не само нито дума не споменаваше за македонското робство, но целѣше никога да не се позволи да се работи въ полза на Македония, нито даже да се протестира срещу тиранията.

Това бѣ смисълътъ на неговитѣ думи, това бѣха показали дѣлата му.

При всичко туй обяснимо е защо звенаритѣ не обърнаха внимание на многократнитѣ декларации на организиранитѣ македонци, въ това число и на ВМРО, че ако сръбската власть възвърне черковно-училищнитѣ български правдини и даде възможность за легална проява въ Македония, македонскитѣ борци доброволно ще сложатъ оржжие. Ако насреща имаше наистина водачи на свободна България, хора съ български духъ, тѣ щѣха да се възползуватъ отъ примирителната готовность на македонцитѣ, не само за да защитятъ македонската кауза, но и да поставятъ и искания на противника.

Въ съгласие съ външната имъ политика, звенаритѣ сега, бидейки на власть, си послужиха пакъ съ протогеровиститѣ, както си бѣха послужили и когато бѣха вънъ отъ управлението. Протогеровиститѣ, заявявайки, че се саморазтурили като македонска група, влѣзоха въ ролята на официална терористическа група на разположение на диктаторската централа. Въ сжщото време звенаритѣ целѣха да убедятъ общественото мнение, че всички спорни въпроси между България и Сърбия сж уредени, че Македония почти се е освободила; да внушатъ, че македонското движение е напълно съгласно съ политиката на Д. Велчевъ. Следъ като тая група му бѣ послужила за рушене на македонскитѣ организации, сега трѣбваше да му послужи за фалшифициране идеитѣ на освободителното движение. Въ надвечерието на Балканската война Ив. Ев. Гешовъ и приближенитѣ му сътрудници по сключването на Балканския съюзъ се опитваха да се скриватъ задъ гърба на македонеца Д. Ризовъ по въпроса за признаването на „спорна“ зона въ Македония. Колко повече Дамянъ Вел-

чевъ и Кимонъ Георгиевъ биха искали всичкитѣ си домогвания по затриване на македонската кауза да припишатъ на македонци. Съ такава цель полицията на генералъ Мидилева се опита да създаде и свое ржководно тѣло за емиграцията, съставено отъ протогеровисти, но опитътъ свърши жалко; емиграцията се отнесе съ презрение къмъ тази полицейска инициатива.

Къмъ началото на 1935 г. съзаклятницитѣ офицери се сритаха, кабинетътъ на Кимонъ Георгиевъ си подаде оставката. Д. Велчевъ биде поставенъ отъ противницитѣ си подъ полицейско наблюдение, а новиятъ кабинетъ биде съставенъ отъ генералъ П. Златевъ, който влизаше като военен министъръ въ падналия кабинетъ. Въ речьта си предъ софийското гражданство, генералъ Златевъ заяви следното за ролята на протогеровиститѣ следъ превратa:

„. . . . Обаче следъ саморазтурянето на протогеровисткото крило, привържениците на последното се оставиха на свобода и почнаха да проявяватъ дейность и активность, каквито бѣха забранени на членоветѣ отъ другото крило. Нѣщо повече, на тѣхъ се позволи носене на оржжие, даваше имъ се такова, отдѣлни личности се назначаваха на служба, отпущаха имъ се държавни автомобили и съ открити листове почнаха да се явяватъ ту въ Ломъ, около помѣщенията на михаиловисти, ту въ Петричко, Светиврачко, Неврокопско, за формиране и възобновяване на ужъ разтурената протогеровистка организация.

Дойде се до положение, че самозабравили се функционери отъ тая група почнаха да вадятъ пистолети изъ софийскитѣ локали и да ги насочватъ срещу органи на полицейската и военната власти и да ги заплашватъ съ убийство и разни дързости.

Доживѣхме да видимъ спасенитѣ отъ гонене и преследване отъ хората на едното крило да вадятъ пистолети, да заплашватъ съ убийство и да псуватъ своитѣ спасители въ лицето на армията и полицейската стража.

Ясно изпъкваше стремление да се формиратъ терористически групи, последнитѣ открито се толерираха, въоржжаваха и поддържаха и се достигна до тамъ, че се заплашваше добрия редъ и спокойствието на държавата.“

Но що получиха съ своя методъ нашитѣ господа, съ идеята за унищожение на македонския въпросъ, съ челобитието предъ Бѣлградъ? — Нищо. Какво завещаха на бждещето? — Само позора си.

Че отношенията между сръбския и българския народъ никога не ще станатъ братски чрезъ третирането на Македония по маниера на звенаритѣ, даже ако Сърбия и България тръгнатъ заедно къмъ Бѣло море, ясно е като бѣлъ день. Ето какво пише членътъ на кабинета на К. Георгиевъ, злополучниятъ финансовъ министъръ П. Тодоровъ:

„. . . . сръбско-българскитѣ отношения не могатъ да се уредятъ само съ проповѣдване други форми на балканско общежитие . . . . Разрешението на кризата е съвсемъ просто . . . . на единствената безправна область въ Югославия да се даде това, което има всѣки народъ вжтре.“

„Едно дипломатическо и военно сътрудничество между Югославия и България — за което се толкова много апелира къмъ добритѣ воли — днесъ би имало за обектъ главно новитѣ земи на полуострова, но то би се предшествувало отъ едно споразумение по сждбата на Македония.“

„Въ тия голѣми, напрегнати борби, които изграждатъ бждещето на Югославия, — борби съ голѣми компромиси и неочаквани решения — не се споменава името само на една единствена народность — Македония. На югъ не е позволено да бжде произнасяно, въ Бѣлградъ не се чува съвсемъ, въ севернитѣ части на кралството се сжщо замълчава. Като че ли въ тази изстрадала страна не живѣятъ славяни, като че ли на тази народность сж дадени вече всички права и всички условия за спокойно сжществуване.“

Тъй пишеше П. Тодоровъ нѣколко години преди превратa. Но скоро следъ това, като звенаръ, искаше обезличаването на Македония и въ границитѣ на България. Последователенъ човѣкъ . . .

Презъ есеньта на 1935 год. Велчевъ направи опита си за вторъ превратъ, идвайки нелегално презъ сръбската граница. Но тоя пжть попад-

на въ клопката. Разкритъ биде заговорътъ му, арестувани сътрудницитѣ му офицери. Обиски и арести бидоха извършени и надъ протогеровиститѣ.

На 2 октомврий министъръ-председательтъ А. Тошевъ свика представителитѣ на печата и направи предъ тѣхъ изявления, казвайки между другото:

„Правителството отдавна разполагаше съ сведения, че известни самозабравили се българи, които отъ редъ години смущаваха армията и миниряха спокойствието на държавата, се готвятъ за нови акции, целящи да отстранятъ Държавния глава и Правителството и да хвърлятъ България въ междуособици, изправяйки я предъ страшна неизвестность. Щадейки, обаче, спокойствието на страната, Правителството се въздържаше отъ преждевременни мѣрки, преди да се разкриятъ напълно замисленитѣ на тия злосторници.

Днесъ пъклената конспирация е разкрита. Въ деня, когато българскиятъ народъ и нашата доблестна армия се готвѣха да отпразднуватъ най-тържествено Възшествието на Н. Величество Царя на Престола, Праздникътъ на победитѣ и този на Независимостьта, и когато въ Столицата се проектираше единъ голѣмъ парадъ на частитѣ отъ Софийския гарнизонъ, тъкмо въ този свѣтълъ день заговорницитѣ сж се готвѣли да осжществятъ своето пъклено дѣло, подкрепени отъ нѣкои лица, чиято родоостжпническа дейность е отдавна известна на народа . . . .

Нощесъ въ с. Сливница, идвайки нелегално отъ чужбина, за да застане начело на заговора, е арестуванъ отъ тамошната войскова часть Дамянъ Велчевъ, човѣкъ, който отъ години наредъ се очерта като професионаленъ конспираторъ.

Благодарение на тѣзи разкрития, днесъ властьта е въ състояние да знае какво сж готвили тия окаяни хора и, по този начинъ, Правителството съ чиста съвѣсть и съ пълно съзнание за своитѣ отговорности, решава да действува твърдо и енергично за смазването на конспирацията. Заговорницитѣ и всички тѣхни помощници сж заловени и ще бждатъ изправени да отговарятъ предъ сждилищата.

За запазване реда въ страната, отъ днесъ Правителството обявява военно положение въ цѣлото Царство.

Отъ този моментъ започватъ да действуватъ военнитѣ сждилища."

Въ българския печатъ се яви следното известие № 2 отъ Министерството на войната:

„Въ допълнение на правителствения бюлетинъ отъ 2 т. м., въ който се съобщава, че въ нелегалното преминаване на границата отъ Дамянъ Велчевъ и организацията на замисления превратъ има замѣсени и служебни лица, Министерството на войната съобщава, че въ резултатъ на взетитѣ бързи мѣрки всички замѣсени служебни лица офицери вчера бѣха заловени.

Дамянъ Велчевъ е билъ улесненъ въ нелегалното преминаване на границата и следъ това е укриванъ отъ четири офицери отъ Сливнишкия гарнизонъ, а именно: полк. Игнатъ Илиевъ, кап. Ас. Китовъ, кап. Ат. Радойковъ и кап. Никола Цвѣтковъ.

Въ връзка съ организацията на замисления превратъ въ Софийския гарнизонъ сж били майоръ Кирилъ Станчевъ, майоръ Борисъ Мариновъ, майоръ Ас. Мискановъ, кап. Ас. Стоилковъ, кап. Тод. Джоневъ, кап. Петъръ Шамутковъ, кап. Константинъ Чичевъ, кап. Ганчо Ивановъ, кап. Ник. Петковъ, кап. Петъръ Станевъ и кап. Мих. Матеевъ.

Всички тия уличени офицери вчера бѣха задържани, уволнени отъ служба и предадени на военно-сждебнитѣ власти."*

Почти никакви подробности относно минаването на Д. Велчевъ презъ сръбската граница не се дадоха за публикуване, тъй като властьта продължаваше да угажда на Бѣлградъ. Не се изнесе даже, че полковникъ отъ сръбския Генераленъ щабъ го е довелъ отъ Бѣлградъ до границата съ автомобилъ, че въ сръбския граниченъ постъ Велчевъ е прекаралъ два дни и пр.

В-къ „Зора" писа:

„Българското общество и въ столицата и въ провинцията редко е реагирало

* Вижъ в. „Зора", бр. 4881 отъ 4 октомврий 1935 г.

така живо, както сега, въ връзка съ разкритията около готвения превратъ. Манифестира се обща радость, че пъкления планъ на заловенитѣ конспиратори е осуетенъ. Сѫщевременно навсѣкѫде се говори съ най-голѣмо възмущение за авторитѣ на тъмната конспирация."*

Въ сѫщия вестникъ, министърътъ на просвѣтата генералъ Т. Радевъ заяви между другото:

„Ние, които сме проследили подробно и хронологически всички събития отъ известно време насамъ, сме дълбоко убедени, че се касае до единъ комплотъ насоченъ срещу държавата, който, ако бѣше успѣлъ, днесъ народътъ ни щѣше да бѫде изправенъ предъ неописуема катастрофа."

Министъръ-председательтъ А. Тошевъ произнесе по радиото речь, въ която обясни предъ българския народъ какво е целилъ Д. Велчевъ съ своитѣ сподвижници. Между другото той каза:

„Българи,

Вчерашниятъ день ще остане паметенъ въ историята на България. Нашата родина, преминала досега презъ толкова сътресения, изпитни и страдания, отново биде изправена предъ едно голѣмо премеждие. Група заслѣпени честолюбци, отдадени на своитѣ безгранични амбиции, се съюзиха съ отритнати отъ цѣлия народъ престѫпници, за да нанесатъ още единъ, може би последенъ и непоправимъ ударъ на българската държава . . . .

Вмѣсто да осъмнемъ всрѣдъ ужаса на кръвопролитията, и на анархията, вмѣсто да видимъ страната си хвърлена въ мрачна неизвестность и въ безкрайни унижения предъ външния свѣтъ, ние можемъ да кажемъ съ облекчение, че и тоя пѫть Богъ запази България и че можаха да се предотвратятъ събития, които съ вѣкове щѣха да петнятъ българското име и да тежатъ върху съвѣстьта на много поколѣния."

Въ тоя духъ се произнесоха и всички вестници. Въ в. „Зора" бѣ казано:

„. . . . вече е ясно, — ясно като бѣлия день, че Дамянъ Велчевъ и неговитѣ съподвижници не особено се интересуватъ за независимостьта и цѣлостьта на България. За тѣхъ е важно да постигнатъ своитѣ мрачни замисли, да управляватъ като васали, па било само въ Софийския пашалъкъ."

Военниятъ сѫдъ осѫди Велчева на смъртъ заради измѣннитѣ му дѣла. Докато се разнищятъ всичкитѣ му съзаклятнически връзки съ войската, изживѣни бидоха отъ България много неприятности и рискове; спънатъ бѣ почти изцѣло правилниятъ животъ на държавата и държано въ смутъ и трепетъ обществото, което подушваше опасноститѣ.

Когато по-голѣмата часть отъ съзаклятницитѣ на Д. Велчевъ бѣха започнали да се разколебаватъ и властьта му започна да се подронва, съмишленицитѣ на Коста Тодоровъ сѫ били готови да му се притекатъ въ помощь и чрезъ селска милиция, която да се организира всрѣдъ тъй нареченото пладнярско крило на земедѣлската партия. Относно тѣзи проекти, както и въобще по връзкитѣ между Кимонъ Георгиевъ, Д. Велчевъ, изобщо звенаритѣ и Коста Тодоровъ, се изнесоха и документи въ българското Народно събрание.

Ядосани отъ неуспѣха на Велчева, сърбитѣ не можаха да се въздържатъ и открито взеха подъ защита своитѣ орѫдия. Читательтъ си спомня за цитата отъ бѣлградския вестникъ „Политика" (отъ 6 октомврий 1935 г.) въ който сѫ хвалени протогоровиститѣ задето пречели на ВМРО въ борбата й срещу Югославия; изказва се съжаление за неуспѣха на Дамянъ Велчевъ и Кимонъ Георгиевъ, както и на пладняритѣ.

Това писание на „Политика" е едно измежду доказателствата за тѣсната връзка на споменатитѣ отъ тоя вестникъ срѣди съ сръбскитѣ фактори.

---

* Вижъ в. „Зора", бр. 4881 отъ 4 октомврий 1935 г.

Съвсемъ конкретни факти за сръбски услуги и съучастие въ плана на Дамянъ Велчевъ, да прави превратъ, сж посочени отъ г. Миланъ Стоядиновичъ, по това време министъръ-председатель на Югославия. Въ книгата си „Ни ратъ, ни пактъ", издадена въ Буеносъ-Айресъ презъ 1963 година, той изнася следното относно участието на сръбски офицери въ довеждането на Дамянъ Велчева отъ Бѣлградъ до българската граница:

а) Шефътъ на разузнавателния отдѣлъ въ бѣлградското Военно министерство, подполковникъ Милошевичъ, придружилъ Д. Велчева отъ сръбската столица до границата на България;

б) Въ довеждането на Велчева до самата граница участвувалъ подполковникъ Душанъ Бойовичъ, установенъ на разузнавателна служба въ Пиротъ;

в) На 28 септемврий 1935 год. генералъ Лазаръ Тоничъ, отъ Генералния щабъ, попиталъ по телефона споменатия Бойовичъ: дали може да се обади на телефона капитанъ Мирко Чубрило, командиръ на граничната рота въ село Протопопинци, околия Царибродска, и дали може и кжде въ Пиротъ да се направи среща съ тоя капитанъ;

г) На 29 септемврий капитанътъ пристигналъ въ Пиротъ, въ самата канцелария на подполковникъ Бойовичъ;

д) Къмъ два часа следъ пладне сжщия день пристигнали съ автомобилъ нѣколко души; между тѣхъ билъ и подполковникъ Милошевичъ, шефътъ на разузнавателния отдѣлъ на армията и флотата. Съ него билъ Ика Паничъ, познатъ индустриалецъ въ Бѣлградъ и добъръ приятель на Миланъ Гавриловичъ, известенъ общественикъ и виденъ членъ на Сръбската земедѣлска партия;

е) Подполковникъ Бойовичъ позналъ и Дамянъ Велчева, който сжщо е пристигналъ съ тоя автомобилъ. Докато стоялъ въ Пиротъ, Дамянъ Велчевъ се преоблекълъ въ други дрехи, набавени му отъ тия офицери.

ж) Шефътъ Милошевичъ е наредилъ на Бойовичъ и Чубрило да устроятъ превеждането на Велчевъ презъ българската граница, което и станало близо до поста „Врабче". Но то не успѣло сжщия день, защото отъ българска страна не се явилъ на сръбския постъ очакваниятъ отъ Велчевъ български офицеръ, неговъ приятель; а станало на другия день, т. е. на първи октомврий 1935 г.

При разговора си съ подполковникъ Бойовичъ въ Пиротъ — въ отговоръ на забележката, че на 19 май 1934 г. царь Борисъ не е билъ свраленъ отъ престола, Дамянъ Велчевъ казалъ: „Да, имате право. Това бѣше грѣшка; но краль Александъръ не позволи да го свалимъ. Сега, обаче, нѣма да бжде така" (стр. 407 въ сжщата книга). Така че, Дамянъ Велчевъ е вършилъ това въ 1934 г., което позволява сръбскиятъ краль. Сега пъкъ, въ 1935 г., понеже кралътъ го нѣмаше, трѣбваше да върши какво-то искаше сръбския Генераленъ щабъ. Все аргатлъкъ въ полза на Бѣлградъ и срещу българщината.

з) Следъ като Д. Велчевъ е билъ арестуванъ въ Сливница, споредъ разказа на Бойовичъ предъ М. Стоядиновичъ, цѣли десетина дни никой отъ сръбската военна управа не проявилъ предъ Бойовича никакъвъ интересъ относно станалото въ Сливница. Едва на 10 октомврий му се обадилъ отъ Бѣлградъ по телефона бригадниятъ генералъ Петъръ Арачичъ, началникъ на разузнавателната служба при Главния генераленъ щабъ, и го повикалъ да отиде въ Бѣлградъ. Тамъ се опиталъ да го мъмри задето билъ забърканъ въ превеждането на Велчева.

Тогава Бойовичъ направо поставилъ на генерала следния въпросъ: „Добре, какво щѣше да бжде ако опитътъ на Велчевъ успѣеше?"

Генералътъ скочилъ отъ стола си, изпъчилъ се и извикалъ: „Е, да бѣше успѣлъ!“

Бойовичъ схваналъ, че отговорнитѣ военни търсятъ нѣкой другъ да бѫде виновника. Написалъ, обаче, най-подробенъ докладъ, въ който изтъкналъ, че по негово убеждение превратътъ въ България е подготвенъ отъ сръбскитѣ министерства на войната и на външнитѣ работи. Присѫтствието на Ика Паничъ, за когото Бойовичъ знаелъ, че е приятель и на Стояниновичъ, му подсказвало да вѣрва, че е на лице и участието на Външното министерство, ржководено отъ самиятъ Стояниновичъ.

Генералъ Арачичъ настоявалъ щото Бойовичъ да не споменава сръбското военно министерство въ случая, а да се говори само за Ика Паничъ. Но той пожелалъ да изложи самата истина.

Интересни сѫ тия думи на Стояниновичъ: „. . . И съ огледъ на непредпазливия животъ на югославския пълномощенъ министъръ въ София, не е никакъ чудно, че този генералъ, чрезъ своитѣ агенти, точно е билъ информиранъ за готвения превратъ“. Визираниятъ генералъ е Коста Златановъ, който съ група офицери билъ въ Сливница при арестуването на Дамянъ Велчевъ. Трѣбва да се запитаме — щомъ като и пълномощниятъ министъръ на Югославия въ София е знаелъ, че се готви превратъ въ българската държава, нима този дипломатъ не е докладвалъ на шефа си Стояниновичъ? Издържа ли критика заетото отъ Стояниновичъ становище, че Външното министерство въ Бѣлградъ нищо не е знаело за проектирания превратъ? . . .*

*

Стояниновичъ заявилъ предъ Бойовича, че всичко се е вършило задъ гърба му и че той ще си разчисти смѣткитѣ съ военния министъръ.

Даже да се приеме, че Стояниновичъ нищо не е знаелъ за участието на Югославия въ проектирания превратъ отъ страна на Д. Велчевъ, достатъчно говори участието на сръбскитѣ военни. Кой не знае, че въ стара Югославия (както и при нейното комунистическо управление) войската е имала фактически първата дума по всѣки важенъ въпросъ?

Казанитѣ до тукъ работи сѫ описани въ страницитѣ 401 до 413 на посочената книга — спомени на М. Стояниновичъ. Той пише, че — споредъ сведенията, които ималъ — комбинацията за превратa въ България излизала отъ тройката Дамянъ Велчевъ—Заимовъ и Дража Михайловичъ. Д. Велчевъ е станалъ близъкъ на Дража Михайловичъ, който е бивалъ военно аташе въ югославската легация въ София. И тримата били твърдо решили този пѫть царь Борисъ да бѫде сваленъ отъ престола.

Стояниновичъ изтъква, че руската разузнавателна служба точно знаела какво и какъ кроятъ въ София югославскиятъ министъръ и Дража Михайловичъ. Но и българската полиция била уведомена добре за връзкитѣ на Д. Велчевъ съ Дража Михайловичъ.

Знаелъ или не знаелъ лично Стояниновичъ за проектирания превратъ, умѣстно е да изтъкнемъ, че той и предъ Ал. Цанковъ — като емигрантъ въ Буеносъ Айресъ — категорично е заявилъ: „Мислите ли, че ние не знаемъ, че македонцитѣ сѫ българи? На албанцитѣ, куцовласитѣ

---

* Подробноститѣ, които ни дава единъ министъръ-председатель на Югославия — Стояниновичъ — за всѣки българинъ сѫ свидетелство отъ голѣмо значение. Съвсемъ нагледно се посочва кои въ сѫщность провеждаха мрачната политика противъ македонската поробена българщина. Това бѣ сръбскиятъ Генераленъ щабъ на армията. Орждие на тая политика стана часть отъ българското офицерство. За тия факти винаги трѣбва да държи смѣтка особено македонския българинъ. Генералниятъ щабъ и Църквата въ Сърбия имаха много повече тежесть, отколкото всички политически партии тамъ, взети вкупомъ.

и турцитѣ признаваме правата на национално малцинство, но на българитѣ тия права нѣма да признаемъ!“ Сѫщото становище има Бѣлградъ когато тамъ властьта взеха комуниститѣ. Върху това трѣбва да поразмислятъ добре ония наивни българи, които вѣрваха, че „пактътъ за вѣчно приятелство“, сключенъ отъ Стоядиновичъ и царь Борисъ, щѣлъ да има за резултатъ връщането на Западнитѣ покрайнини на България и признаването на македонскитѣ българи въ Югославия.

Стоядиновичъ казва, че царь Борисъ намѣрилъ за по-целесъобразно за себе си да застане самъ начело на идеята за приятелство съ Югославия. А Д. Велчевъ искалъ да реализира това приятелство отдолу, чрезъ народа, противъ царя, а ако трѣбва и безъ царя. Въ сѫщность и двамата сѫ действували противъ волята на българския народъ, който бѣше ограбенъ отъ сърбитѣ. За такова сближение открито бѣ и единъ секторъ отъ Българската земедѣлска партия, за разлика отъ мнозинството въ партията. Така се случи, че по въпроса за сближаването съ Бѣлградъ (съ тамошната камарила, но не съ народитѣ въ Югославия) се оказаха на една линия споменатитѣ три български срѣди. Логически — и тритѣ проявиха еднакво безразличие къмъ теглото на македонскитѣ българи и враждество срещу македонското освободително движение.

Заслужава да се изтъкне факта, че Дража Михайловичъ нийде не е посоченъ като противникъ на своя краль, докато Д. Велчевъ въ съдружие и съ сръбскитѣ офицери тръгва да прави специаленъ превратъ за сваляне отъ престола на царя, комуто се е клѣлъ за вѣрность. Съ това отбелязвамъ само разликата въ манталитета и духа на сръбското и на часть отъ българското офицерство по онова време.

Спомнямъ си за една моя среща съ запасния подполковникъ (не помня точно чина му) Акрабовъ, звенаръ, приятель на Д. Велчевъ и Кимонъ Георгиевъ. Среща бѣше поискалъ чрезъ Борисъ Буневъ. Веднага се заговори за злободневни въпроси.

— Г-нъ Михайловъ, ми каза напълно искрено Акрабовъ, звенаритѣ Ви обвиняватъ, че Вие сте се срѣщали съ царь Борисъ и заради това иматъ недобро настроение къмъ Васъ.

— Едва ли нѣкой българинъ ще повѣрва, че азъ никога не съмъ виждалъ царь Бориса. Но истината е, че не съмъ го виждалъ. Обаче, много по-важно е това, което ми казвате. Следва, значи, че азъ ще бѫда много симпатиченъ на звенаритѣ, и на тѣхнитѣ приятели офицери, ако бихъ се срѣщалъ съ сръбския краль. Нѣма нужда повече да характеризирамъ тия български офицери и приятелитѣ имъ звенари . . . .

Акрабовъ се позамисли; личеше си, че нѣкакъ се смути. Когато се озовали вънъ отъ мѣстото на срѣщата ни, той казалъ на Бунева:

— Трѣбва да призная, че Михайловъ е напълно правъ. Лошото е ако се срѣщаме съ сръбския краль, но защо да е престѫпление ако той би се срещналъ съ българския царь? . . . Тукъ се касае до една основна истина, която нѣкои българи прегазватъ. Точнитѣ думи не помня, но въ този смисълъ се бѣ изказалъ Акрабовъ предъ Буневъ.

Относно благосклонното държание на краль Александъръ къмъ българския царь, проявено специално при превратa отъ 19 май 1934 г., Стоядиновичъ казва (на стр. 396): „Смѣта се, че по срѣдата е чисто монархическиятъ принципъ“. Това свидетелство потвърждава казаното отъ Кьосеивановъ и Ал. Цанковъ относно намѣсата на сръбскитѣ решаващи фактори за спасяване короната на царь Борисъ въ 1934 г.

Стоядиновичъ, обаче, признава, че властьта въ България, която дойде на 19 май 1934 г., е била съвсемъ непопулярна. Това, което и ние, а и 99% отъ всички българи знаеха и твърдѣха.

Умѣстно е да припомнимъ, че Дража Михайловичъ на края се обяви

за независима Македония.* Но подобно нѣщо никога не се чу отъ страна на Д. Велчевъ, отъ още по-проядения българинъ Кимонъ Георгиевъ или отъ който и да е звенаръ. И другаде съмъ споменалъ за изнесения отъ българскитѣ комунисти (въ вестницитѣ имъ) дневникъ на Богданъ Филовъ, регентъ въ България подиръ смъртьта на царь Борисъ. Отбелязалъ е Филовъ пристигането въ София на адмиралъ Ивановъ отъ Бѣлградъ, който е билъ офицеръ за връзка тамъ съ германскитѣ командни служби. Ивановъ е донесълъ предложение отъ страна на Дража Михайловичъ (водачъ на сръбскитѣ възстаници още при навлизането на нѣмцитѣ въ Югославия) въ тоя смисълъ: българската армия да действува заедно съ сръбскитѣ възстаници противъ настжпващата комунистическа опасность, при условие — на Македония да се даде независимость. Звенаритѣ и Кимонъ Георгиевци си останаха привърженици на интегрална Югославия.

***

Като малка илюстрация за тайнственитѣ и антибългарски връзки на звенаритѣ съ сръбската кралска камарила въ Бѣлградъ може да се посочи и следния разказъ на Георги Кьосеивановъ, изнесенъ въ среща съ македонския деецъ Асѣнъ Аврамовъ въ чужбина, а по-късно повторенъ отъ Кьосеивановъ лично предъ мене и съпругата ми.

При едно негово връщане отъ София за Бѣлградъ, кждето бѣше пълномощенъ министъръ, на гара София Кьосеивановъ видѣлъ Петко Пенчевъ** да пжтува за сръбската столица. Пенчевъ бѣше вече станалъ звенаръ. На бѣлградската гара Пенчевъ билъ дочаканъ отъ Коста Тодоровъ, който се стараелъ да се обръща гърбомъ къмъ Кьосеивановъ, но последниятъ го е позналъ добре.

Наскоро Петко се отдѣлилъ отъ Коста, настигналъ Кьосеивановъ и му казалъ: „Имамъ интересни нѣща да ти разправямъ. Заминавамъ за Западъ и като се върна ще се отбия при тебе, за да ти ги кажа. Утре въ България ще има превратъ."

Кьосеивановъ не повѣрвалъ, че ще има превратъ. На сутриньта не успѣлъ да вземе телефонна връзка съ София. Отишелъ веднага при министъра на външнитѣ работи Йевтичъ, който му казалъ: „Въ София има превратъ". Но на Йевтича Кьосеивановъ не казалъ какво е чулъ отъ Пенчевъ. Йевтичъ му подалъ листата на новитѣ министри и попиталъ дали ги познава. И прибавилъ: „Вчера бѣха при мене Петко Пенчевъ и Коста

---

* Поучително е да отбележимъ, че съвсемъ при края на втората голѣма война за независима Македония се обявяваха въ България дори хора като Атанасъ Буровъ, много виденъ членъ на народняшката партия, — хора, които въ 1911—1912 г. лекомислено бѣха пренебрегнали автономията на Македония, та се стигна тогава до познатитѣ печални резултати. И други политици освенъ Буровъ сж дошли до идеята за независимость на Македония, но все тогава — когато Втората свѣтовна война вече свършваше въ ущрѣбъ на България и българщината. Кой би повѣрвалъ тогава на Буровци, че сж искрени?

Но и тѣхното, макаръ моментно, политическо преобръщане по въпроса, както и постжпката на Дража Михайловичъ показватъ, че независима Македония твърде лесно би могла да се създаде и на Балканитѣ да настжпи примирение — стига преди всичко Бѣлградъ и София да не прѣчатъ за това решение.

** За Петко Пенчевъ съмъ споменалъ въ книга втора съ мои спомени (стр. 155, 164, 223, 224, 310); и въ книга трета (стр. 611, 612, 689).

Дамянъ Велчевъ и Кимонъ Георгиевъ го назначиха за директоръ на „Обновата", — институция, която трѣбваше да . . . обнови България въ хармония съ тѣхната диктатура по фашистки образецъ и привързана къмъ Бѣлградъ външна политика. Пенчевъ е показалъ премного превръщнаия въ живота си.

„Обновата" стана обектъ на подигравки и карикатури въ България. Александъръ Божиновъ бѣ направилъ най-сполучливата карикатура: Пенчевъ седналъ кръстато, по турски, съ дветѣ си ржце брои дебели броеници; живъ изразъ на задничавость и застоялость.

Тодоровъ; и двамата ми заявиха, че движението въ София било чисто републиканско."

Значи, Пенчевъ се е постаралъ да скрива предъ Кьосеиванова, че предишния день се е срѣщалъ на гарата съ Коста Тодоровъ. Съ него наново се е намѣрилъ въ Бѣлградъ и двамата сѫ посетили Йевтича.

День или два подиръ това кралътъ е повикалъ Кьосеиванова и му казалъ: „Моля Ви веднага заминете за София и вижте що става тамъ. Отъ рапортитѣ на Цинцаръ—Марковичъ (югославския пълномощенъ министъръ — б. н.) нищо не можемъ да разберемъ; тѣ сѫ неясни и противоречиви. Виждамъ, че гори въ София. Щомъ гори кѫщата на комшията, пожарътъ може да се пренесе и въ моята кѫща. Идете да кажете въ София, че азъ не искамъ да закачатъ короната". По това стана дума и по-рано.

Споредъ Кьосеиванова, превратътъ се правелъ противъ царя; така смѣталъ самиятъ царь Борисъ.

Кьосеивановъ твърдѣше, че ако по това време царьтъ не е билъ детрониранъ, това се дължи на Бѣлградъ. Превратаджиитѣ не получили благословия отъ Бѣлградъ и затова не сѫ свалили отъ престола царя. Тая поржчка на сръбския краль бѣше най-неочаквания студенъ душъ за звенари и превратаджии.

Кьосеивановъ сѫщо прибавяше, че когато Пенчевъ заминалъ за Бѣлградъ, на софийската гара го е изпращалъ генералъ Мидилевъ. И този фактъ говори, че Мидилевъ се бѣше продалъ на звенаритѣ. Трѣбва да подчертая и тукъ, че му е било обещано министерско мѣсто отъ звенаритѣ и затова той осуети замисленото отъ генералъ Сирмановъ и него комюнике, отъ името на запаснитѣ офицери, срещу така наречените протогеровисти, които предизвикваха убийства въ България по споразумение съ звенаритѣ и други врагове на македонското дѣло. При превратa Мидилевъ стана министъръ на вѫтрешнитѣ работи.

***

Александъръ Цанковъ казва отъ Аржентина:

„Лигаритѣ подъ идейното влияние на звенаритѣ, главно на Кимонъ Георгиевъ, Димо Казасовъ, Петъръ Тодоровъ и други нѣкои, се насочиха и дирѣха подкрепа — въ случай на неуспѣхъ, въ Бѣлградъ, разбирайте срѣдитѣ на военнитѣ. Въ това отношение последваха външно-политическата линия на Ал. Стамболийски, което значеше включването на България въ интегрална Югославия. Деветнадесетомайскиятъ превратъ започна и свърши съ измама и фалшификация. Паролата бѣше да се освободи царя отъ партизанството — това бѣ за вѫтрешно употрѣбление; сѫщинската главна цель бѣ да се ликвидира монархията, като въ последствие и България се присъедини къмъ Югославия. Лигаритѣ и звенаритѣ бѣха въ връзка съ сръбската легация въ София. Тя бѣ осведомена за това, което трѣбваше да стане. На 18 срещу 19 май, презъ нощьта, цѣлата сръбска легация, во главе съ титулярния пълномощенъ министъръ Александъръ Цинцаръ—Марковичъ, бѣше събрана на гуляй въ Юнионъ клубъ. Въ 3 часа следъ полунощь, опредѣления за отпочване часъ, се е пило шампанско съ поздрави и пожелания за успѣхъ на „дѣлото". Това ми разказваха мои приятели и познати, които по това време сѫ били въ Юнионъ клубъ, на който азъ нѣколко години бѣхъ подпредседатель, т. е. фактически председатель, тъй като формално председатель бѣше нѣкой чуждъ пълномощенъ министъръ. Други факти. Дамянъ Велчевъ, който по принуждение трѣбваше да напустне България, за кратко време се пресели въ Бѣлградъ. И когато трѣбваше да се върне въ България, за да

подеме наново дѣлото на което служеше, бѣше докаранъ до сръбско-българската граница съ автомобилна кола на военни, т. е. на офицери. Заловенъ на границата, биде сжденъ. Азъ бѣхъ свидетель по това дѣло и трѣбваше да установя факти, които имахъ отъ генералъ Заимовъ, осжденъ въ последствие за шпионажъ и кандидатъ за болшевишки червенъ генералъ, а може би и маршалъ. Димо Казасовъ, първиятъ български звенарски пълномощенъ министъръ въ Бѣлградъ, когото по едно време лигаритѣ и звенаритѣ тъкмѣха за замѣстникъ на генералъ Пенчо Златевъ, министъръ-председатель, бѣше въ най-приятелски връзки съ търговеца Ика Паничъ, богатъ човѣкъ, но който е разполагалъ и съ държавни парични суми за финансиране на мероприятия . . . досещате се за какви. Като българинъ ме е срамъ и ми е обидно да ги нарека съ истинското имъ име. Сърбофилскиятъ курсъ въ нашата външна политика се поде отъ всички безлични правителства следъ 19 май 1934. На първо мѣсто отъ царь Борисъ."

Като приложение[55] е дадена фотография отъ това писмо.

Приложение № 52

Ето първо наредбата на Тодоръ Александровъ, отнасяща се до Петричкия окржгъ:

„Свобода или Смърть“
В. М. Р. О.
Македония
22 августъ 1922 г.

Окржжно. Тайно
До заведущи окржзитѣ
и до нелегалнитѣ групи
въ МАКЕДОНИЯ

Централниятъ комитетъ на Вжтрешната македонска революционна организация, като взе предъ видъ:

1. Декларациитѣ на българското правителство на 1919 г., че за създаване на автономна Македония то е готово да отстжпи частьта отъ нея останала въ предѣлитѣ на царство България;

2. Че на сжщата година българското правителство предложи плебисцитъ надъ всички свои покрайнини, върху които изявяватъ претенции съседитѣ на България, като молѣше да се простре той и надъ Македония, Тракия и Добруджа;

3. Че населението на останалата подъ българска власть часть отъ Македония се изказа по осезателенъ начинъ, какво то ще предпочете да влѣзе въ състава на автономна Македония, щомъ бжде създадена тя и

4. Че това население по право и дългъ, както и въ изпълнение на дадена въ миналото клетва предъ Организацията, не може да не подпомага морално и материално борбитѣ за свобода на своитѣ братя отъ поробена Македония,

РЕШИ: Да се възобнови и преустрои Организацията въ тоя край, като спомагателна на ВМРО, съ следнитѣ цели:

1) Да подпомага морално и материално ВМРО въ поробенитѣ подъ Сърбия и Гърция части на Македония:

2) Да премахва всички прѣчки за успѣха на Организацията, а именно: унищожаване разбойничеството, контрабандата и шпионажа, наказване крадцитѣ, изнудвачитѣ, рушветчиитѣ и золумджии чиновници и пр.;

3) Да дава приемъ и съдействие за намиране работа на завърнали се на почивка или за работа качаци и бѣжанци отъ Македония подъ сръбско и гръцко иго, както и да съдействува на желающитѣ отъ тѣхъ да се завърнатъ въ роднитѣ си мѣста;

4) Да смекчи партийнитѣ борби тамъ до степень да не бждатъ вредни за каузата на роба;

5) Да подпомага законно установенитѣ власти за закрепване реда и законностьта въ тоя до скоро най-размиренъ край въ царство България;

6) Да уреди и тамъ милиции главно за усилване охраната на селата и границата срещу нападения отъ крадци, контрабандисти, разбойнишки банди, наши и чужди, и други подобни.

Спомагателната организация въ тия земи, както и Македонската революционна организация е самостойна и безпартийна; тя не се мѣси въ вжтрешнитѣ борби на царство България, нито взима страна въ партийнитѣ борби тамъ. Ако, обаче, бжде засегната или предизвикана отъ личности и групи, безразлично какви убеждения иматъ тѣ, Организацията се разправя лично съ тѣхъ, съгласно правилника и традициитѣ си.

Съ много сърдечни поздрави,
Чл. въ Ц. к-тъ на В. М. Р. О.
(п) Т. Александровъ*

* Това окржжно писмо е дадено и въ книга втора съ мои спомени. Но сметнахъ подходяще да го посоча и тукъ, за по-пълно изяснение на третирания въпросъ, заедно съ нѣкои отъ съпровождащитѣ го кратки коментари.

ПРИМЕРИ ЗА ИЗКАЗВАНИЯ НА БЪЛГАРСКИ ПОЛИТИЦИ И ОБЩЕСТВЕНИЦИ ВЪ ПОЛЗА НА АВТОНОМНА ИЛИ НЕЗАВИСИМА МАКЕДОНИЯ

1) Министърът-председателтъ г. Стоиловъ — на запитване отъ страна на г. Христо Славейковъ, депутатъ — отговаря, че България иска автономни права въ Македония, тъй като това е въ интереса на всички на Балканитѣ. (Запитване на 13 декемврий 1897 година въ Народното събрание въ София).

2) На 18 юний 1908 год. г. С. Паприковъ, министъръ на външнитѣ работи въ България, е писалъ на Андрей Тошевъ, че българитѣ иматъ само полза като получатъ автономия или независимость. (А. Тошевъ въ „Балканскитѣ войни", томъ първи, стр. 192)

3) Радость предизвика всрѣдъ българитѣ решението на Цариградската конференция на Великитѣ сили и Турция за създаването и на западна (покрай една източна) автономна область съ преобладаващо българско население, съ главенъ градъ София. Въ тази область влизаше по-голѣмата часть на Македония.

4) Цѣлъ легионъ самоотвержени българи, родени въ Стара България, между които имаше и мнозина просвѣтени хора, се бориха, а мнозина отъ тѣхъ и загинаха, като четници и войводи, въ името на цельта: автономна Македония, или напълно независима.

5) Уставътъ на върховиститѣ (Върховния комитетъ) предвиждаше като политическа цель автономията на Македония. Отдѣленъ въпросъ е интимното желание на върховиститѣ да ржководятъ тѣ именно освободителното дѣло. Може би само като тактически ходъ, но фактъ е, че тѣ официално поддържаха принципа за автономията.

6) Данаилъ Крапчевъ, познатъ журналистъ, цитира думитѣ на Дамянъ Груевъ: „Нека възприемемъ автономното начало като лозунгъ, около който да групираме всички живи сили въ страната, недоволни отъ днешния режимъ". Крапчевъ добавя: „Груевъ обича своя народъ; той е стражъ на интереситѣ на своята нация; но той не се стреми къмъ политическа хегемония на българския елементъ въ Македония. (В-къ „Илиндень", брой 9 отъ 29 декемврий 1907 г.)

7) На 30 май 1908 г. се постигна съглашението въ Ревалъ между Русия и Англия, водещо къмъ автономия на Македония. Военниятъ писатель полковникъ Дървинговъ казва, че царь Фердинандъ има сжщо заслуга за това съглашение. (В-къ „Слово", София, брой 4101 отъ мартъ 1936 г.)

8) Пакъ полковникъ П. Дървинговъ обвинява българското командуване и политика, че въ 1912 г., въ договора съ сърбитѣ, не сж въздигнали идеята за автономия на Македония „въ категорична и неизменна цель". (В-къ „Миръ" въ София, брой 4103 отъ 7 мартъ 1936 г., статия отъ Дървинговъ)

9) На 1 мартъ 1908 г. Едуардъ Грей съобщилъ въ Камарата на общинитѣ, че е взелъ инициативата за назначаване на генералъ-губернаторъ за Македония. На 27 с. м. въ София македоно-одринскитѣ братства устроили голѣмъ митингъ за изказване благодарность къмъ Ед. Грей. Андрей Тошевъ пише, че жестътъ му е билъ посрещнатъ съ радость отъ всички българи. Тази инициатива е сметната като уводъ къмъ една автономия. (А. Тошевъ въ споменатата негова книга, т. I, стр. 179)

10) Гоце Дѣлчевъ е предпочиталъ Македония да влѣзне въ Австро-Унгарската империя като автономна единица, вмѣсто да бжде разкжсана и поделена. („Гоцевъ листъ", издаденъ отъ Кукушкото братство въ София, м. май 1936 г., статия отъ Н. Манолевъ). Знае се стремежа на Австро-Унгария да слезне до Солунъ, приключвайки си първо Новопазарския санджакъ. — П. К. Яворовъ, Т. Александровъ, Христо Матовъ сж обсжждали сжщия въпросъ; изгубена е цѣла преписка съ тѣхни писма по това.

11) Данаилъ Крапчевъ, въ книгата си „Изминатъ пжть", стр. 10, казва, че голѣмата часть отъ населението въ Македония се стреми къмъ автономия. Бѣгаха отъ автономията гърцитѣ и сърбоманитѣ, защото бѣха малобройни въ страната.

12) Полковникътъ отъ Генералния щабъ К. Соларовъ пише, че задружната борба на македонскитѣ българи и румъни има за цель автономията на Македония.

13) Сжщиятъ авторъ, пакъ въ книгата си „България и Македонския въпросъ", стр. 129, изнася, че царь Фердинандъ е изтъкналъ предъ английския краль и първия министъръ Лордъ Лансдау плачевното положение въ Македония, като подчерталъ следното: „. . . желанието на българския народъ е да се даде автономно управление на Македония и Одринско, тъй като отъ опита до тогава се вижда, че това е единственятъ начинъ за умиротворяването на Балканитѣ".

14) Екзархъ Йосифъ, сжщо загриженъ за спасяването на българщината въ Македония, е приемалъ и друго решение на Македонския въпросъ, а не непременно Санъ-Стефанска България. Казвалъ е: „. . . гърци и сърби да се откажатъ отъ своитѣ „мегали идеи", а ние българитѣ отъ идеята за Санъ-Стефанска България". Въ това е виждалъ срѣдството за споразумение между балканскитѣ народи. (Списание „Народенъ стражъ",

брой 14—15, 1938 г., стр. 12; статия отъ А. Недѣлевъ, „Единъ отъ безсмъртнитѣ“)

— Впрочемъ, нито единъ отъ споменатитѣ тукъ български политици и общественици не е помислювалъ нито за минута да се изоставятъ македонскитѣ българи, да бѫдатъ денационализирвани. На подобна мисъль биха се изсмѣли и чужденцитѣ, познавачи на вѣковното българско минало на славянското население въ Македония.

15) Професоръ Иванъ Снѣгаровъ, добре познатъ историкъ, пише: „Самостойността на Македония щѣше да бѫде единственото справедливо и миролюбиво за цѣлия Балкански полуостровъ решение на Македонския въпросъ . . . . Българитѣ винаги сѫ искали да остане Македония самостойно и недѣлимо цѣло“. (Списание „Македонски прегледъ“, София, год. 10, книга 1—2, стр. 188)

16) Въ надвечерието на Балканската война Андрей Тошевъ пише: „Вѣренъ отзвукъ намѣри възмутената народна съвѣсть и въ цѣлокупната българска преса. Всичко искаше автономия, ако не — мобилизация и война за избавление на поробенитѣ братя“. (А. Тошевъ — „Балканскитѣ войни“, томъ първи, стр. 355)

17) Професоръ Геновъ казва: „България дълго време стоеше на почвата на недѣлимостьта на македонската область и за тая цель искаше или издигането ѝ въ автономна провинция, или пълното ѝ включване въ границитѣ на българската държава“. (Проф. П. Геновъ — „Източниятъ въпросъ“, часть втора, стр. 563 и 564)

Оказа се, че нито за автономията се положиха старания, нито пъкъ недѣлимостьта бѣ защитена, а се прие дѣлежа.

18) Въ „Погромитѣ на България“, часть първа, стр. 73., П. Тодоровъ казва за Ив. Ев. Гешовъ: „Той бѣше отначало за автономията на Македония, като убеждаваше всички да вложатъ едно безкористно отношение къмъ целитѣ на войната“.

19) На 21 септ. 1912 год. Ан. Тошевъ — български пълномощенъ министъръ въ Бѣлградъ — е получилъ сръбския проектъ за ултиматума, който трѣбва да се подаде на Турция. Иска се въ проекта Турция да пристѫпи къмъ прилагане на членъ 23 отъ Берлинския договоръ, възъ основа на етническа автономия за народноститѣ въ Европейска Турция (автономни области и пр.). (Въ споменатата книга на Тошевъ, стр. 401)

20) Въ сѫщата книга на П. Тодоровъ (часть първа, стр. 66) е казано, че: Н. Пашичъ, сръбскиятъ министъръ-председатель, посрѣщалъ съ радость готовностьта на българското правителство да влѣзне въ преговори на базата на автономна Македония; и че не билъ само този знакъ, който показвалъ — при твърдо държание отъ страна на България — да се склони Сърбия щото войната противъ Турция да се води съ неотемнима цель да се получи автономията. П. Тодоровъ добавя: „Нашитѣ делегати не сѫ искали да преговарятъ на базата на сфери на влияние, но на автономна Македония“.

21) Предъ известната Изпитателна комисия въ София, протоколъ отъ 27 септември 1914 год., д-ръ Ник. Генадиевъ изтъкналъ, че автономията е била изходната идея и на сключения по-рано митнически договоръ съ Сърбия.

22) Пакъ П. Тодоровъ говори въ споменатата му книга, че сърбитѣ усвоявали началото на автономията и при преговоритѣ за балканския съюзъ. На стр. 68 той пише: „Никѫде, обаче, не се установява, че Сърбия и Гърция щѣха и можеха да се противопоставятъ на България, ако тя упорито отхвърляше дѣлбата“.

23) На 29 априлъ 1912 г. въ София е свиканъ митингъ подъ председателството на д-ръ Стамболски и подъ патронажа на Иванъ Вазовъ, д-ръ Ст. Сарафовъ, Ив. Грозевъ, Г. Георговъ, инж. Хр. Станишевъ, професоритѣ Ив. Шишмановъ, д-ръ Б. Цоневъ и др. Поднесена е резолюция на Гешовъ, съ която се иска правителството да вземе всички мѣрки, за да спаси Македония, като се действува за изпълнение наредбата на чл. 23 отъ Берлинския договоръ. (А. Тошевъ — „Балканскитѣ войни“, томъ първи, стр. 152)

24) Македонскитѣ братства въ България публикували на 5 октомври 1912 г. възвание до поробенитѣ българи, въ което е казано, че воюващитѣ противъ Турция държави идватъ само „да възстановятъ мира и реда въ нашата страна“ и че „не искатъ нищо друго за жертвата, която правятъ“. (Полковникъ Соларовъ — „Балканскиятъ съюзъ и освободителнитѣ войни презъ 1912 и 1913 г.“, стр. 39)

25) Андрей Тошевъ изнася, че сръбскиятъ министъръ Миловановичъ подчерталъ автономията като най-целесъобразно решение на Македонския въпросъ. (А. Тошевъ — „Балканскитѣ войни“, томъ първи, стр. 238)

26) Ив. Ев. Гешовъ твърди, че би било по-добре да се иска автономията на освободенитѣ земи, защото едно присъединение на Македония и Стара Сърбия затруднява задачата поради щекотливостьта на съседитѣ (очевидно ималъ предвидъ Румъния, Гърция и др. балкански държави. (Ив. Ев. Гешовъ — „Балканскиятъ съюзъ“, стр. 16)

27 Въ своята книга Гешовъ подчертава: „Азъ възстанахъ и противъ дѣлежа, и противъ бойкотирането на самата идея за автономия на Македония“.

28) Д-ръ Алекс. Гиргиновъ,бившъ министъръ, казва: „. . . Да се прави българска политика за подѣлбата на Македония между всички балкански народи, — една такава политика би била най-голѣмото престѫпление спрямо македонското население, което очакваше преди всичко своето освобождение“. (Ал. Гиргиновъ — „Народната катастрофа“, 1926 г., стр. 4)

29 На стр. 35 отъ сѫщата книга Гиргиновъ казва: „Балканскиятъ съюзъ бѣ погрѣшно замисленъ . . . Той на вѣчни времена ще напомня на поколѣнията непредвидливостьта на българския управникъ, който така повърхностно и така пагубно се нагърби съ задачата за националното обединение".

30) Андрей Тошевъ пише: „Благодарение на туй, че вмѣсто да се придържаме докрай въ автономията на Македония, ние превърнахме въ договора си съ сърби и гърци войната на завоевателна". (Книгата на Тошевъ „Балканскитѣ войни", т. първи, стр. 478)

Фактически въ договора съ Сърбия думата автономия едвамъ е спомената, като отъ кумова срама, и то негативно („Ако договорящитѣ се страни не биха се съгласили върху автономията . . . .); а що се отнася до дѣлежа на Македония, изпълнена е цѣла страница съ указание за рѣкичкитѣ, долинкитѣ и пр., презъ кѫдето трѣбвало да мине евентуалната нова граница между България и Сърбия, върху трупа на Македония.

31) Въ рапортъ до царь Фердинанда Ив. Ев. Гешовъ посочва следното заявление на Миловановичъ: „За сега да не теглимъ никаква раздѣлителна линия. По този начинъ вие нѣма да се излагате на обвинението, че сте се съгласили на единъ предварителенъ дѣлежъ на Македония". (Ив. Ев. Гешовъ — „Балканскиятъ съюзъ", стр. 26 и 27, френско издание.)

Значи, сърбинътъ Миловановичъ вижда, че български политикъ не бива да уговаря дѣлежъ на Македония съ сърбитѣ и съ когото и да било.

32) Станчовъ и Д. Ризовъ, делегати на България за преговори съ сърбитѣ, представили на Миловановичъ формула на 7 ноември 1911 г., която гласи, че подиръ войната срещу Турция, ако Сърбия и България се съгласятъ за автономията на областитѣ, кѫдето има българи и сърби, ще сключатъ миръ съ Турция при една гарантирана автономия за тия области. (А. Тошевъ — „Балканскитѣ войни", томъ първи, стр. 319)

33) Ив. Ев. Гешовъ пише: „Още къмъ срѣдата на м. октомврий 1912 г., следъ нашитѣ първи победи, г. Даневъ ми съобщи отъ Главната квартира, че следъ войната РЕЧЬ ЗА АВТОНОМИЯ НЕ ТРѢБВА ДА СТАВА ОТЪ НАША СТРАНА. Главнокомандуващиятъ саморѫчно бѣ писалъ на това съобщение, че напълно сподѣля мнението на г. Данева". (Ив. Ев. Гешовъ — „Престѫпното безумие", стр. 10)

Въ книгата си Ал. Гиргиновъ цитира тѣзи думи на Гешова и той именно е отпечатилъ съ голѣми букви думитѣ, които читательтъ и тукъ вижда по сѫщия начинъ напечатани.

Трѣбва да добавимъ, че Турция побърза, следъ явнитѣ нейни неуспѣхи на бойното поле, да предложи автономията. Но нейното предложение биде отблъснато отъ българскитѣ отговорни фактори.

34) Ал. Гиргиновъ казва: „Именно, тъкмо въ тоя моментъ, около срѣдата на октомврий 1912 г., съвпада и точното опредѣляне цельта на войната —вмѣсто автономия се прегръща идеята за присъединение на Македония. („Народната катастрофа" отъ Ал. Гиргиновъ, стр. 41)

Извършена бѣ най-фаталната грѣшка въ досегашната нова българска история. Така сѫ се изразявали предъ мене мнозина български видни хора. Сѫщото ми казаха въ чужбина, подиръ Втората свѣтовна война, Георги Кьосеивановъ, бившъ министъръ-председатель, и генералъ Ганчевъ — многогодишенъ твърде близъкъ на царь Фердинанда. Генералъ Ганчевъ самъ ме потърси да ми каже това, следъ като бѣ прочелъ моята книга „По трънливия пѫть на македонското освободително дѣло".

35) Н. Колушевъ, пълномощенъ министъръ въ Цетина по това време, въ повѣрителенъ докладъ до българското правителство, № 98 отъ февруарий 1913 г., е поставилъ въпроса: „Гърци и сърби се опасяватъ отъ мисъльта за една автономна Македония. Не е ли тази мисъль, която можемъ да усвоимъ, за да биемъ ребромъ нашитѣ неприятели-съюзници?" (Въ доклада на парламентарната анкетна комисия, назначена отъ 17-то обикновено Народно събрание въ София, томъ първи, стр. 590)

36) Познатиятъ журналистъ Велчо Велчевъ пише: „Ние се опихме отъ победитѣ си и не само не мислѣхме да отстѫпимъ нито педя отъ завзетата земя, а замечтахме и за Цариградъ, за триумфално влизане въ столицата на Халифитѣ и за издигане кръста върху Св. София". (В. Велчевъ — „Къмъ погромъ. Какъ се провалиха народнитѣ идеали", стр. 53.)

37) А. Тошевъ пише: „На заминаване за Бѣлградъ (на 5 мартъ 1913 г.) отидохъ да си взема сбогомъ отъ Гешова и да получа последнитѣ му инструкции. Безъ да ми каже, обаче, нѣщо особено, той ме натовари само да подхвърля на Хартвигъ (руския пълномощенъ министъръ въ Сърбия — бел. наша), че ако сърбитѣ продължавали да ни създаватъ главоболия, могли сме да проговоримъ за автономията на Македония". (А. Тошевъ — „Балканскитѣ войни", томъ втори, стр. 198)

Тия думи на Гешова посочватъ, че действително е могло да се говори и да се наложи автономията.

38) Въ вестникъ „Прѣпорецъ" (брой 130, 16 юний 1919 г., София) Данаилъ Крапчевъ казва: „Тръгнахме да освобождаваме Македония презъ 1912 г., отплѣснахме се въ Тракия. Фердинандъ ходи въ Родосто да позира на Мраморно море и си приготви им-

ператорска мантия за Цариградъ. Така рѣжехме клона, върху който бѣхме седнали; направихме руситѣ подозрителни спрямо насъ и ги накарахме отпосле опредѣлено да вематъ страната на сърбитѣ по македонския въпросъ".

39) Българската държавна делегация въ Парижъ, презъ 1919 г., за сключване на мирния договоръ, подаде аргументирано изложение въ полза на една независима македонска държава. (Въ „ Забележки на българската делегация върху проекта за договора за миръ", въ Парижъ—Ньойи, 19 септември 1918 г., стр. 33 и 34)

40) Кръстю Пастуховъ, лидеръ на българскитѣ социалисти, съобщи въ Народното събрание на 4 априлъ 1929 г., че делегацията на българскитѣ социалисти въ Стокхолмската свѣтовна социалистическа конференция, е застжпила становището за автономна Македония. (Стенографски дневници на Народното събрание — двадесеть и второ, обикновено, — стр. 2010)

41) Петъръ Джидровъ, единъ измежду лидеритѣ на българския социализъмъ и бившъ министъръ на Правосждието, казва: „По необходимость идеята за освобождението на македонския робъ е изразена днесъ въ идеята за автономия на цѣла Македония". (Д-ръ П. Джидровъ — „Проблемътъ за Македония", стр. 53)

42) Презъ Втората свѣтовна война така нареченията Отечественъ фронтъ въ България, съставенъ отъ части на различни български партии, включая изцѣло комунистическата, застана на позицията за независима Македония. Нѣколко пжти югославскитѣ комунисти негодуваха противъ това, казвайки, че това била позицията на Иванъ Михайловъ. Бързо „забравиха" тѣ, че и въ своя конгресъ бѣха препоржчвали точно сжщата идея.

43) Почти неизмѣнно правило бѣ конгреситѣ на нашата емиграция въ София да бждатъ поздравлявани и отъ представители на българскитѣ запасни подофицери, а често и запасни офицери. На тѣхъ не се виждаше като ересь идеята за независима Македония, особено като знаеха жертвитѣ, старанията на Македонското освободително движение да се спаси македонската българщина. Но такива поздрави сж идвали и отъ разни други български обществени организации, години подъ редъ.

44) Тукъ не цитирамъ нито едно мнение на чужденци-приятели на българщината. Но отбелязвамъ само казаното отъ всеизвестния български приятель и много крупенъ общественополитически деятель проф. Павелъ Н. Милюковъ, русинъ. Той препоржчва автономията на Македония още въ първитѣ години на Македонското движение. (Негова статия въ „Сборникъ журнала Русское богатство", С. Петерсбургъ, 1899 год., стр. 291, статия „Сръбско-българскитѣ отношения по Македонския въпросъ")

45) Известна е на цѣлия културенъ български елитъ Карнегиевата анкетна комисия и нейниятъ докладъ отъ 1914 г. Въ състава на анкетьоритѣ не се намираха врагове на българщината. Тази анкетна комисия отъ високопросвѣтени хора на западния свѣтъ (между тѣхъ само П. Н Милюковъ е русинъ) казва:

а) „Най-естествената развръзка на заплетенитѣ балкански работи бѣше образуването на една автономна или независима Македония, наредъ съ другитѣ вече осжществени единици — България, Гърция, Сърбия, Черна-Гора — всички освободени порано, благодарение на руска или европейска интервенция." (Българското издание „Карнегиевата анкетна комисия по войнитѣ презъ 1912 и 1913 година", книгоиздателство Паскалевъ, 1915 г., София, страница 219)

б) „. . . . Петнадесеть хиляди македонски доброволци, които можеха да се биятъ въ самата Македония, близо до своитѣ огнища, презъ цѣлата война бидоха заставени да стоятъ далечъ отъ своитѣ села, на Чаталджа и Булаиръ. По тоя начинъ неудобнитѣ свидетели на денационализирането на Македония бѣха намалени до последна възможность и усвояването на покорената отъ сръбска и гръцка армии страна бѣ улеснено. Ако мислѣха по тоя начинъ да улеснятъ подѣлбата, реалниятъ резултатъ не постигна цельта. Загубването на Македония бѣ ускорено въ полза на съюзницитѣ. Отъ страхъ предъ истинското освобождение на Македония, докараха завладяването ѝ отъ съперницитѣ." (Стр. 240 на сжщото издание)

Анкетьоритѣ на стотици мѣста говорятъ само за българи въ Македония. Тѣ найискрено сж желаели тѣхното освобождение.

Отъ всичко гореказано става ясно, че никакъвъ сепаратизъмъ не е вдъхновявалъ македонскитѣ борци и организации, а само грижата за спасяване на българщината въ Македония — ако на въпроса речемъ да гледаме само отъ българско национално становище. Грѣшкитѣ на българската държавна политика сж, които сж нанасяли голѣми злини на самата България, а македонската българщина обричаха на пропасть. Излишно е да приповтаряме тукъ и онова, което ставаше подиръ 1944 г. по вина на политици въ София и което е толкова тежко зло, че кантаръ не го мѣри.

ВЪ БЪЛГАРИЯ СЛЕДЪ ПРЕВРАТА ОТЪ 19 МАЙ 1934 ГОДИНА
Докато бѣ на власть кабинетътъ на Кимонъ Георгиевъ

За онова, което новиятъ режимъ вършеше спрямо цѣлото българско общество въ страната, е доста писано, а и въ бѫдеще сигурно ще дадатъ по-подробни сведения други съвременници, които сѫ проучвали ограниченията, неправдитѣ и заблудитѣ на новитѣ управници. Бруталности понесоха не само българскитѣ общественици, особено числящитѣ се къмъ партиитѣ; недоволна бѣ цѣлата народна маса.

Но македонцитѣ бѣха подложени на редица насилия и оскърбления. Ето нѣкои подробности.

1. Легалнитѣ македонски организации бидоха поставени вънъ отъ законитѣ. Всичкитѣ имъ ржководни тѣла подъ полицейско наблюдение. Мнозина тѣхни членове — специално отъ Националния комитетъ на емиграцията и отъ Парламентарната македонска група — бѣха изпратени въ военнитѣ погреби край София, а следъ това въ подземията на казармитѣ въ гр. Ломъ. Поради тия тормози почина председательтъ на емиграцията Г. Кондовъ.

Освенъ на Националния комитетъ, на Младежкия македонски съюзъ и студентското дружество „Вардаръ“, полицията забрани всѣкаква обществена проява и за лицата, които влизаха въ ржководството на македонския студентски съюзъ въ чужбина.

Инвентаритъ и всички архиви, както и библиотекитѣ на тѣзи организации бидоха конфискувани, а голѣмата часть отъ тѣхъ унищожени или разграбени.

Всичкото движимо и недвижимо имущество, както и касата на многобройнитѣ македонски младежки организации изъ Пиринска Македония и въ цѣла България, бѣха ограбени, конфискувани или унищожени.

Македонската народна банка въ София, заедно съ клоноветѣ ѝ изъ нѣкои провинциални градове, бѣ обсебена отъ властитѣ; конфискувана бѣ една сума около петнадесеть милиона лева, обявена като принадлежаща на освободителното македонско движение.

2. По това време изъ лагери и затвори въ България се намираха много повече македонски българи, отколкото изъ затворитѣ на Гърция и Югославия.

Не бѣ лесно за близкитѣ да се доближатъ до арестуванитѣ и интернираните македонци като имъ занасятъ храни и дрехи. Единъ офицеръ — подполковникъ Марко Атанасовъ въ Ломъ — заплаши мнозина тамошни граждани задето проявили внимание спрямо задържанитѣ въ казармитѣ македонски обществеци. Нанесенъ е билъ побой по тая причина на Мане Арсовъ, познатъ сѫдия въ тоя градъ, родомъ отъ Щипъ.

3. Голѣмъ брой чиновници бѣха уволнени отъ служба, защото били отъ Македония. Подиръ превратa преустановиха приемането на млади македончета въ Военното училище.

4. Офицеритѣ, които имаха македонски произходъ бѣха поставени подъ особено наблюдение; съ изключение на тия, които влизаха въ конспирацията на военната лига съ проявена вѣрность къмъ Дамянъ Велчевъ.

5. Забранено бѣ произнасянето на речи при погребенията или при панихиди за загинали македонски борци отъ миналото. Имаше случаи когато думата „Македония“ бѣ заличавана въ некролозитѣ отъ полицията, ако въ тѣхъ се отбелязва, че покойникътъ е родомъ отъ тая страна.

6. Паметникътъ на Тодоръ Александровъ въ гр. Кюстендилъ бѣ пре-

мѣстенъ „по благоустройствени причини".

7. Сърбофилска пропаганда е ширена по всички посоки изъ България. Нейната задача бѣ да убива вѣрата на македонския българинъ въ свободния му братъ.

8. Издаденъ бѣ законъ-наредба срещу българскитѣ граждани, които биха се опитали да се борятъ противъ поробителитѣ на Македония.

9. Бидоха заведени сѫдебни процеси срещу мнозина македонски деятели, въ това число и членоветѣ на Централния комитетъ на ВМРО. Издадени бидоха много смъртни присѫди въ връзка съ акции срещу доказани предатели, акции, които по основнитѣ си мотиви съ нищо не се различаватъ отъ вършенитѣ на времето по заповѣдь на В. Левски, Дѣлчевъ, Груевъ, Александровъ и др. Тия процеси се създаваха за угода на Сърбия и бидоха водени съ пристрастие.

Заслужава да се отбележи, че ако нѣкой отъ сѫденитѣ лица биха пожелали поне малко да си послужатъ съ морала на Дамянъ Велчевитѣ съзаклятници, доста офицери биха сѫщо влѣзнали въ затвора по тия дѣла. Но прости хора измежду народа се показаха неимовѣрно по-голѣми кавалери, отколкото тия господа.

10. Клеветитѣ, лъжитѣ противъ Македонското движение никога не сѫ били печатани така изобилно въ правителствени вестници както по това време въ София. Но тѣ не хващаха коренъ. Жалко пропадна измислицата, че емиграцията била по-рано организирана и била идейно солидарна съ ВМРО поради страхъ отъ револверитѣ на последната. Властьта имаше съ себе си не само револвери, но и всичкитѣ топове и аероплани на армията; имаше на свое разположение и специална шайка за заплашване на хората — позната подъ името протогеровисти — и въпрѣки това не успѣ да вземе съ себе си емиграцията. Защото, наистина, емиграцията се е организирвала по своя воля и никаква външна сила не е успѣвала да й поставя водачество.

Следъ 19 Май сѫществуваха най-широкитѣ, най-идеални възможности за клеветене и отричане на македонското дѣло. Приповторено биде всичко, което отъ години насамъ пишеха сръбскитѣ, гръцки и комунистически издания. Ние не отричаме, че въ едно дѣло, въ което участвува цѣлъ народъ, може винаги да бѫдатъ извършени известни грѣшки, даже известни престѫпления. Но надлъжъ и наширъ е известна една истина: че рѣдко нейде другаде престѫпленията се наказватъ така строго, както въ редоветѣ на ВМРО. Така че, отъ клеветитѣ на хора като Кулишева и П. Пенчева, които сами бѣха грѣшници спрямо македонското дѣло, то не може да бѫде уязвено; нито една отъ основнитѣ негови позиции, до вчера защищавани отъ самитѣ тѣхъ, не можеха да затъмнятъ. Нито правотата на идеала ни, нито основанията за революционна борба, нито законностьта на легалнитѣ организации въ България, нито единството на емиграцията, нито престѫпленията на протогеровиститѣ, нито почтеностьта и идеализма на македонскитѣ водачи — нищо отъ това не можа да бѫде отречено и опровергано чрезъ клеветитѣ на сръбското агенство въ България, което си бѣ прикачило име „Обнова". Македонското дѣло си остана чисто и възвишено, съ малко повече ореолъ на мѫченичество, прикаченъ му чрезъ ругатнитѣ и преследванията заради дѣла, които въ 99 на сто бѣха извършени за защита на самата България отъ разрушителни сили.

Впоследствие и въ сѫда се изнесе, че правителственитѣ органи сѫ давали на вестницитѣ за напечатване готови изложения съ измислици и клевети по адресъ на македонскитѣ дейци и организации.

11. Помѣстиха въ „Нови дни" списъкъ на лица, които били получавали издръжка отъ македонското дѣло. Но бѣха пропуснали да поставятъ въ списъка и себе си. П. Пенчевъ и Кулишевъ дълги години получа-

ваха издръжка отъ касата на македонскитѣ организации. При това, за Кулишевъ трѣбва да се отбележи, че той е човѣкътъ, който е получавалъ най-голѣма заплата въ македонското движение, откакто то сжществува: като депутатъ отъ Петричкия окржгъ, избиранъ по волята на сжщата организация, която сега ругаеше, получаваше 12,000 лв. месечно; а въ сжщото време е взималъ други 8,000 лв. месечно като редакторъ на в-къ „Македония“, печатния органъ на Националния комитетъ, който Кулишевъ сега сжщо нападаше.

Нѣма революционно движение и въобще народно движение въ свѣта, което да не е осигурявало прехраната поне на известенъ брой лица, ежедневно заети въ дѣлото. И Левски, и Дѣлчевъ, Груевъ, Матовъ, Александровъ, не се занимаваха съ частна работа, за да печелятъ, нито имаха богатства отъ бащитѣ си; тѣ живѣеха съ помощь отъ народната каса, споредъ правилото: „които служатъ на олтара, отъ олтара се хранятъ“. Но не само първенцитѣ. Налагало се е да се издържатъ и известно число функционери.

12. Нека прибавя, че по това време протогеровиститѣ печатаха своя вестникъ въ сжщата печатница и канцеларии, кждето се отпочна издаването на правителствения органъ. Познатиятъ протогеровистъ Георги Кулишевъ стана единъ отъ редакторитѣ на правителствения листъ, заедно съ това и единъ отъ „идеолозитѣ“ на новата власть. Той бѣше най-интименъ съ Кимонъ Георгиевъ; и заедно съ него останаха на предна служба при по-сетнешното комунистическо управление. Въ това, впрочемъ, нѣмаше нищо чудно за осведоменитѣ хора; касаеше се до едно звенарско-комунистическо-протогеровистко сдружие, което се бѣ оформило отдавна преди превратa.

Стотицитѣ чиновници-агитатори при „Обновата“ — институтъ за проагитирване на диктатурата — получиха инструкции да петнятъ македонското дѣло и участницитѣ въ него по четиритѣ краища на България. Сжщата задача пое и печатниятъ органъ на властьта „Нови дни“, въ чието списване участвуваха довчерашнитѣ редактори на протогеровисткия листъ, начело съ Г. Кулишевъ. Разчитайки на Абдулъ-Хамидовската цензура, при която никой не можеше да ги опровергае и постави до стената, П. Пенчевъ, Кулишевъ и други като тѣхъ вдъхновители на правителствения печатъ, се заеха да изкаратъ всѣки наказанъ отъ ВМРО предатель за светецъ, да величаятъ измѣнническата роля на протогеровиститѣ и съзаклятницитѣ, които опропастяваха България.

33. Отидоха дотамъ, щото да разравятъ гробове на избити отъ военни и милиция въ Петричкия окржгъ бандити, които бѣха изпращани отъ Сърбия, или на тѣхни ятаци и конспиратори, доказани разрушители на държава и нация. Защо не изровиха и фотографираха хилядитѣ избити въ България при комунистическото възстание?

Разбира се, сжщата власть не се сети да потърси виновницитѣ за убийствата на Симеонъ Евтимовъ, Йорданъ Гюрковъ, председателя на емиграцията Димитъръ Михайловъ, бившия гимназиаленъ учитель въ Македония Атанасъ Михайловъ, члена на Националния комитетъ Щерю Божиновъ, заслужилия нѣкога въ Леринско войвода Пандилъ Шишковъ, Панчо Тодоровъ, Мане Накашевъ и други. Не ги потърси, защото морални съучастници и отговорни за тѣзи убийства бѣха тъкмо най-виднитѣ хора на новата власть.

Редакторитѣ на правителствения вестникъ отлично знаеха всичко около милицията въ Петричко, около наказанитѣ бандити и пр. Г. Кулишевъ, най-приближенъ до представителитѣ на ВМРО, бѣ идвалъ съ тѣхъ на революционни конгреси, кждето се разискваха подобни въпроси. И бѣ доволенъ, солидаренъ съ всички решения въ такива конгреси. Още по-добре бѣха известни тия нѣща на Пенчева, който и при режима на

Стамболийски бѣ македонски войвода, а сега, бидейки директоръ на „Обновата“, ржководѣше правителствени вестници.

14. Властитѣ интернирваха стотици хора отъ околиитѣ около Пиринъ планина; общиятъ имъ брой е около деветстотинъ души. Интернирвани биваха най-влиятелнитѣ хора въ селата и градоветѣ.

15. Обискитѣ по частнитѣ домове бѣха обикновено явление, еднакво изъ селата и градоветѣ.

16. Насила бидоха премахнати отъ кафенета, училища и частни домове портретитѣ на Дамянъ Груевъ, Гоце Дѣлчевъ и Тодоръ Александровъ.

17. Съ барабанъ бѣ обявено, че се забранява посещаването гроба на Тодоръ Александровъ въ Пирина.

18. Забранено бѣ да се пѣятъ македонскитѣ революционни пѣсни, а особено известния маршъ „Изгрей, зора на свободата“.

19. Задържани бидоха за по-дълго време въ специални лагери около двеста души; тѣ често биваха подлагани на оскърбления отъ полицейски и военни органи и понасяха крайно притеснителенъ режимъ.

20. Множество хора бидоха смазани отъ бой, предимно отъ военнитѣ органи, числящи се въ съзаклятието на Дамянъ Велчевъ.

21. Осемь души бидоха убити, шестимата отъ които починаха вследствие на нанесения имъ побой.

22. Интернирани бидоха въ течение на месеци надъ хиляда души селяни, граждани и хора отъ емиграцията, като не се обръща внимание, че се разстройваха икономически повечето отъ засегнатитѣ семейства.

23. За да се омаломощи гражданската солидарность въ малкия Петрички окржгъ, единственъ той измежду дотогавашнитѣ окржзи на България биде административно разкжсанъ.

24. Излизащиятъ въ Горна-Джумая вестникъ „Македонско огнище“ бѣ преименуванъ на „Югозападъ“. Терминътъ „македонско“ нервираше новата власть, която искаше да се забрави Македония. За нея българскиятъ югозападъ не се простираше по-далече отъ Горна-Джумая и Мелникъ. Сърбия е следвана въ всичко. Тамъ Македония се именува „Южна Сърбия“, тукъ нейното име се замѣства съ „Югозападъ“.

25. Пиринска Македония тогава бѣ третирана като завоювана чужда територия. При много случаи офицери и новоназначени чиновници казваха на мѣстнитѣ хора: „Вие не сте българи, вие сте македонци . . . .“ Сжщата формула, която десеть години по-късно комунистическата власть и официално, даже и съ камшици, ще налага на тамошното население.

Новоназначениятъ околийски началникъ въ гр. Св. Врачъ заявяваше безъ стеснение, че е дошелъ тамъ „да пие македонска кръвь“.

26. По всички села и градове бидоха изпратени нови кметове отъ Стара България. Тѣзи хора — заслужава да ги наречемъ пришълци — започнаха да взиматъ подкупи и по разни други начини да обиратъ населението.

27. Масово бѣха уволнявани въ този окржгъ чиновници и учители, околийски управители и лѣкари, инженери, лѣсовъди. Голѣмото множество отъ уволненитѣ бѣха мѣстни хора. Подобно изгонване отъ служби на мѣстнитѣ хора, и настаняване на тѣхното мѣсто лица отъ далече, въ македонскитѣ области не бѣ се случвало откакто сръбскитѣ и гръцки власти бѣха заели презъ 1912-1913 година Македония и си докараха свой служебенъ апаратъ, пропжждайки нашитѣ учители, свещеници, еснафски ржководители и пр.

28. Има случаи и на посегателства върху жени.

29. Въ Петричкия окржгъ бѣ въведенъ режимъ, таксуванъ отъ български вестници като възвръщане на кърджалийскитѣ времена. Наложено бѣ обсадно положение, каквото не бѣ въвеждано следъ възстанията

при турския режимъ.

30. Изгонени бѣха намиращитѣ се въ Пиринска Македония на лѣтуване гости отъ емиграцията. Между тѣхъ бѣ и вдовицата на легендарния полковникъ Дранговъ; тя бѣ най-грубо изгонена отъ полковникъ Трънка, когато се е намирала на банитѣ въ с. Добринище.

31. Забранено бѣ въ Пиринския край събирането на каквато и да е помощь за македонскитѣ затворници.

32. Селяни и граждани отъ Петричкия окржгъ можеха да пжтуватъ къмъ Стара България само съ специално разрешение отъ околийскитѣ управители. Нужни сж били разрешения за движение и въ самия окржгъ.

33. Много пжти ученици и ученички отъ гимназиитѣ въ тоя край бѣха разгонвани и бити отъ полицията. Чести инциденти сж ставали въ Горна-Джумая, когато младежи сж пожелавали да поставятъ цвѣтя при паметника на незнайния четникъ. Не единъ пжть ученици сж били закарвани въ затвора. Измежду подвизитѣ на 19-майскитѣ герои е и страхотниятъ побой, нанесенъ на студента Димитъръ Бихлюмовъ отъ Неврокопъ, роденъ въ с. Старчища, Драмско. Битъ е съ пѣсъчни торби по коремната область; заболѣлъ отъ това и малко по-късно починалъ. Причината на побоя е билъ факта, че студентътъ е закачилъ на едно старо минаре македонското борческо знаме, съ червения и черенъ цвѣтъ. Тамъ го е закачилъ, защото нийде другаде не се е позволявало да се мѣрне това знаме.

34. Даваме списъкъ на пострадали въ Пиринска Македония хора. Повечето отъ тѣхъ сж бити отъ тайни агенти, изпратени отъ Стара България при мѣстната полиция; а сжщо така и отъ офицери. Между пострадалитѣ има и убити хора. Разбира се, списъкътъ не изчерпва всички случаи на безчинствата.

35. Не минаха и нѣколко дни следъ преврата, а кражбитѣ въ този край — които бѣха забравени въ течение на близо дванадесеть години — наново започнаха да се появяватъ. Презъ тѣзи години едва ли нѣкое домакинство смѣташе за потрѣбно да затваря пжтната си врата. Но следъ преврата всѣки започна да се страхува отъ кражби и отъ разни други беззакония; и затова портитѣ старателно се заключваха.

36. Независимо отъ постояннитѣ измислици на правителствения вестникъ за доскорошното положение въ тоя край, властьта започна да копира нѣкои отъ тамошнитѣ обществени порядки и да ги въвежда изъ цѣла България. Особено много й се бѣха харесали културно-стопанскитѣ съвети, които бѣха свършили добра работа въ петтѣ околии около Пирина. Властитѣ започнаха да приписватъ на себе си инициативитѣ за воднитѣ и други синдикати, започнати съ усилията и срѣдствата на мѣстната дотогавашна обществена организация.

Дълго време срѣдъ македонскитѣ тамошни българи съ омраза бѣха произнасяни имената на офицери като подполковникъ Трънка, Черневъ, Ивановъ и пр. Тѣ бѣха се проявили еднакво зле, ако не и повече, отколкото споменатия Марко Атанасовъ въ Ломъ.

Както по-късно — следъ Втората свѣтовна война — изнесе въ в-къ „Македонска Трибуна“ познатиятъ на българското общество г. Жоржъ Нурижанъ, по онова време председатель на чуждестраннитѣ журналисти въ София, подполковникъ Трънка си бѣ позволилъ предъ група чужди вестникари да изнася нѣкаква архива на ВМРО. Ограниченията му умъ не е могълъ да прецени, че въ сжщность той нанася обвинение противъ България, — ако изобщо може да се смѣта за престжпление сжществуването и на тайни борчески архиви срѣдъ македонскитѣ българи въ Пиринска Македония. Предъ самата журналистическа група Нурижанъ е обърналъ внимание на подполковника, че тѣ — поканенитѣ за разходка въ Пиринския край чужди журналисти — нѣматъ никакво право нито да

разглеждатъ подобни архиви, нито да даватъ своя присѫда върху тѣхъ; и че нетактично е отъ страна на подполковника да бѫдатъ занимавани съ такива въпроси. Нѣколко години по-късно Трънка срещналъ Нурижанъ въ София и се извинявалъ, изказвайки благодарность задето е билъ сепнатъ, та не е продължилъ по-дълго своитѣ нетактични разкрития.

*

Предълго би станало настоящето изложение ако изброимъ всички нападки и всички дѣла на новия режимъ, насочени къмъ дискредитиране и изкореняване на македонскитѣ организации и на по-виднитѣ тѣхни ржководители.

Между другото непрекѫснато се създаваха сѫдебни процеси противъ македонски деятели все заради взимани мѣрки срещу предатели на българщината. Издадени бидоха редица смъртни присѫди въ България срещу хора отъ Македонското движение. За деяния, по които най-често не съмъ билъ и осведоменъ, и противъ мене сѫ били издадени нѣколко смъртни присѫди отъ тогавашнитѣ български сѫдилища. И въ последствие не съмъ се интересувалъ кои сѫ основанията за тия присѫди. Припомнямъ само това, че споредъ устава на ВМРО предателитѣ се наказватъ отъ всѣки нейнъ членъ.

Ако смъртни присѫди не бидоха приложени дължи се на появилата се борба по този въпросъ въ срѣдата на правителството, което дойде на 19 май 1934 г. Министритѣ и факторитѣ по превората скоро почувствуваха, че може да изгубятъ властьта и не можаха да дойдатъ до съгласие, или не намѣриха куражъ за изпълнение на присѫдитѣ.

За всички бѣ ясно, че софийскитѣ правителства отъ онова време се самоунищожиха предъ Бѣлградъ, безъ да държатъ смѣтка, че той ги лъже. Както и събитията показаха, никаква отстѫпка не направи Югославия на българщината. А що се отнася до преследването на шпиони и разколници — авторитѣ на превората постоянно бѣха адмирирали въ миналото ВМРО, че не прощава именно на шпионитѣ и на разколницитѣ.

За много свѣстни българи ставаше ясно, че не е нужно съ български военни преврати да се заплащатъ кухитѣ обещания на Бѣлградъ за възвръщане на Западнитѣ покрайнини, а още по-малко за даване правдини въ Македония. ВМРО толкова пѫти на всеуслишание бѣ заявила, че сама ще се разформира — стига Югославия да възвърне поне елементарнитѣ права на поробения нашъ народъ, и емигрантскитѣ наши организации тогава биха станали почти съвсемъ излишни.

Съ приказкитѣ и идеитѣ за интегрална Югославия бидоха подозрително настроени къмъ България съседнитѣ ѝ държави — Турция, Румъния и Гърция, безъ никаква нужда. Българската държава се излагаше и предъ поробенитѣ въ Югославия народи.

Обяснимо е защо още на другия день следъ превората почнаха да се срамуватъ мнозина отъ офицеритѣ, които бѣха подлъгани да участвуватъ въ него.

Следъ като падна кабинетътъ на Кимонъ Георгиевъ

Истинскиятъ кабинетъ на превратаджиитѣ, начело съ Кимонъ Георгиевъ, не остана на власть нито една година.

До избухването на Втората свѣтовна война, а и въ течение на нея, министерскитѣ кабинети биваха назначавани по волята на царь Борисъ. Затова тѣзи години сѫ означавани като години на царската диктатира.

Презъ цѣлото това време Търновската конституция продължаваше да бѫде погазена. Запазено биде сѫщото безпартийно управление, каквото се въведе съ превората.

Препоръчвано бѣ при царската диктатура връщане къмъ Възраждането. Но то бѣ едно жалко възраждане — когато е забравено произнасянето даже на една дума противъ народнитѣ ни врагове. А тѣ бѣха сѫщитѣ и по времето на старото, истинското народно Българско възраждане.

Мнозина български общественици бѣха интернирвани, защото се опитвали да възкръсватъ партийния животъ, позволенъ отъ конституцията.

Партийнитѣ имоти въ България бѣха конфискувани, а спрени и всички партийни вестници. Цензурата продължаваше да работи и следъ падането на Кимонъ Георгиевъ отъ власть.

Българскитѣ младежки национални организации сѫщо бидоха забранени. Не се позволяваха никакви национални манифестации.

Редица националисти бѣха арестувани, интернирани, а нѣкои отъ тѣхъ и сѫдени.

Познатитѣ дотогава български държавници, бивши министри и партийни водачи не можеха да пишатъ въ български вестници. Понѣкога сѫ издавани тайни циклостилни издания, които сѫ преследвани отъ полицията.

Отъ печата, който излизаше по времето на министръръ-председателя Кьосеивановъ, не можеше да се разбере какво мислятъ върху провежданата политика бившитѣ политици. Сѫщото бѣ, естествено, и при кабинета на Кимонъ Георгиевъ.

Бѣлградскитѣ сръбски вестници бѣха започнали да даватъ по-точни информации за положението въ България и за нейната политика. Затова голѣмо количество сръбски вестници сѫ били разпродавани особено въ София. Хората сѫ ги търсили, за да прочетатъ въ тѣхъ онова, което не се печаташе въ българскитѣ вестници.

Бивши български държавници сѫ започнали да даватъ изявления въ сръбски вестници, за да кажатъ разбиранията си. Такива изявления е направилъ и Александъръ Цанковъ, който въ съзнанието на българското общество минаваше за краенъ националистъ.

Обаче, полицията е забранявала тѣзи изявления на български политици да бѫдатъ препечатвани отъ софийскитѣ и провинциалнитѣ вестници.

Цензурата не е допускала да бѫдатъ препечатвани въ българската преса и изявления, които министръръ-председателтъ Кьосеивановъ е правилъ предъ сръбски журналисти относно политиката на България.

Късно следъ като Кимонъ Георгиевъ е падналъ отъ власть, пожелалъ бѣ да посети България познатиятъ на българското общество французки общественикъ Жоржъ Десбонъ. Обаче, българската легация въ Парижъ му отказала виза. Трѣбва да припомнимъ, че Десбонъ бѣ написалъ обширенъ трудъ следъ Първата свѣтовна война, подъ заглавие „България следъ Ньойиския договоръ“. Цѣлата книга е блестяща защита на българскитѣ държавни и национални интереси. Десбонъ бѣ получилъ отъ българската държава ордени. Но когато вижда, че пѫтуването за България му се забранява, той е повърналъ обратно орденитѣ на онѣзи, които сѫ му ги дали. По това време бѣ писалъ до свои познати въ България, че тамъ политицитѣ не трѣбва да забравятъ едно нѣщо: почти всичкитѣ си приятели българската държава е спечелила само въ връзка съ Македонския въпросъ. Искалъ е да каже, че всички тия чужденци сѫ се застѫпвали за правото на македонскитѣ българи.

*

Интернирвани биваха по-известни македонци за дълги месеци изъ затънтени краища на България.

Царската власть гледаше да не остане по-назадъ въ произнасяне присѫди надъ македонски деятели.

Положението въ Пиринския край съ нищо не бѣ промѣнено; всички ограничителни мѣрки останаха въ сила.

Легалнитѣ македонски организации въ България бѣха разтурени. Неразтурени останаха само дружествата на старитѣ Илинденци и Македонския научен институтъ. Но и тѣхната дейность бѣ много ограничена, като изрично имъ е било забранено да се занимаватъ съ каквато и да е политика. Забранено имъ е било сѫщо да проявяватъ интересъ къмъ интернираните и затворенитѣ македонци; и това е било считано като политическа деятелность.

Начело съ стария архитектъ Христо Станишевъ и женитѣ отъ управата на Женския македонски съюзъ тайно сѫ били обмисляни мѣрки и отпочвани безобидни инициативи — на първо мѣсто за подпомагане на интернираните, ходатайства за освобождението имъ, както и постѫпки за нѣкои амнистии. При тия заседания сѫ идвали запасният полковникъ Коста Николовъ и Никола Стояновъ, който въ миналото е бивалъ членъ на Националния комитетъ.

Въ тѣзи грижи особено сѫ се отличавали арх. Христо Станишевъ и проф. Иванъ Георговъ. Понѣкога на заседанията е присѫтствувалъ и проф. Милетичъ, а два-три пѫти се е явилъ и Симеонъ Радевъ. Въ инициативитѣ винаги е участвувалъ д-ръ Константинъ Станишевъ, а следъ като е освободенъ отъ интернирване — и Георги Кондовъ.

За удобство тоя кржжокъ е натоварвалъ най-често женитѣ и полковникъ Коста Николовъ да се явяватъ съ молби и постѫпки предъ съответнитѣ власти. Най-добри изгледи, за да бѫдатъ приети при властитѣ, сѫ имали Коста Николовъ и Никола Стояновъ, особено когато е трѣбвало да се действува предъ военни.

Въ нѣкои моменти сѫ се срѣщали и представителитѣ на разтуренитѣ братства, за да подкрепятъ нѣкоя обмислена мѣрка.

Но, споредъ констатациитѣ на мнозина, Никола Стояновъ и Коста Николовъ сѫ се почувствували като нѣкакъвъ инициативенъ центъръ, макаръ фактически да не сѫ били тѣ двигателитѣ на тази дейность.

Въ надвечерието на Втората свѣтовна война се появила надежда, че македонцитѣ ще могатъ да свикатъ и свой конгресъ. Тогава именно у бай Коста Николовъ и още единъ-двама се появила мисъль, да бѫдатъ елиминирани изпитанитѣ активни деятели на македонската емиграция, за да поематъ тѣ нейното ржководство.

Когато войната съвсемъ наближава, въ срѣдата на правителството нѣкои почувствували нужда отъ изказване на македонскитѣ организации. И понеже не сѫ имали вѣра въ дейцитѣ отъ разтуренитѣ ржководни тѣла на емиграцията, нито пъкъ последнитѣ сѫ вѣрвали на правителството, властьта е прибегнала къмъ услугитѣ на Костн Николовъ и Никола Стояновъ. Съ тѣхъ двамата е билъ курдисанъ и единъ меморандумъ за присъединяване на Македония къмъ България, отправенъ до чужди представители, безъ да е питана подъ каквато и да е форма македонската емиграция. Очевидно, този меморандумъ и всичкитѣ политически стѫпки по това време на споменатитѣ лица, — на първо мѣсто Николовъ и Стояновъ — се явяватъ като дѣла противоуставни, незаконни отъ гледище на македонскитѣ организации.

По сѫщия начинъ и сърбофилското звенарско правителство бѣ желало да се вижда нѣкаква македонска подкрепа на политиката му. Тѣ пъкъ накараха Перо Шандановъ да излезне публично съ декларация, че „разтурва“ ВМРО. Въ случая имаме една обикновена шарлатания отъ страна на човѣкъ, който нито е представлявалъ ВМРО, нито нейнитѣ борци сѫ го зачитали.

Звенарското правителство е позволило и на нйкой си Ангелъ Диневъ да издава списание, въ което се е поддържало, че македонскитѣ българи сж отдѣлна народность.

Все съ сжщата цель правителството на Кимонъ Георгиевъ назначи нѣкакъвъ управителенъ съветъ за македонската емиграция начело съ Мирчевъ. Назначенитѣ се опитали да свикатъ братствата, но никой не се е озовалъ на поканата имъ. Мирчевъ се опиталъ да обиколи провинциалнитѣ братства, но никжде не е билъ приетъ. Не е успѣлъ да устрои нито едно събрание въ България; не сж се явявали нито настоятелствата на братствата. Така „комитетътъ“ на Мирчевъ е изгасналъ при презрението на цѣлата македонска емиграция.

Представителитѣ на властьта продължиха да насаждатъ македонофобия. Що се отнася до македонскитѣ затворници, въ нѣкои случаи тѣ бѣха поставени по-долу и отъ вулгарнитѣ разбойници. Мнозина предполагаха — и то хора отъ разни срѣди, че се касае не само до прекалено угодничество къмъ Бѣлградъ; но и до нечие лично зло чувство противъ македонцитѣ.

Режимътъ на Кимонъ Георгиевъ бѣ взелъ мѣрки срещу Македонското движение въ България. Но следъ него мѣрки бидоха взети за разстройване на македонскитѣ организации дори въ Америка. Тогава бѣ изпратенъ срѣдъ нашата емиграция въ Новия свѣтъ единъ епископъ, който идваше да препоржчва пакта за „вѣчно приятелство съ Югославия“. Той докрай си остана македонофобъ.

Докато устата на македонцитѣ въ България бѣ запушена, сръбскитѣ агенти свободно агитираха. Председателтъ на сръбско-българското дружество Казасовъ въ публично събрание — презъ месецъ юний 1937 г. — оправдаваше предъ софийската публика Сърбия задето не допускала българската книга*. Той заяви, че и въ самата България вкусътъ къмъ четене на българската книжнина билъ отпадналъ. И съ подобенъ аргументъ смѣташе, че е оправдалъ цѣлата сръбска тирания въ Македония.

Правителствата, които наследиха Кимонъ Георгиевъ, безъ да влагатъ неговитѣ страсти въ преследванията на македонцитѣ, поддържаха съ методичность всички мѣрки противъ македонската кауза и следваха сжщото угодничество къмъ Сърбия. Любезноститѣ и цѣлувкитѣ съ Бѣлградъ се засилиха. И единствената печалба отъ „побратимяването“ бѣ яденето, пиенето, разходкитѣ съ намалени цени по влаковетѣ на Югославия.

И следъ многобройнитѣ манифестации и угощения, соколскитѣ събори, срещи на писатели, българскитѣ вестници не бидоха допуснати въ сръбската държава. Нищо по-лесно нѣма отъ сключването на пактове за „вѣчно“ приятелство и съ цѣлия свѣтъ, щомъ като си готовъ да се отказвашъ отъ своето.

Сърбитѣ сж готови да съдействуватъ на България охотно само въ преследване на македонското освободително движение; въ нищо друго. Само ако България би се опитала да поиска приложение отъ страна на Югославия на договора за закрила на малцинствата, изчезналъ би и единственятъ действителенъ резултатъ отъ пакта на вѣчно приятелство — взаимнитѣ гощавки.

Бѣлградската камарила използуваше предъ общественото мнение въ чужбина цѣлия въпросъ за сближението си съ България въ вреда на потиснатитѣ народи. Съ право бѣ писалъ до свой приятель, подиръ 19 май 1934 г., Жоржъ Десбонъ:

„Азъ плача за България. Въ момента, когато даже въ Франция се

---

* В-къ „Миръ“, бр. 11384 отъ 8 юний 1938 г.; сжщо бр. 11233 - статия отъ П. Братановъ.

прояви отъ министри, военни, представители на финансовия свѣтъ, духовници и пр. най-голѣмъ интересъ къмъ македонското освободително движение, — въ този моментъ именно отъ София се прави всичко, за да остане впечатление въ свѣта, че македонскиятъ въпросъ не сѫществува и че водителитѣ на македонската борба сѫ вулгарни престѫпници."

Официална България сама се постави въ положение, което ще даде основание на сърбитѣ да обвинятъ нея самата сетне за всѣка извършена въ София панихида надъ гроба на нѣкой починалъ македонски борецъ.

Звенаритѣ, които бѣха използували за своята теза и размѣненитѣ още презъ 1933 г. любезности между българския царь и сръбския краль Александъръ, фактически можеха да се чувствуватъ реабилитирани и оправдани чрезъ мѣркитѣ и политиката на така наричаната царска диктатура.

Излишно е, може би, да изтъквамъ, че всѣкакъвъ македонски печатъ продължаваше да бѫде забраненъ въ България. А и другитѣ вестници не смѣеха да споменатъ нищо за Македония. На частни начала започна да излиза седмичникътъ „Обзоръ", списванъ на широка българска основа, а не като македонски вестникъ. Само защото си бѣ позволилъ да прави нѣкаква далечна, косвена критика срещу усвоената политика на прекалено сърбофилство, и да засѣга нѣкои национални въпроси, редакторътъ му бѣ интерниранъ, а вестникътъ малко по-късно спрѣнъ. Като излѣзна подъ друго име, наново биде спрѣнъ.

Всѣка година преди 31 августъ полицаи заемаха цѣлата височина надъ Мелникъ, обграждаха поляната, кѫдето бѣха гробоветѣ на Тодоръ Александровъ и Симеонъ Евтимовъ, и не допущаха никакъвъ посетитель. Това скандално държание на властитѣ продължи дори и следъ като Югославия пропадна презъ втората голѣма война. Идващитѣ на поклонение хора отъ Вардарска Македония бидоха върнати отъ полицията; допуснати сѫ били само нѣколко души съграждани на Александровъ до неговия гробъ.

Въ Пиринския край не се позволиха никакви честувания на „Илиндень". Този край продължаваше да бѫде разпокѫсанъ административно между Софийската и Пловдивската области, независимо отъ трудноститѣ и разноскитѣ за населението, специално за Неврокопска и Разложка околии.

Движението изъ Пиринския край ставаше само съ специални бележки, издавани отъ Дирекцията на полицията. Разбира се, тя не позволяваше всѣкиму да пѫтува нататъкъ. Военното положение въ тоя край, въведено отъ по-рано, приличаше вече на обсадно при управлението на Г. Кьосеивановъ. Масово уволненитѣ отъ държавни служби следъ превратa, не бидоха възстановени на работа; не имъ даваха и нови служби.

Чиновницитѣ въ Пиринския край идваха пакъ главно отъ Стара България.

Младежи македонци, които бѣха минали успѣшно конкурса за приемане въ военното училище, и при царската диктатира не биваха допускани, защото сѫ били родомъ отъ Вардарска или Пиринска Македония.

На македонскитѣ общественици не позволяваха да пѫтуватъ въ Пиринската область. Попречваше се да отиватъ тамъ даже на адвокати македонци. Има случаи, когато насила сѫ били сваляни отъ пѫтническия автобусъ, по нареждане на съответнитѣ околийски началници.

Преследваха се и биваха интернирвани жители на Петричкия окрѫгъ, защото сѫ ангажирвали като свои адвокати познати македонски деятели.

Имаше случаи да бѫдатъ арестувани селяни и граждани само защото сѫ посетили неприятни на властьта адвокати, по произходъ отъ Македония.

Забранено и преследвано бѣ въ България разпространяването на в. „Македонска Трибуна“, който излиза въ Америка.

Въ време а Кьосеивановото управление въ Северна Америка бѣ изпратен Народниятъ театъръ отъ София. Артиститѣ видѣха въ Съединенитѣ щати и въ Канада отъ какви здрави българи се състоѣше тамошната македонска емиграция. Тя бѣ посрещнала артиститѣ по единъ блестящъ начинъ, съ отворено сърдце. Правителството бѣ сметнало, че артиститѣ сѫ участвували въ нежелателни за неговата политика манифестации, заедно съ тази емиграция. И затова то нареди най-виднитѣ български артисти да бѫдатъ уволнени отъ театъра. На първо мѣсто като виновници сѫ били сметнати Кръсто Сарафовъ и Георги Стаматовъ. Но заедно съ тѣхъ уволнени бѣха още и артиститѣ Никола Балабановъ, Трендафиловъ, Петя Герганова и други. Уволнението имъ бѣ съобщено още докато се намираха въ Америка. Дълго време Сарафовъ и Стаматовъ трѣбваше да даватъ представления изъ разни провинциални градове на България, за да се прехранятъ. По това сѫ казани подробности и другаде.

Когато се помина проф. Любомиръ Милетичъ, председатель на Българската академия на наукитѣ, полицията бѣ взела специални мѣрки, за да не се обърне погребението въ една народна манифестация, която би придобила значение на демонстрация срещу политиката на сближение съ Сърбия. Полицейски части отъ всички страни сѫ обградили погребалното шествие. При гробищата сѫ бити мнозина младежи отъ полицията, защото сѫ поискали съ речи да изтъкнатъ голѣмото национално и културно дѣло на покойника. Получили сѫ здрави стражарски удари ентусиазирани български младежи отъ Македония и България.

Когато министъръ-председатель бѣ вече Андрей Тошевъ, интерниранъ бѣ и старият архитектъ Христо Станишевъ, добре познатъ на македонското и софийското общество, председатель на Великия македонски съборъ въ Горна-Джумая и македонски общественикъ още отъ времето на Груевъ и Дѣлчевъ. Причината за интернирането му бѣ само туй, че е поднесълъ на министритѣ изложение съ факти за изтезанията, на които сѫ били подложени незаконно много отъ арестуванитѣ македонски деятели и жители на Петричкия окрѫгъ. Поискали отъ него да каже кой му е далъ това изложение. Разбира се, архитектъ Станишевъ не е казалъ нищо. Веднага е билъ затворенъ въ Дирекцията на полицията, а следъ 16-дневно разследване е билъ интерниранъ въ Северна България, въ течение на шесть месеца. Властьта, обаче, не е наредила да се разследватъ тежкитѣ факти за изтезанията надъ арестуванитѣ.

Много селяни отъ Петричкия окрѫгъ сѫ интернирани и при режимитѣ следъ Кимонъ Георгиевъ. Даже когато нѣкои офицери сѫ се застѫпвали за нѣкои селяни край границата — поради принесени заслуги относно сигурностьта на този край — постѫпкитѣ не сѫ успѣвали.

*

Споменахме, че властьта се опитваше да поставя приятни за нея хора начело на емиграцията, макаръ последната да не ги е избирала. Това й бѣ нужно — ще повторимъ — за да създава фалшиви политически ефекти.

Едновременно съ това властьта взимаше мѣрки, за да не може емиграцията по никакъвъ начинъ да подигне гласъ относно македонския въпросъ по свой починъ. И тукъ заслужава да споменемъ една осждителна мѣрка.

Известниятъ Балкански комитетъ въ Лондонъ, или негови членове, сѫ поискали презъ 1939 г. отъ Централния комитетъ на македонскитѣ политически организации въ Индианаполисъ да бѫде изпратено едно

лице въ Лондонъ, за да може съ него да се разговаря върху македонския въпросъ. Въ Индианаполисъ сметнали, че е по-подходяще съ такива задача да се натовари нѣкой отъ нашитѣ хора въ София. Отнесли се до Асѣнъ Аврамовъ, когото отъ миналото познаватъ като секретарь на организираната американска наша емиграция. Следъ съвещание съ нѣколко свои другари, Аврамовъ решилъ да замине за Лондонъ. Вѣрвало се, че правителството на Кьосеивановъ би му дало паспортъ за такова пжтуване. Самъ Аврамовъ разказва:

„Поискахъ отъ Дирекцията на полицията паспортъ; даде ми се, безъ каквито и да е трудности. Веднага почнахъ да искамъ виза отъ Румъния, Унгария, Австрия, Франция и Англия. Всички легации, освенъ французката, ми дадоха визи. Французката ми отказа; билъ съмъ въ списъка на нежеланитѣ лица за Франция. Взехъ визи отъ Германия и Белгия, за да мина презъ тия две държави.

Отъ Индианаполисъ ми пратиха веднага необходимата сума за пжтуване. Взехъ си билетъ София-Букурещъ съ аеропланъ, а останалия пжть съ влакъ.

На аеродрумъ Божурище бѣха се почти изпълнили всички гранични формалности, за да се кача вече на аероплана. Въ последния моментъ се яви единъ граниченъ чиновникъ и ми каза, че по личното нареждане на министъръ-председателя, което току-що се получило, не мога да пжтувамъ. Единственятъ, който ме изпращаше, бѣ Д. Цилевъ. При това положение, веднага се върнахъ.

Приятелитѣ, които знаѣха за моето пжтуване, се изненадаха, като ме видѣха.

Изглежда, че това спиране веднага се е разчуло всрѣдъ българскитѣ и чуждестраннитѣ кореспонденти. Дойде при мене Любчо Крапчевъ и ми каза, че сензация всрѣдъ журналиститѣ била забраната да напусна страната и начина, по който е дадено нареждането . . . .

Съ връщането ми, Дирекцията на полицията веднага постави трима политически детективи да вървятъ по стжпкитѣ ми отъ ранна сутринь до късна вечерь; тѣ ме причакваха предъ дома ми сутринь, слѣдѣха ме навсѣкжде — по сждебни зали, учреждения, кафенета, предъ кантората ми, на театъръ и пр; и вечерь, колкото и късно да се прибирахъ, ме следваха до пжтната врата на дома ми.

Приятелитѣ решихме да поискаме обяснения лично отъ министъръ-председателя Георги Кьосеивановъ. Пратихме Х. У. при него, понеже тѣ се познаваха отъ Бѣлградъ. Кьосеивановъ го прие и му каза: „Спирането на Аврамовъ е по искането на югославската легация. Тя даде нота, въ която казваше, че пжтуването му е въ връзка съ македонския въпросъ и за повдигане на тоя въпросъ вънъ отъ България; затова искаше на всѣка цена да не му се позволява на напуска страната“. Въ нотата се казвало още, че подобно пжтуване е въ противоречие на възприетата политика на сближение между дветѣ страни.

По-сетне разбрахме, че французката легация, съ отказа, веднага е уведомила югославската, че азъ съмъ търсилъ виза, че имамъ паспортъ и че ще напускамъ България. Казаха ни, че нѣкой отъ протогеровиститѣ работилъ въ французкото консулство и той билъ уведомилъ.

Около три месеци ме следѣха тия три детективи. Опасявали се, да не би нелегално да напусна страната. Следъ три месеца, азъ писахъ едно писмо до директора на полицията. Пишехъ му, че властьта се много излага като харчи тия държавни заплати, за да бжда следенъ. Излага се навсѣкжде, защото моята работа като адвокатъ е постоянно по сждилища и учреждения. Напомнихъ, че страната е въ тежко финансово положение, и че за да се облекчи, азъ съмъ готовъ да декла-

рирамъ, че не ще се отклонявамъ отъ постояннитѣ си занимания. При това положение детективитѣ не ще отбелязватъ нищо повече отъ това, което сѫ отбелязвали до сега. Грѣхота е да се плащатъ три заплати за нищо.

Следъ изпращането на това писмо, веднага бѣ преустановено следенето ми отъ тримата детективи."

Кой може да оправдае постѫпката на властьта, защото тя била искана отъ югославската легация? Никой не е знаелъ съ каква цель пѫтува за чужбина Аврамовъ. Но и да се е знаело, на какво основание българската държава ще трѣбва като покоренъ слуга да слуша заповѣдитѣ на Бѣлградъ, даже и като се касае за пѫтуване вънъ отъ България на нейнъ гражданинъ? Обясненията, които сѫ били дадени, абсолютно не оправдаватъ никого. Тѣ само потвърждаватъ, че отговорнитѣ срѣди въ България по това време сѫ прокарвали една антибългарска политика, съпроводена съ недопустими унижения.

***

Докато продължаваше общата гонитба противъ Македонското движение, не сѫ спирали и непочтенитѣ срѣдства на малки и по-голѣми фактори отъ властьта за „компрометирането" на едни или други македонски деятели, за изкуственото създаване на претексти за тѣхни безпокойства и прочее.

Интересенъ е случая съ убийството на ген. Пѣевъ, началникъ-щаба на българската армия. Нѣколко минути подиръ убийството изъ цѣла София свѣткавично се разпространява слухъ, че убийството било дѣло на македонцитѣ, като подъ име „македонци" въ случая се разбираше ВМРО, или съ други думи михайловиститѣ.

Не много подиръ това билъ намѣренъ единъ кьоръ фишекъ подъ вагонъ натоваренъ съ домати за централна Европа. Вагонътъ билъ български, но откритието на фишека станало въ сръбска територия. Разгласило се, че има опитъ за бомбардиране на влака. И веднага сѫ интернирани двама „михайловисти" — Пешо Гребенаровъ отъ Охридъ и Страхилъ Топуковъ отъ Кратово. Следъ тѣхъ сѫ интернирани и нѣколцина други.

Въ връзка съ слуховетѣ около убийството на ген. Пѣевъ се е явилъ при министъръ-председателя Кьосеивановъ единъ отъ македонскитѣ общественици. Кьосеивановъ е заявилъ, че нишкитѣ на убийството водятъ къмъ Бѣлградъ, но нѣмало да бѫде подиганъ никакъвъ въпросъ; налагало се мълчание. Така и необяснено остана това убийство; ако не смѣтаме за изяснение слуховетѣ, че убиецътъ билъ смахнатъ човѣкъ. Той не е ималъ нищо общо съ македонскитѣ срѣди. Очевидно бѣ, че тѣзи, които сѫ скроили убийството, сѫ се постарали веднага да пуснатъ слухове срещу македонцитѣ.

Когато адвокатътъ А. Аврамовъ направилъ постѫпки за освобождаване на интернирания Гребенаровъ, по-точно само защото написалъ заявление въ тоя смисълъ на съпругата му, дигнатъ е билъ отъ дома му, отведенъ въ Дирекцията на полицията и до вечерьта интерниранъ въ Карлово, кѫдето намѣрилъ изпратени и други македонци. Никакви обяснения не сѫ дадени комуто и да било за тѣзи интернирвания. Следва, че властьта е третирала македонскитѣ деятели чисто и просто като „козелъ отпущения"; т. е. — въ връзка съ мистериозното убийство на генерала и съ кьоръ фишека подъ вагона — сърбитѣ сѫ успѣли все пакъ да обезпокоятъ македонцитѣ въ София. Интернираните сѫ били държани далече отъ домоветѣ имъ цѣли месеци.

По-късно ген. Христо Луковъ, бившъ министъръ на войната, обстойно е разправилъ на македонски деятели защо сѫ били интернирани по онова време. Подчерталъ, че тѣ сѫ станали жертва на конфликтитѣ, сѫ-

ществуващи въ Министерския съветъ, особено на конфликта между него и министъра на вѫтрешнитѣ работи Красновски. Между тѣхъ двамата отношенията станали нетърпими. Върху причинитѣ на тия разпри Луковъ написалъ документирана брошура, която възнамерявалъ да напечати. Красновски искалъ да бѫде махнатъ отъ Министерския кабинетъ Луковъ и за тая цель се стремилъ да го компрометира съ вършене на нѣкакви нелегални деяния; най-сгодно му се виждало да го представи като врагъ на българо-югославското приятелство. Така Красновски дошелъ до идеята да изкара Лукова буквално като атентаторъ срещу Югославия. И понеже Бѣлградъ и безъ туй зле гледалъ на Лукова, Красновски е разчиталъ, че и най-малкото подозрение може да бѫде достатъчно за изхвърлянето му отъ кабинета.

Красновски веднага съ директора на полицията Голюбовъ наговорили лицето Славе Наумовъ отъ Битоля (чийто чичо е познатъ сътрудникъ на Жика Лазичъ въ Бѣлградъ, а братъ му подозиранъ въ връзки съ софийската сръбска легация) да постави фишека подъ вагона съ доматитѣ. Едновременно била уведомена сръбската легация въ София, а тя наредила до своитѣ органи въ Цариброд да открияъ фишека подъ вагона.

Красновски поддържалъ въ Министерския съветъ, че фишекътъ е дѣло на самия военен министъръ Луковъ, който устроилъ конспирацията въ сътрудничество съ македонски дейци и то съ прецизна цель да се минира българо-югославското сближение. Отъ своя страна Луковъ направилъ чрезъ военни органи специално разследване, при което се случили доста разправии между органитѣ на вѫтрешното и военното министерство. Като се добралъ до истината, Луковъ изложилъ въ Министерския съветъ кои сѫ фактитѣ. И за да бѫде замазана и прикрита цѣлата работа, та да не се излагатъ министри, Красновски наредилъ интернирването на македонци; по този начинъ въ обществото нищо не се узнало за отговороститѣ, а се хвърлило съмнение, че по срѣдата има нѣкакви македонски планове. Съ основание Луковъ е твърдѣлъ, че въпросътъ е много интересенъ и че съ неговата брошура обществото ще бѫде доста заинтересовано.

Не много следъ описаната история и Красновски и Луковъ сѫ били уволнени като министри.

*

Много мастило похабиха звенаритѣ и съдружницитѣ имъ да разправятъ, че народътъ въ Пиринска Македония ликувалъ задето тамъ властьта предприела гонитби срещу Македонското движение. Всички тѣзи приказки сѫ голословни. За доказателство ще посочимъ какъвъ бѣ резултатътъ когато народътъ отъ този край имаше случай, при едни избори, да каже мнението си.

Както е споменато, забранено бѣ за дълго време на македонски деятели и общественици даже да се мѣркатъ изъ Пиринския край, камо ли пъкъ да се кандидатиратъ при избори за депутати. Минаха обаче четири години отъ превратa и въ 1938 г. се произвеждаха такива избори въ цѣла България. Адвокатътъ Асѣнъ Аврамовъ, който повече отъ три години бѣше се занимавалъ съ македонски обществени работи въ Мелнишка и Неврокопска околии, решава да се кандидатира за народенъ представитель въ Неврокопско. По-долу описваме поучителната история на това кандидатиране, отъ чийто резултатъ съвсемъ ясно може да се схване съ кого е билъ народътъ въ тоя край — дали съ превратаджиитѣ и царската политика, или съ Македонското движение.

Тогава изборитѣ не можеха да ставатъ изъ единъ пѫть въ цѣлата страна; наредено бѣ да се произвеждатъ по области, за да може да се

съсрѣдоточаватъ насилнически мѣрки отъ страна на полицията тъкмо въ една область, та по този начинъ лесно да бѫде изопачена народната воля.

Въ Неврокопско е била докарана полиция отъ Пловдивската и други области. За примѣръ, само въ с. Копривленъ сѫ били докарани шестнадесеть души стражари отъ далечни околии. По шосетата, при мостове, кръстопѫтища и пр. били установени постоянни постове, за да контролиратъ всѣкиго. По всички села обикаляли цивилни полицаи.

Цѣлата полиция, чиновницитѣ, кметоветѣ, офицеритѣ отъ казармата, имали заповѣдь да действуватъ за провалянето на Аврамовъ и за подкрепа на правителствения кандидатъ.

Опозиционнитѣ кандидати сѫ били често обискирвани, даже и като се намиратъ на пѫть; специална наредба забранявала на кандидата да раздава самъ за себе си изборни бюлетини. Отъ друга страна цѣлиятъ държавенъ и общински апаратъ агитирва и раздава бюлетини за кандидата на правителството.

Централната власть е правила натискъ надъ Горноджумайския сѫдъ да не одобрява кандидатурата на Аврамовъ. Но сѫдътъ не послушалъ полицейскитѣ разпоредби. Закривайки се задъ военното положение въ окржга, софийската Дирекция на полицията много късно дала разрешение на кандидата да отиде въ изборната си околия. Правени били прѣчки и за отпечатване на афишитѣ. Когато тѣ вече били все пакъ напечатани, неврокопскиятъ околийски началникъ — комуто се падало право да цензурира афишитѣ — нарочно тръгналъ по обиколка изъ селата, за да нѣма кой да ги цензурира.

Когато и тази прѣчка бива преодолена, полицията започва да арестува лицата, които сѫ лепили по стенитѣ тѣзи афиши. А презъ нощьта били изкѫсвани отъ самата полиция. На другия день се явяватъ нови афиши.

За голѣма изненада на властитѣ, въ хотела, кѫдето Аврамовъ е отседналъ, сѫ идвали голѣми групи селяни да го поздравятъ. Властьта почва да арестува мнозина отъ тѣхъ. Самиятъ съдържатель на хотела, Костадинъ Чапкъновъ, подиръ изборитѣ е билъ интерниранъ за шесть месеца въ Стара България, само защото е далъ стая на Аврамова.

При изходитѣ на града полицейски агенти преглеждали дисагитѣ, чувалитѣ и пояситѣ на всички селяни — да не би да разнасятъ по селата бюлетини за Аврамовъ.

Въ много села поединично и групово сѫ арестувани лица, като нѣкои веднага сѫ интернирани. Въ околийското управление сѫ докарани подъ арестъ мнозина учители; нѣкои отъ тѣхъ сѫ и бити.

Въ това време срещу правителствения кандидатъ сѫ се обявили дори и негови роднини. Но властитѣ сѫ ги арестували. Много сѫ случаитѣ на такива произволни арести. Георги Малиновъ нарочно е билъ изпратенъ на командировка като общински съветникъ, за да не се намѣри въ с. Дѫбница по време на изборитѣ. Костадинъ Филиповъ е задържанъ два дни въ околийското управление, за да не може да стигне въ с. Корница. Обсадени сѫ били отъ полиция селата Лъжница, Брѣзница и Корница, като мѫжетѣ сѫ били закарани насила да отбиватъ трудова повинность.

Когато кандидатътъ Аврамовъ е пѫтувалъ за с. Осиково, автомобилътъ му затъналъ въ каль. Властьта е арестувала всички селяни, които сѫ се притекли да извадятъ автомобила отъ кальта. А въ с. Копривленъ сѫ му забранили да се храни въ селото. Той е излѣзналъ вънъ и се нахранилъ въ полето, седналъ на единъ камъкъ. На селянитѣ било забранено да присѫтствуватъ на събранието му. Но той нарочно е говорилъ цѣли два часа само предъ полицаитѣ и предъ единъ единственъ селя-

нинъ. Обаче, бюлетинитѣ показали, че цѣлото село единодушно е гласувало за него.

Въ селата Джбница, Фустана и др. кутиитѣ съ бюлетини сѫ били смѣнени; турнати били на тѣхно мѣсто други кутии, пълни съ бюлетини на правителствения кандидатъ. Извършена е, значи, масова изборна фалшификация. Но понеже селянитѣ отъ тѣзи три села сѫ били на страната на Аврамовъ, при следващитѣ избори, презъ януари 1940 г., нарочно сѫ били присъединени къмъ Дьовленска околия, макаръ да се намиратъ на 12 клм. отъ Неврокопъ, а Дьовленъ е четири пѫти по-далече. Въ това време къмъ Неврокопско оставатъ села, които се намиратъ на повече отъ тридесеть клм. разстояние, като напр. с. Доленъ. Понеже и други села сѫ били откѫсвани по този начинъ, за да може властьта да бѫде по-сигурна за изборния резултатъ отъ 1940 г., административната карта на Неврокопско тогава, ако би била нарисувана на книга, би представлявала невѣроятни зигъ-заги.

Съставени сѫ били много актове отъ горски и финансови власти въ надвечерието на избора — за да може на селянитѣ да се даватъ обещания, че — ако гласуватъ за правителствения кандидатъ — на тия актове нѣма да се дава ходъ. Актове сѫ съставени на мнозина учители и селяни, защото ужъ разпространявали нежелателни бюлетини. Така, на учителя Стоилъ Баятевъ отъ с. Ковачевица сѫ били съставени шестнадесеть акта, по които е трѣбвало да плати глоба 32 хиляди лева, а заплатата му е била две хиляди лева месечно.

Въ с. Садово училищниятъ разсиленъ е билъ хванатъ на тавана като е наблюдавалъ презъ малка дупка кой ще гласува за Аврамовъ, за да бѫде сетне тормозенъ. Самитѣ селяни сѫ изхвърлили навънъ разсилния. Тамъ сѫ извършени много фалшификации, но въпрѣки това селото е гласувало за Аврамовъ.

Следъ изборитѣ сѫ интернирани мнозина селяни за по шесть месеца, защото не сѫ подкрепили кандидата на правителството.

Всички лица, които сѫ се опитали да придружаватъ Аврамова като е обикалялъ селата, сѫ били връщани назадъ отъ полицейски органи, а мнозина и арестувани. Той не е ималъ време да посети много села. Подиръ изборитѣ властьта на много мѣста е водила следствия, за да установява по кои причини хората сѫ гласували за него.

При всички фалшификации, при очевидния тероръ, и всевъзможни други прѣчки, резултатътъ бѣ следния: правителственият кандидатъ получава осемь хиляди гласа, а Аврамовъ петь хиляди. Но убеждението и въ самата власть и всрѣдъ народа е, че правителството е изгубило. Защото Аврамовъ не можа да посети повечето села; масово бѣха украдени бюлетинитѣ; арестувани биваха и бити тия, които го поддържаха. Вънъ отъ това, на петстотинтѣ души чиновници въ града е било наложено да гласуватъ противъ него. А циганитѣ сѫ закарани отъ полицаитѣ подъ строй, за да гласуватъ за правителствения кандидатъ; на всѣки циганинъ бюлетината е дадена на ржка отъ полицията. Така че, около хиляда гласа отпадатъ само отъ циганитѣ и чиновницитѣ. При свободни избори никакъ не е сигурно, че тия гласове биха били дадени за правителството.

Всички села сѫ се борили при изборитѣ съ ентусиазъмъ противъ кандидата на властьта. Изборътъ въ Неврокопско нагледно показа какъ народътъ преценява Македонското движение, за което Аврамовъ работѣше съ години. Сѫщо така народътъ добре е разбиралъ кои сѫ работили за лична користь.

Накратко, станалото въ Неврокопско красноречиво опроверга лъжитѣ на правителствената преса, че народътъ въ Пиринска Македония „съ камбани“ посрещналъ гонитбитѣ срещу македонската кауза и движение.

Въ другитѣ околии на Пиринска Македония никой македонски дея-

тель не се кандидатира, защото всѣкиму бѣ предварително известно какви ще бѫдатъ прѣчкитѣ и на какви тормози ще бѫде изложено населението. Кѫдето и да би спечелилъ такъвъ кандидатъ, властьта щѣше на края да обяви избора за незаконенъ, компрометиранъ и пр.

Подробноститѣ, които даваме тукъ за отношението спрямо македонската кауза и спрямо освободителното движение отъ страна на български официални фактори заслужаватъ най-сериозно внимание. Тѣхъ трѣбва да познава всѣки македонски родолюбецъ българинъ; но и всѣки българинъ съ здраво национално съзнание.

Ние дълбоко вѣрваме, че и за бѫдеще, презъ вѣкове, въ Македония ще живѣятъ българи. Вънъ отъ туй, въ сегашната българска държава има приблизително седемстотинъ хиляди души македонски българи, които и сами сѫ достатъчни, за да създаватъ предъ общественото мнение македонски въпросъ. Тѣ сѫ лоялни български граждани; не е позволено на държавнитѣ власти (особено пъкъ когато тѣ сѫ заграбили властьта противъ волята на народа) да се отнасятъ къмъ македонскитѣ българи и тѣхната кауза по този недостоенъ начинъ, както тукъ е посочено. Въ всѣки случай, изнесенитѣ факти могатъ да бѫдатъ добра поука и за бѫдещитѣ македонски борци, ако е сѫдено на Македония и по-нататъкъ да се бори за своето освобождение и за свои погазени права.

***

Следватъ две приложения [56-57], а именно — списъкъ за нѣкои пострадали отъ звенарската власть въ Пиринска Македония, и нѣкои примѣри за безтактичность и своеволия презъ време на Втората свѣтовна война въ Македония.

Въпросът под общото име Македонски въпрос, главно по Кимон Георгиев, Димо Казасов, Петър Тодоров и др. имаше, че населението и най-вече търговската класа – въ случая не изтъкна въ България, разбираше средствата на босненците. Въ това отношение дори поставката имаше външно-политическата тенденция на Ал. Стамболийски, който даваше възможности на България въ интересите на Югославия.

Известно време бяхме свързани само с Сърбия и изцяло фашизирана. Дори и освобождението от парламентарното – това за нашето употребление, отпадна, тъй като цялата власт бе съсредоточена в ръцете на монарха, който в последствие и България се приведе към Югославия. Дипломатическите представителства в Белград и София бяха освободени за това, което стана до Септември. На 18 срещу 19 май пристигна, цялата сърбска легация във Виена с министъра, пълномощен министър Александър Цинцар-Марковић. Дойде от Франция на гости в Юнион-Клуб. Взех от него поръчение, отнасящо се до Македония. Бе дълъг разговор, в който той ме разпитваше много неща и подробности, които по това време бях събрал в Юнион-Клуб, но който ще имаше да бъде предаден, тъй като аз не бях официално приведен. Дори и като официален пълномощен министър.

Приложение № 56

СПИСЪКЪ НА НѢКОИ ПОСТРАДАЛИ ОТЪ ЗВЕНАРСКАТА ВЛАСТЬ ВЪ ПЕТРИЧКИЯ ОКРЖГЪ (Пиринска Македония)

I. ГОРНОДЖУМАЙСКА околия:

1. Методи Сотировъ — отъ с. Бучино, битъ отъ пратеницитѣ на Дирекцията на полицията. Околийскиятъ управитель е билъ свидетель на трагичнитѣ сцени, но не е направилъ нищо за вразумяването на разбѣснелитѣ се македономразци: Топаловъ и Раковски.

2. Стоянъ Николовъ — отъ с. Бучино, на нѣколко пжти е изкарванъ отъ затвора и жестоко битъ отъ пратеницитѣ на Дирекцията на полицията: Топаловъ и Раковски.

3. Димитъръ Самарджиевъ — битъ до смазване. Сжщиятъ е изкарванъ отъ затвора, битъ въ участъка и наново връщанъ въ затвора. Подаденото отъ него заявление до прокурора, съ което искалъ наказанието на неговитѣ побойници — пратеницитѣ на Дирекцията на полицията — е било оставено безъ последствие.

4. Спасъ Йотовъ — отъ с. Селище. Битъ до смазване въ Горноджумайския военен клубъ. Побоятъ е нанесенъ отъ груповия началникъ при Дирекцията на полицията Саларовъ.

5. Лазаръ Ивановъ Бачевъ — отъ с. Логодажъ; жестоко битъ отъ полицейския инспекторъ Д. Вълковъ и пратеницитѣ на Дирекцията на полицията: Раковски и Топаловъ.

6. Мите Таунтевъ — отъ с. Логодажъ; битъ отъ Д. Вълковъ, Топаловъ и Раковски.

7. Христо Картала — отъ с. Лисия; жестоко битъ.

8. Коте Узунски — отъ с. Покровникъ. Съсипанъ отъ бой нанесенъ му отъ полицейския инспекторъ Добри Вълковъ, въ присжтствието на окржжния управитель Никола Савовъ.

9. Димитъръ Миразчийски — съсипанъ отъ бой отъ Добри Вълковъ.

10. Санде Константиновъ Новоселски — отъ с. Бучино; битъ много жестоко. Сжщиятъ бѣ убитъ въ затвора отъ единъ войникъ-комунистъ, подъ предлогъ, че е гледалъ презъ прозореца. Побоятъ е нанесенъ отъ Добри Вълковъ, Топаловъ и Раковски.

11. Стоянъ Николовъ Цвѣтански — пребитъ отъ пол. инспекторъ Добри Вълковъ. Въ последствие полудѣ отъ преживѣния ужасъ. Лѣкуванъ въ Александровската болница въ София.

12. Дѣдо Христо Градевеца — 90-годишенъ; безмилостно битъ отъ по-

ручикъ Аврамовъ. Въ околийското управление докаранъ полумъртавъ на конь. Държанъ затворенъ за политически деяния, извършени презъ 1925 г., които по времето на Кимоновия режимъ бѣха амнистирани.

13. Иванъ Негревски — родомъ отъ с. Зарево, Солунско; битъ отъ пратеницитѣ на Дирекцията на полицията и полицейския инспекторъ Добри Вълковъ.

14. Сандо Негревски — живущъ въ с. Крупникъ, родомъ отъ с. Зарево, Солунско. Жестоко битъ отъ Топаловъ, Раковски и Добри Вълковъ.

15. Ефремъ Чековъ — живущъ въ с. Крупникъ. Битъ отъ Добри Вълковъ.

16. Иванъ Чековъ — отъ с. Крупникъ. Изтезаванъ отъ полицейския инспекторъ Добри Вълковъ.

17. Недѣлчо Спасовъ — отъ с. Лисия. Жестоко битъ отъ Добри Вълковъ.

18 Василъ Чаушовъ — битъ заедно съ множество отъ жителитѣ на село Делвино. Побоятъ е нанесенъ отъ поручикъ Коюмджиевъ.

19. Чиме Велковъ — отъ с. Габрово; жестоко битъ отъ Добри Вълковъ.

20. Иванъ Покровнишки — битъ по гърдитѣ и държанъ три дни на крака, безъ вода и храна. Побоятъ му е нанесенъ отъ поручикъ Аврамовъ и полицейския инспекторъ Добри Вълковъ.

21. Иванъ Спасовъ — силно битъ отъ Д. Вълковъ и държанъ три дни правъ на слънце.

22. Христо Конст. Делвински — почина отъ жестоко нанесения му побой. Битъ отъ поручикъ Аврамовъ.

23. Стоянъ Христовъ Бошковъ — много битъ. Изтезаванъ отъ поручикъ Аврамовъ, въ присжтствието на капитанъ Неновъ.

24. Кирилъ Пауновъ — битъ до смазване отъ поручикъ Тимчевски и пол. инспекторъ Добри Вълковъ. Челюстьта му е била изкривена. Той страдаше отъ сърдечно разстройство дълго време и трѣбваше да се лѣкува.

25. Мите Джаневъ — отъ с. Грамада, ежедневно битъ въ продължение на цѣлъ месецъ. Една нощь е намѣренъ обесенъ на една слива надъ селото. Той бѣ семеенъ съ деца. Битъ е отъ Добри Вълковъ.

26. Гьоре Гемиджийски — изтезаванъ много жестоко отъ полицейския инспекторъ Добри Вълковъ.

27. Павле Гемиджийски — отъ с. Грамада. Изтезаванъ заедно съ осемь души негови съселяни отъ полицейския инспекторъ Добри Вълковъ. Побоятъ имъ е билъ нанесенъ въ околийското управление.

28. Стоянъ Спасовъ Новоселски — битъ доста жестоко.

29. Александъръ Константиновъ — изтезаванъ отъ пратеницитѣ на Дирекцията на полицията.

30. Фердинандъ Мелтиевъ — жестоко битъ. Побоятъ е нанесенъ отъ Добри Вълковъ.

31. Димитъръ Босото — жестоко битъ отъ поручикъ Алексиевъ.

32. Славе Константиновъ — отъ с. Падежъ. Битъ заедно съ много негови съселяни. Побоятъ е нанесенъ отъ Добри Вълковъ.

Забележка: Иванъ Чековъ, Ефремъ Чековъ, Сандо Негревски и Иванъ Негревски подадоха оплакване до военния министъръ, до командира на полка и до прокурора. Тѣхнитѣ оплаквания останаха безъ последствие.

II. РАЗЛОЖКА околия:

1. Стоянъ Алексовъ Чувениковъ — отъ Щипско. Битъ жестоко; мушканъ съ ножъ около сърдцето. Изтезаванъ е отъ капитанъ Ивановъ.

2. Динката Василевъ — родомъ отъ Емборе, Кайлярско; синъ на стария и многозаслужилъ на народната кауза учитель Иванъ Василевъ. Жестоко битъ отъ фелдфебела Крумъ п. Радоновъ, който се присъединилъ къмъ конвоиращитѣ го войници.

3. Гошо Христовъ — убитъ при обезоржжителната акция въ Разложка околия отъ военни лица.

4 Дончо Василевъ — убитъ при обезоржжителната акция.

5. Михаилъ п. Григоровъ — отъ с. Богданци, Гевгелийско. Битъ жестоко отъ ротмистера въ 3-ти коненъ полкъ.

6. Ваканъ Вакановъ — бившъ кметъ на Банско; оставенъ въ едно подземие, кждето имало само единъ камъкъ за сѣдане. Краката му били въ вода. Нощно време сж го преобличали въ войнишки дрехи и сж го извеждали вънъ отъ града; окачвали сж на врата му вжже и сж го заплашвали, че ще го удушатъ, ако не направи исканитѣ признания.

7. Кръстьо Петрушевъ — родомъ отъ с. Богданци, Гевгелийско. Жестоко битъ отъ ротмистера въ 3-ти коненъ полкъ.

8. Лазаръ Думановъ — отъ Банско. Жестоко битъ въ казармитѣ на Разлогъ.

9. Динко Улевиновъ — отъ Банско. Жестоко битъ въ казармитѣ на Разлогъ.

10. Методи Терзиевъ, 16 г. — отъ Банско. Жестоко битъ въ казармитѣ на Разлогъ.

11. Георги Христовъ Колчаговъ — отъ Банско. Битъ жестоко отъ поручикъ Стоевъ

12. Борисъ Колчаговъ — помощникъ кметъ на Банско. Жестоко битъ отъ поручикъ Стоевъ.

13. Димитъръ Калайджиевъ — отъ Банско; битъ до полудяване отъ поручикъ Стоевъ.

14. Никола Циклевъ — отъ с. Гулийна-баня, Разложко; битъ жестоко отъ поручикъ Митовъ.

15. Христо Циклевъ — отъ с. Гулийна-баня, Разложко; секретарь-бирникъ; битъ отъ поручикъ Митовъ.

16. Борисъ Чобановъ — отъ с. Гулийна-баня; битъ отъ поручикъ Стоевъ.

17. Стоянъ Чачкаровъ — отъ Горна-Джумая. Битъ въ разложката казарма.

III. СВЕТИВРАЧКА околия:

1. Димитъръ Марковъ — кметъ на с. Бѣлица, Светиврачко; убитъ отъ органитѣ на военнитѣ власти при обезоржжителната акция.

2. Танчо Сугарски — житель на с. Склаве, Светиврачко; битъ отъ военни лица съ прикладитѣ на пушкитѣ; вследствие на жестокия побой останалъ инвалидъ.

3. Кръсто Г. Гиздаковъ — житель на с. Склаве, Светиврачко; битъ жестоко отъ вийницитѣ.

4. Захарий Новевъ — родомъ отъ Тетово; житель на Свети-Врачъ; изкарванъ вънъ отъ града и заплашванъ съ убийство. Издевателствата надъ него сж вършени отъ полицейския инспекторъ Пушкаревъ.

5. Ангелъ Джоджовъ — отъ с. Бѣлица, Светиврачко; битъ жестоко отъ полицейскитѣ власти.

6. Никола Тодоровъ — житель на Свети-Врачъ; битъ много жестоко; побойникътъ му — капитанъ Черневъ — незадоволявайки се съ извършенитѣ отъ него мжчения надъ наши съотечественици, е удрялъ съ сабята си табелитѣ съ надписи на Илинденското дружество и Младежката организация въ Свети-Врачъ.

7. Атанасъ Мицевъ — отъ с. Левуново, Светиврачко. Жестоко изтезаванъ.

IV. ПЕТРИЧКА околия:

1. Константинъ Николовъ — родомъ отъ с. Фурка, Дойранско; мушканъ съ ножъ въ устата. Умрѣ отъ полученитѣ рани. Побоятъ е нанесенъ отъ единъ поручикъ отъ Кюстендилския гарнизонъ.
2. Константинъ Мендовски — съсипанъ отъ бой.
3. Велко Митревъ Масларевъ — жестоко битъ отъ поручикъ Венчевъ.
4. Константинъ Христовъ Парцалковъ — родомъ отъ с. Гърчище, Гевгелийско, житель на гр. Петричъ; жестоко битъ отъ капитанъ Събевъ и въ последствие полудѣлъ отъ преживѣнитѣ страдания.
5. Борисъ Божиновъ — отъ гр. Петричъ; съсипанъ отъ изтезания. Побоятъ е нанесенъ отъ поручикъ Ханджиевъ, който го мушкалъ съ ножъ. Борисъ Божиновъ следъ побоя е интерниранъ въ гр. Бургасъ, кѫдето почива вследствие изтезанията.
6. Мара Божинова — учителка; изнасилена отъ единъ войникъ.
7. Константинъ Николовъ Илиевъ — отъ с. Долна Рибница; жестоко битъ отъ капитанъ Събевъ.
8. Иванъ Филчевъ — отъ с. Долна Рибница; жестоко изтезаванъ отъ поручикъ Ханджиевъ.
9. Велко Пантелеевъ — отъ с. Ключъ; битъ е отъ полицейския агентъ Райчо.
10. Никола Кръстевъ — отъ с. Ключъ; битъ отъ полицая Райчо.
11. Кольо Траянкинъ — отъ с. Ключъ; битъ отъ полицая Райчо.
12. Стойчо Константиновъ — отъ с. Ключъ; битъ отъ полицая Райчо.
13. Константинъ Димитровъ — отъ с. Ключъ; битъ отъ полицая Райчо.
14. Иванъ Златановъ — отъ с. Ключъ; битъ отъ полицая Райчо.
15. Георги Николовъ Чанковски — отъ с. Долна Рибница; жестоко битъ отъ поручикъ Ханджиевъ.
16. Андонъ Петровъ Манчовъ — отъ с. Долна Рибница; битъ отъ подпоручикъ Хаджиевъ.
17. Ив. Илиевъ — отъ с. Долна Рибница; битъ отъ подпоручикъ Хаджиевъ.
18. Ив. Марковъ Усковъ — отъ с. Долна Рибница; битъ отъ подпоручикъ Хаджиевъ.
19. Никола Никовъ — отъ с. Долна Рибница; битъ отъ подпоручикъ Хаджиевъ.
20. Ангелъ Николовъ — отъ с. Долна Рибница; битъ отъ подпоручикъ Хаджиевъ.
21. Илия Христовъ — отъ с. Долна Рибница; битъ отъ подпоручикъ Хаджиевъ.

22. Христо Филиповъ — отъ с. Долна Рибница; битъ отъ подпоручикъ Хаджиевъ.

23. Петко Таневъ — отъ с. Долна Рибница; битъ отъ подпоручикъ Хаджиевъ.

24. Иванъ Филчевъ — отъ с. Долна Рибница; битъ отъ подпоручикъ Хаджиевъ.

25. Константинъ Николовъ — отъ с. Мендово; битъ отъ подп. Хаджиевъ; срещу него е стреляно и съ пушка; а при изтезанията подпор. Хаджиевъ е забилъ 18 игли подъ ноктитѣ му.

26. Трушка Точевъ — отъ с. Тонско-Дабе; битъ и измѫчванъ съ игли; изтезаванъ е отъ подпоручикъ Хаджиевъ.

27. Андонъ Бъчваровъ — битъ въ полицейското управление въ гр. Петричъ отъ агента Никола Ангеловъ.

28. Гоце п. Ивановъ — битъ въ околийското управление въ Петричъ отъ агента Никола Ангеловъ.

29. Илия Аврамовъ — отъ с. Порой; тежко битъ въ окол. управление въ Петричъ отъ агента Никола Ангеловъ.

30. Пантелей Ангеловъ — отъ с. Долна Рибница; битъ въ околийското управление въ гр. Петричъ отъ Никола Ангеловъ.

31. Георги Николовъ — отъ с. Долна Рибница; битъ въ околийското управление въ гр. Петричъ отъ Никола Ангеловъ.

32. Георги Танушевъ — отъ с. Долна Рибница; битъ въ околийското управление въ гр. Петричъ отъ Никола Ангеловъ.

33. Никола Трайковъ — отъ Петричъ; битъ въ околийското управление въ Петричъ отъ агента Никола Ангеловъ.

34. Кольо Ангеловъ — битъ тежко въ дома му и въ окол. управление въ Петричъ отъ агента Никола Ангеловъ.

35. Никола Никовъ — битъ отъ поручикъ Босилковъ.

36. Никола Мицевъ — битъ въ гр. Петричъ въ окол. управление отъ фелдфебела на пор. Босилковъ; после битъ отново въ Горна-Джумая отъ полицейския инспекторъ Добри Вълковъ.

37. Кръстьо Маджаровъ — родомъ отъ Охридъ; много битъ; побоятъ нанесенъ отъ полицейския агентъ Никола Ангеловъ.

38. Иванъ Робовалията — отъ с. Скъртъ, Петричко; битъ жестоко отъ младшия подофицеръ Чаръкчиевъ.

39. Пандо Константиновъ — отъ с. Кърналово. Петричко: битъ на два пѫти отъ органи на полицията.

40. Илия Георгиевъ — отъ Малешевско; жестоко битъ отъ по-

ручикъ Босилковъ; тикалъ въ устата му и револверъ.

41. Димитъръ Цинцевъ — отъ с. Ръждакъ; битъ отъ военнитѣ.

42. Георги Танковъ — отъ с. Ръждакъ; битъ отъ военнитѣ.

43. Велко Митревъ — отъ с. Скъртъ; битъ отъ младш. подофицеръ Чаръкчиевъ.

44. Борисъ Манасиевъ — битъ отъ полиц. инспекторъ Добри Вълковъ.

45. Константинъ Илиевъ — битъ отъ полиц. инспекторъ Добри Вълковъ.

46. Стоянъ Петровъ — битъ отъ полиц. инспекторъ Добри Вълковъ.

Забележка: Въ НЕВРОКОПСКА околия сѫщо сѫ извършени безчинства, — за съжаление, написанитѣ данни сѫ изгубени.

СПИСЪКЪ НА ПОСТРАДАЛИТѢ ОТЪ ЗВЕНАРСКАТА ВЛАСТЬ ВЪ СОФИЯ И КЮСТЕНДИЛЪ

I. СОФИЯ

1. Борисъ Панчевъ — умрѣлъ отъ бой. Изтезаванъ е отъ полицейския агентъ П. Соларовъ.

2. Георги Бояджиевъ — търговецъ; битъ жестоко съ гумени бичове по краката.

3. Борисъ Игнатовъ Георгиевъ — жестоко изтезаванъ въ Дирекцията на полицията отъ груповия началникъ Никола Георгиевъ и Никола Бѣлевъ — тѣлохранитель на Кимонъ Георгиевъ.

4. Трифунъ Савевъ — житель на гр. Кюстендилъ; стѣганъ съ вѫжета по краката и ржцетѣ. Изтезанията му продължили 45 дни. Изтезаванъ въ Дирекцията на полицията отъ Джеферовъ, полиц. агентъ Соларовъ и п. Тодоровъ.

5. Христо Тасевъ — родомъ отъ Дебърско; житель въ София; битъ до смазване по краката.

6. Димитъръ Дражевъ — студентъ; битъ въ Дирекцията на полицията отъ агента Соларовъ.

II. КЮСТЕНДИЛЪ

1. Ефремъ Калимански — родомъ отъ Царево-село, Кочанско; жестоко битъ отъ полиц. агентъ Димитъръ Пановъ.

2. Ефремъ Деспотовъ — родомъ отъ Царево-село, Кочанско; битъ жестоко отъ полиц. агентъ Димитъръ Пановъ.

3. Любенъ Георгиевъ — родомъ отъ Кичево; жестоко битъ отъ полиц. агентъ Димитъръ Пановъ.

4. Стоянъ Атанасовъ — родомъ отъ Кочани; жестоко битъ отъ Димитъръ Пановъ.

5. Милушъ Веселиновъ — родомъ отъ Царево-село, Кочанско; битъ отъ полиц. агентъ Василъ Соларовъ.

6. Дане Йордановъ Спанчевски — родомъ отъ Кочанско; изтезаванъ жестоко отъ полиц. агентъ Дим. Пановъ.

7. Константинъ Стоиловъ — битъ отъ пол. агентъ Димитъръ Пановъ.

ЗНАЦИТЪ НА ПОРАЖЕНСТВО И СЛЕДЪ ПРОПАДАНЕТО НА ЮГОСЛАВИЯ
(въ течение на Втората свѣтовна война)

За мене бѣше ясно, че официална България ще бѫде доволна ако при настѫпилия европейски конфликтъ — запази „вѣчното си приятелство“ съ Югославия. Не мина много време и мнозина отъ срѣдата на българската интелигенция потвърдиха, че въ решителни дни българското правителство не е правило нищо въ полза на македонскитѣ българи. Твърде близкиятъ до царь Борисъ проф. Александъръ Балабановъ бѣ казалъ на наши приятели, че ние, македонцитѣ, нѣма защо да се сърдимъ на други хора въ България заради безразличието имъ или за проявена македонофобия, когато първиятъ, който въ душата си се е отказалъ отъ Македония, е царь Борисъ. Балабановъ бѣ въ състояние да знае интимнитѣ настроения на царя.*

До този моментъ само единъ разговоръ на българския дипломатъ, Първанъ Драгановъ, съ Хитлеръ, е станалъ известенъ (поне за мене) публично, въ който предъ германцитѣ се споменава относно погазенитѣ отъ Югославия права на македонскитѣ българи. Този разговоръ е помѣстенъ въ книгата на Андреасъ Хилгруберъ „Държавници и дипломати при Хитлеръ — повѣрителни бележки 1939—1941 г.“, издадена въ Франкфуртъ на Майнъ презъ февруарий 1969 г., стр. 211. Ето съдържанието на занимаващата ни часть отъ този разговоръ:

„. . . . Следъ това Драгановъ се върна къмъ въпроса, който му бѣше поставенъ отъ фюрера при последния разговоръ — какъ ще се държи България при влизането на Югославия въ Тристранния пактъ (Германия—Япония—Италия — бел. моя). Той бѣ казалъ тогава, че България сигурно би поздравила това. Къмъ тази тема, обаче, той има да добави нѣщо частно, за което той никакъ не е натоваренъ, но споредъ неговото мнение непременно трѣбва да спомене: въ Македония живѣятъ единъ и половина милионъ българи; тѣ не може да бѫдатъ така оставени. Третирането на тѣзи българи отъ страна на Югославия е извънредно лошо. Докато въ България навсѣкѫде може да се четатъ югославски вестници, въ Югославия е забранено даже българското Евангелие. Проблемътъ за малцинствата гори и трѣбва сѫщо да бѫде решенъ. Половинъ милионъ български бѣжанци отъ тази область има сега въ България; и ако Германия сега се споразумѣе съ Югославия, това несъмнено ще причини една неприятна реакция; и той (Драгановъ — бел. моя) се бои, че може да се появи настроение противъ Германия . . . .“

Г-нъ Хилгруберъ дава и възраженията на Хитлеръ, който поддържа, че въ момента най-важното е България да се придружи къмъ Тристранния пактъ; и че г. Драгановъ знае какво би означавало едно нахлуване на болшевизма въ Балканитѣ. При това Хитлеръ прибавя, че борбитѣ между хората и народитѣ ще продължатъ така сигурно, както голѣмитѣ природни явления се повтарятъ; граничнитѣ и малцинственитѣ проблеми на Балканитѣ не може въ единъ мигъ да се разрешатъ. Но окончател-

---

* Ал. Балабановъ, сѫщо както и писательтъ Елинъ-Пелинъ, е билъ често, може би по-често отъ всѣки другъ българинъ, съ царь Борисъ, въ течение на дълги години. Това бѣ известно на цѣлата културна часть отъ българското общество.

ното тѣхно уреждане ще закъснѣе. Главно е да се отстрани болшевишката опасность.

Ясно е, че българското правителство не е направило постѫпки нито за отварянето на българскитѣ училища въ границитѣ на Югославия.

Но македонското общество, включая неговата емиграция, имаше дългъ да проявява грижа за цѣлостно уреждане на Македонския въпросъ, въ духа на всички наши устави — на легална или нелегална организация. Убеденъ въ това, азъ бѣхъ решилъ отдавна, че нѣма да се прибирамъ въ България, или въ Македония презъ време на войната, въ случай, че Македония даже да бѫде заета отъ българскитѣ войски. Знаехъ, че ако се завърна, по единъ или другъ начинъ властьта ще ме представи като съгласенъ съ нейната политика. Така и стана, но опититѣ не хващаха мѣсто. Една година подиръ установяването на българската власть въ Македония видѣхъ публикувани въ софийския вестникъ „Зора" статии на хора, които не бѣха размѣнили въ Загребъ* нито една дума въ тоя смисълъ съ мене; а пишеха, че съмъ билъ най-добре разположенъ къмъ българската политика и власть. Очевидно, статиитѣ сѫ били публикувани, за да се заблуждава на първо мѣсто нашето общество въ Македония.

Въ чужбина азъ смѣтахъ, че по-свободно бихъ свършилъ каквато и да е работа въ полза на Македония — ако изобщо бихъ преценилъ, че е възможно да се стори нѣщо. Твърде ясно ми бѣше, че ние и софийскитѣ фактори стоимъ на два полюса въ връзка съ важни проблеми на Македония и вървежа на нейния общественъ животъ.

Неочаквано за всички дойде военниятъ превратъ въ Бѣлградъ презъ месецъ мартъ 1944 г. и Югославия се намѣри въ война срещу Германия. Цѣла Македония, съ изключение на югозападната ѝ часть, бѣ заета отъ българската войска. Историческа и неоспорима истина е, че народътъ я дочака съ голѣмъ възторгъ. И не можеше да бѫде другояче, когато се сгромолясва едно робство като сръбското, а наскоро и гръцкото, и когато идва роденъ братъ. Камбанитѣ на всички черкви сѫ биели радостно както въ 1915 г.; викове „ура" сѫ се чували всѣкѫде, кѫдето се е явилъ българскиятъ войникъ.

За безкрайно съжаление е факта, че тази велика радость наскоро започна постепенно да полинѣва не само поради вражески пропаганди, но и поради нетактичность на мнозина измежду представителитѣ на новодошлата власть. Колкото за бѣгла ориентация на читателя къмъ края на настоящето изложение посочвамъ нѣкои примѣри, които сѫ събуждали общо осѫждане.

*

Властьта имаше интимно желание да води Македония за носа; да ѝ представи своята администрация и диктатура като достигнатъ пълненъ идеалъ, отъ който нищо повече не трѣбва и не може да се желае. Тя не само спъваше въ близкото минало македонската освободителна борба, но и за въ бѫдеще искаше да бѫде изключено всѣко колективно чувство въ Македония, свързано съ нейното мѫченическо и борческо минало.

Това се бѣ потвърдило и отъ политическитѣ съображения, които българското правителство бѣ вложило при гласуването на „амнистия" за македонскитѣ деятели. Понеже и въ този случай съвсемъ изразително проличава отношението на тогавашната власть въ София къмъ Македонското движение, намирамъ за целесъобразно да изнеса по-подробно какъ се е развилъ въпросътъ.

---

* Следъ като напуснахъ Турция, кѫдето бѣхъ задържанъ като политически пленникъ четири години, а сетне престояхъ въ Полша и Унгария, прехвърлилъ се бѣхъ презъ войната въ Загребъ.

Подиръ превратa отъ 19 май 1934 г. маса български граждани бѣха хвърлени въ затворитѣ изъ цѣла България по политически причини. Тогавашнитѣ диктатори не сж могли да понасятъ критикитѣ противъ управлението имъ, нито лично срещу тѣхъ. Преследвали сж съ скалъпени отъ тѣхъ декрети всѣка свободна политическа проява; по-късно декретитѣ сж замѣнявани съ закони отъ предани на правителството, избрани чрезъ полицията парламенти.

За тогавашната сърбофилска политика като врагъ №1 бѣха позициитѣ на македонското общество относно разрешението на македонския въпросъ. Решили бѣха да побратимяватъ българи и сърби върху трупа на Македония, възъ основа на Ньойиския договоръ. Ето защо голѣма часть отъ изпратенитѣ въ българскитѣ затвори лица бѣха македонски деятели.

Следъ превратa българското общество започна да гледа на арестуванитѣ македонци като жертви на една мрачна политика. И искането за амнистия започва да обхваща все по-широки кржгове отъ българската общественость, която бѣ залъгвана отъ управницитѣ съ постоянно отлагани обещания.

Когато въ затвора попадна Дамянъ Велчевъ съ приятелитѣ му, протакането на въпроса за амнистията намѣри другъ претекстъ: ако се дадела амнистия на македонскитѣ затворници, трѣбвало да бжде амнистиранъ и Дамянъ; но положението не позволявало да се прибегне до такъвъ политически актъ. Не бѣ възможно точно да се схване кого помалко искатъ да амнистиратъ властницитѣ — дали сръбския приятель Дамянъ Велчевъ, или сръбскитѣ противници — македонскитѣ дейци. Ние вѣрваме, че по-близо до истината е второто предположение.

Презъ 1938 и 1939 г. станаха законодателни избори при голѣмъ тероръ; органитѣ на властьта извършиха много провинения и престжпления, за да изпратятъ въ парламента посоченитѣ отъ правителството депутати. Но първата работа на върховната власть бѣше да нареди амнистия за тѣзи изборни престжпления на органитѣ си.

Предъ видъ на бързо усложняващето се международно положение, правителството все пакъ търсѣше начинъ да внесе нѣкакво успокоение срѣдъ народа. Замисли да изкара отъ затворитѣ и политическитѣ арестанти. Дадени бидоха частични помилвания по общия наказателенъ законъ, но съ това малцина сж били задоволени. По-щедро сж били помилвани криминалнитѣ престжпници, отколкото политическитѣ. Най-малко сж се възползували отъ помилванията македонцитѣ.

Въ началото на 1941 г. централната власть започнала тайно да обмисля единъ проекто-законъ за амнистия. Но интимната цель е била: да не се увреждатъ политическитѣ ангажименти въ чужбина, нито вжтрешната политика на страната. Диктатурата не е желаела да бжде смущавана отъ каквито и да е политически проявления, стоящи вънъ отъ нейната воля и противоречещи евентуално на външната ѝ политика. Специално внимание е полагано да не бжде помрачена политиката за тѣсно приятелство съ Югославия.

Презъ февруарий 1941 г. министърътъ на правосждието Василъ Митаковъ внесълъ въ Народното събрание законопроектъ за амнистия. Текстътъ ясно е показвалъ, че македонскитѣ дейци не сж напълно амнистирани, а Иванъ Михайловъ въобще е изключенъ отъ амнистията. Този законопроектъ въ сжщность е за условна помилваща амнистия, която обхваща само деяния по присжди влѣзнали въ изпълнение. Съ забележката въ закона, че не се амнистиратъ присжди, изпълнението на които не е сложено въ изпълнение, се е целѣло да бжде засегнатъ именно Иванъ Михайловъ, за угода на Бѣлградъ. Законопроектътъ е давалъ широка възможность на властьта да изпраща въ затворитѣ македонскитѣ дея-

тели когато пожелае; тъй като тя винаги може да скрои обвинения за нарушаване на българскитѣ закони, въ връзка съ Македонското движение; и така да привлече подъ отговорность единъ или другъ македонски деятель за работи, които не сж обхванати отъ проектирания законъ за амнистия.

Вънъ отъ туй, казано е въ текста на този проектъ, че ако амнистираното лице извърши каквото и да е друго престжпление въ течение на петь години, ще изтърпява и наказанията си по амнистиранитѣ присжди. По общия наказателенъ законъ срокътъ за условнитѣ присжди е тригодишенъ; а тоя специаленъ законъ, който ужъ цели да внесе успокоение, предвижда петь години. При все това авторитѣ на законопроекта го бѣха нарекли законъ за амнистия . . .

Македонски общественици сж се срещнали съ министъра на правосждието, за да му изтъкнатъ недостатъцитѣ на тоя законопроектъ. Той не е направилъ нито опитъ да оспорва направената критика; само повдигналъ рамене заявявайки, че нищо не може да каже по въпроса и че трѣбва да се разговаря съ министъръ-председателя Богданъ Филовъ.

Срещнатъ е билъ следъ това министъра на вжтрешнитѣ работи Петъръ Габровски. Но и той отправилъ събеседницитѣ си къмъ Филовъ. Той е приелъ двама македонски легални деятели; изслушалъ критиката и отсечено заявилъ: „Иванъ Михайловъ нѣма да бжде амнистиранъ. Амнистията има за цель да възвърне пенсията на осжденитѣ политически затворници, които тя засѣга, и да улесни влизането на Югославия въ Тристранния пактъ. Само на тази база тя засѣга и вашитѣ хора".

Обяснено му е, че както е редактиранъ закона, амнистията не засѣга македонцитѣ; чрезъ помилвания почти всички тѣ сж излѣзнали вече постепенно отъ затворитѣ; а пенсионери между тѣхъ е имало двама души. Следователно, амнистията освобождава само приятелитѣ на сърбитѣ отъ затворитѣ и на тѣхъ възвръща пенсиитѣ, тъй като тѣ всички сж били държавни чиновници — офицери и пр. Въ отговоръ на това Богданъ Филовъ наново рѣзко е заявилъ: „Иванъ Михайловъ нѣма да бжде амнистиранъ!".

България бѣше вече влѣзнала въ Тристранния пактъ, а нѣколко дни подиръ визираната среща съ Филовъ, и Югославия тържествено се присъединява къмъ него. Точно по това време въ дневния редъ на Народното събрание е билъ вписанъ за разискване законопроекта за амнистията.

При разискванията въ Парламента е била на лице благоприятна за обща амнистия атмосфера. Виждайки това, правителството прекратява дебатитѣ, а законопроектътъ бива препратенъ въ парламентарната комисия по Министерството на правосждието.

Презъ месецъ мартъ се извършва преврата на ген. Симовичъ въ Бѣлградъ; политическото положение съвсемъ се промѣня. На 6 априлъ Германия обявява война на Югославия и за нѣколко дни я прегазва.

Въ Парламента почти всички говорятъ вече, че когато Македония се освобождава, непремѣнно е нужно да се гласува пълна амнистия. Обаче, презъ м. май Парламентътъ е билъ подведенъ и, безъ да си даде смѣтка, съ въодушевление е гласувалъ първоначалния текстъ на законопроекта. Употрѣбената въ случая хитрость се е състояла въ следното:

А) Министърътъ на правосждието Митаковъ внася законопроекта, който е вписанъ за разискване.

Б) Още първиятъ ораторъ започва да пледира за пълна амнистия, като вижда, че Ив. Михайловъ не се включва въ нея. Речьта му намира удобрението на Парламента.

В) Точно въ този моментъ Митаковъ тържествено известява, че Ив. Михайловъ е включенъ въ амнистията, понеже предишния день били издадени два царски указа (по военното министерство и по министерство-

то на правосѫдието), съ които царьтъ изцѣло помилвалъ приписванитѣ на Михайлова по присѫдитѣ деяния. Така че, Михайловъ билъ обхванатъ отъ закона.

Парламентътъ при въодушевление и ржкоплѣскания, по спешность приема закона изведнажъ, като че ли е миналъ презъ всички три, необходими споредъ правилника, четения. На никого въ момента не е дошло на умъ, че по начало този законъ не е пълна амнистия. Така, за нѣколко минути правителството съ хитрина успѣ да прокара своитѣ политически намѣрения, заблуждавайки парламента и обществото.

Само общиятъ наказателенъ законъ и съответенъ правилникъ посочватъ по какъвъ начинъ и при кои условия ставатъ помилвания на осѫдени. Правителството и царьтъ не сѫ желаели да дадатъ пълна амнистия на македонскитѣ дейци, и специално на Иванъ Михайловъ. Но като не сѫ могли да се борятъ срещу настѫпилото общо настроение срѣдъ българитѣ за пълна амнистия, измислили сѫ хитро горната процедура съ царски укази; та по този начинъ сѫ смѣтнали, че въ бѫдеще ще могатъ да държатъ подъ своя юмрукъ македонскитѣ дейци. Кои сѫ били политическитѣ съображения на царя и правителството, всѣки може да тълкува. На първо мѣсто е стоело угодничеството къмъ Бѣлградъ.

Разбира се, правителството е било убедено, че Иванъ Михайловъ ще се завърне отъ чужбина, ще се прибере въ „обединена“ България. То имаше интересъ отъ неговото прибиране — съ огледъ на настроението въ Македония и срѣдъ патриотичното българско гражданство въ Стара България. Но Михайловъ не намѣри за нужно да се завърне, защото не бѣше съгласенъ съ политиката на българската държава по отношение на Македонския въпросъ. Що се отнася до самата амнистия или до царскитѣ укази, този въпросъ малко го е интересувалъ.

Незавръщането му, обаче, постави въ деликатно положение правителството и царя. Много политически лица изтълкуваха това незавръщане именно като несъгласие на македонцитѣ съ политиката на царя. Депутати сѫ смѣтнали, че причината за невръщането може да е непълния законъ за амнистия; и затова сѫ се явявали предъ Богданъ Филовъ да протестиратъ. Нѣмайки солидно аргументи, за да отблъсне обвиненията, Филовъ и негови колеги сѫ казвали: „Кой човѣкъ въ България може да допустне, че въ тия радостни за българския народъ дни нѣкой ще посегне върху Ив. Михайловъ? Това нѣма да стане никога. Той може спокойно да се върне“. Министритѣ сѫ изпадали въ деликатно положение; излизало би, че тѣ третиратъ събеседницитѣ си като деца, разправяйки имъ общи приказки — че никой нѣмало да посегне на Михайловъ и пр. Като че ли въ това се е състоелъ въпросътъ . . .

Когато Филовъ обикаляше изъ нѣкои македонски градове, при завързали се разговори съ мѣстни граждани, старалъ се е да ги убеди, че Михайловъ трѣбва да се завърне отъ чужбина заради общобългарскитѣ интереси; и че добритѣ родолюбци отъ Македония трѣбва да му пишатъ, да настояватъ предъ него за връщане.

Но понеже Михайловъ продължаваше да мълчи и да не се връща, властьта не можа да запази спокойствие, започна да го обявява за сепаратистъ; отиде до тамъ — да издава окржжни разпореждания до общини и до гарнизони въ Македония, за да бѫдели внимателно следени движенията и постѫпкитѣ на „михайловиститѣ“, които „раздвоявали общественото мнение“. Сигурно искаха да кажатъ, че политиката на Богданъ Филовъ е изправна и победоносна; и че населението въ Македония е съ тѣхъ, а противъ Иванъ Михайловъ и ВМРО . . .

Може би не е излишно да прибавя тукъ, че голѣмъ брой български общественици пращаха поздрави до Иванъ Михайловъ въ Загребъ и му известяваха, че напълно одобряватъ неговото незавръщане. Сѫщото му

заявиха лично и нѣколко души депутати, които бѣха дошли въ Загребъ по случай първата годишнина отъ обявяването на независима хърватска държава (1942 г.). Освенъ депутатътъ Дочо Христовъ, който по-късно стана министъръ, всички правителствени депутати отъ тази делегация, както и онѣзи отъ опозиционни срѣди, недвусмислено подчертаха предъ Михайловъ, че отъ всѣко гледище правилно е постжпилъ като не се е завърналъ. Измежду българскитѣ общественици, които чрезъ приятели бѣха изказали такова гледище бѣше и проф. Петко Стояновъ, виденъ членъ на бившата радикална партия. Съвсемъ ясно бѣше подчерталъ такова становище и бившиятъ министъръ-председатель Никола Мушановъ. Той бѣ казалъ, че амнистията има прикрита цель да унижи Македонското движение.

Редакторътъ на в-къ „Зора“ Дан. Крапчевъ, за когото другаде съмъ споменавалъ, че минаваше за царски човѣкъ, бѣ поржчалъ на мои приятели да ми пишатъ, че не трѣбва да се връщамъ. Точнитѣ му думи сж тѣзи: „Не му трѣбва да се връща. Нека стои вънъ, за да бжде поне една малка заплаха срещу тукашнитѣ заслѣпени господа“.

Не всички български общественици, които одобряваха моето стоене въ чужбина, сж тръгвали отъ едни и сжщи съображения; но всѣко отъ тѣхъ добавяше по нѣщо къмъ мотивитѣ ми да не бързамъ съ връщане. Що се отнася до нашитѣ другари, всички тѣ се радваха задето бѣхъ взелъ такова решение.

Още като научи какви условни амнистии се проектиратъ въ София, Михайловъ отправи едно отворено писмо до министъра на правосждието В. Митаковъ. Ето неговото почти цѣлостно съдържание:

„Настоящето писмо се отнася не само лично до Васъ, а и до множество управници въ София, които сж мислили и действували като Васъ.

Прочетохъ речьта Ви, произнесена предъ Народното събрание въ връзка съ представения отъ Васъ законопроектъ за амнистия. Съ благонравнитѣ наставления къмъ македонскитѣ борци тая речь ми напомня за нѣкогашнитѣ аази-българи въ турскитѣ сждилища, които сждѣха борцитѣ за българската свобода. Вие искате македонскитѣ борци да станатъ подлеци.

Законопроектътъ е продиктуванъ не само отъ нечии лични чувства. Той е и проява на пораженството, което започна на 1918 г. Политическото ви вѣрую отъ тогава насамъ относно Македония бѣ: никакво освободително движение, никакъвъ македонски въпросъ! Борческото дѣло поникна мимо желанието на българската държавна власть и въпрѣки противодействията й.

Специално противъ нелегалния методъ, наложенъ на македонскитѣ българи за самозащита, отъ ваша страна идѣха най-долнитѣ нападки и отрицания. Ако довчерашнитѣ победители биха позволили едно разглеждане на македонския въпросъ, то, като най-добъръ свидетель въ полза на поробителя биха се явили писанията, внушени отъ български власти и обществени фактори, или търпѣни отъ тѣхъ. Страшенъ бѣ воятъ срещу този методъ, чрезъ който, впрочемъ, на два пжти възкръсна българското царство — въ XII вѣкъ при братята Асѣновци и въ XIX вѣкъ по поводъ на Априлското възстание.

Ние работимъ еднакво и по двата метода — легално и революционно. А вие — само по метода на примирението. Презъ изтеклитѣ двадесеть и три години за васъ не сжществуваха и предатели на българския народъ; България стана нѣкакво Елдорадо за измѣнницитѣ; предателството започна да не прави никакво впечатление, като да бѣ безобидна мода. Почти всички разколници биваха взимани подъ закрила на българската власть. Тя създаде и прочутото ренегатство, върху което тепърва ще има да узнава ужасяващи работи нашето общество. А относно Македония се проповѣдваше — даже отъ професори, на които държавата продължаваше да плаща — изселването на българитѣ, които се чувствуватъ такива, отъ македонскитѣ „чукари“. За добиране до власть въ София общественици и „държавници“ бързаха да си спечелятъ благоволението на Бѣлградъ, като предварително изсипваха купъ ругатни срещу Македонското движение. Туй бѣ на пжть да стане като неизбѣженъ протоколъ преди заминаването имъ за сръбската столица.

Българската власть обезбългари Южна Македония и Бѣломорието. Тя агитираше чрезъ свои пратеници за тая цель и на два пжти продължи съ години срока за изселването — нѣщо, за което не я задължаваше договорътъ. Това бѣ въ

пълния смисълъ на думата ликвидация съ македонския въпросъ и Македония. И за да се изкорени всѣка възможность за български пратеници, бидоха продадени черквитѣ и училищата, черковнитѣ и училищни имоти, както и гробищата на дѣдитѣ ни. Даже при днешното неочаквано стечение на обстоятелствата подобна ликвидация е една лоша спънка за националния ни въпросъ. Представлявате ли си колко голѣма прѣчка би била тя при малко по-други обстоятелства?

Но има нѣщо повече. Години подъ редъ вашитѣ побратимски излияния убеждаваха и външния свѣтъ, че въ Македония подъ сръбска власть всичко отива по медъ и масло. Вашето държание бѣ най-полезния сътрудникъ за въдворяване на политическо и обществено мъртвило около името на нещастна Македония. Затова разтурихте легалнитѣ македонски сдружения, а се направиха опити за разстройство и на организациитѣ на емигриралитѣ въ Америка македонски българи. Обърнали се бѣхте на задоволена отъ договоритѣ държава. Въ свободна България сръбското влияние се ширѣше така както въ старитѣ български царства византийското.

Да споменемъ ли за 19 май 1934 г. — дѣло, за жалость, на български офицери, който ще остане най-срамна дата въ българската история? Неговата политика относно Македония изцѣло възприехте всички, които наследихте властьта. Единъ месецъ преди смъртьта си Тодоръ Александровъ завеща, въ едно паметно свое окржжно, трагично признание, че е срещналъ отъ български срѣди повече спънки въ освободителната борба, отколкото отъ страна на гърци и сърби. Той бѣ щастливъ, че не доживѣ да види пълнитѣ размѣри на пораженството въ България.

Ние знаемъ, че ни мразите. Преди всичко мразите ни заради нашата неизмѣнна позиция, заради нашата безкомпромисна борба срещу робството. Не можете да ни простите, че ви навираме въ носа цѣлувкитѣ и лигавенията съ поробителитѣ ни; ренегатството; ликвидацията; псуването на македонска майка; кжсането на портретитѣ на Александрова; премахването на гроба на Симеонъ Евтимовъ; заличаването името Македония въ некролозитѣ; изявленията, че нѣмало висящи въпроси между Сърбия и България; унищожението на легалнитѣ македонски сдружения; държането на легалнитѣ водачи съ месеци въ казармени подземия; диренето и пленяването на македонски архиви както турци не сж правили това; избиването на най-предани македонски българи и пр.

И сте ни сждили за дѣла, които биха били извършени и отъ Тодора, и отъ Даме, и отъ Левски. Александровъ не се ли бори, пакъ въ сжщата пораженска епоха, срещу поробителскитѣ домогвания, поваляйки мнозина рушители и всрѣдъ софийскитѣ улици, посѣгайки и върху българскитѣ министри, превзимайки и български градове съ чети? Вие тогава възхвалявахте тѣзи действия и при тѣхнитѣ автори търсѣхте закрила и упование за по-добри дни на българщината. Така бѣ, защото мнозина отъ васъ съзираха съвпадение на лични и партийни свои интереси съ високитѣ цели, които ржководиха македонското движение въ борбата му срещу политиката на Стамболийски. Но така бѣ и защото отровата на разложението не бѣ проникнала и между тъй наричаната патриотична часть на свободното българско общество, специално всрѣдъ интелигенцията.

Отиде си режимътъ на Стамболийски и за тая категория „патриоти“ македонското дѣло стана непотрѣбно. Настжпи после сръбската отрова между васъ и почнаха клеветитѣ, измислицитѣ, ровенията противъ това дѣло, въ размѣръ несравнено по-голѣмъ и по начинъ по-подълъ, отколкото при режима на Стамболийски, който все пакъ отбеляза и една хубава защита на Македония предъ една международна конференция, за разлика отъ васъ. Тоя режимъ имаше разпра съ ВМРО, но вие се обявихте изцѣло и противъ легалнитѣ организации; той сключи спогодба за гонене на македонскитѣ дейци отъ дветѣ страни на границата съ общи усилия на българскитѣ и сръбскитѣ власти — спогодба, която остана, общо взето, само на книга; — а отровената интелигенция, довчерашниятъ врагъ на Стамболийски, отиде до тамъ щото видни военни да бждатъ съпровождани отъ сръбски офицери и нелегално прекарвани презъ границата, за да погребатъ България. Режимътъ на Стамболийски се бѣ обявилъ противъ македонския нелегаленъ методъ, но режимитѣ на интелигенцията се обявиха противъ сжществуването на Македонския въпросъ.

Прочее, въ духа на Вашитѣ мотиви за законопроекта, трѣбвало би заради деянията си да се покаятъ въ гробоветѣ и покойнитѣ македонски дейци во главе съ Александрова, чиито имена напоследъкъ плахо-плахо започвате да споменавате и по радиото за примѣръ на подрастващитѣ поколѣния.

Жалка е Вашата проповѣдь. Ако и македонскитѣ дейци биха се отрекли отъ своето вѣрую и дѣла, съ коя друга срѣда българскиятъ народъ би могълъ да се похвали презъ изминалитѣ двадесеть и три години, отъ великата война насамъ,

като защитница на българското име и достойнство, която да е била готова да поеме всички рискове и отговорности за тази защита, излагайки се на опасностите идващи преди всичко откъмъ гърба ѝ — отъ свободна България? Останало би предъ съвременността и предъ историята само пораженството.

Въ живота на сждените отъ васъ македонски борци нѣма нищо, за което да се разкайватъ. Тѣ докрай изпълниха своя дългъ, режейки и ржцетѣ, чрезъ които поробителтъ искаше да посърбява и васъ тамъ, свободнитѣ българи, и въ което намѣрение той има доста успѣхи. Въ тази страшна борба ние бѣхме сами, но не отстжпихме. Това е, което сме вършили и въ поробеното Отечество и въ България.

Ние съ право очаквахме вашето покаяние за ударитѣ, които ни нанасяхте отъ дълги години, за да ни спжвате. И смисълтъ на една амнистия би билъ главно въ това морално ваше реабилитиране, а не въ възвръщането правата на македонскитѣ дейци, които особено отъ национално гледище нѣмахте никакво основание да отнимате. Толкозъ по-належаще е вашето покаяние следъ като сближенскитѣ заблуди, съ които тровѣхте българския народъ, тъй жалко се провалиха.

Този законопроектъ не допринася нищо за примирението всрѣдъ българитѣ, както Вие говорите. Той е една награда само за предателитѣ, които единствено се стреми да вземе подъ закрила.

Много хитрини се приложиха, за да бждатъ осждените македонци оставени на заденъ планъ. Дълго време се скривахте задъ Дамянъ Велчевъ, разправяйки, че всѣко намаление на тѣхнитѣ страдания изисквало облекчение и за него. Ваша работа бѣ да третирате Велчева както си желаете; но въ случая е важенъ опитътъ ви да сравнявате македонскитѣ дейци съ него. Имаше моменти, когато македонскитѣ затворници бѣха поставени по-долу и отъ разбойницитѣ.

Усилията ви бѣха насочени и къмъ моралното наше унищожение. Безъ стеснение посочвамъ за примѣръ лично себе си, който четири години подъ редъ бѣхъ политически пленникъ въ Турция, пазенъ денонощно отъ полиция и войници, за да не избѣгамъ и не продължа борбата противъ робството. Презъ цѣлото това време български министри не преставаха да разпространяватъ клевети по мой адресъ. Вашиятъ колега Иванъ Красновски, като министъръ на вжтрешнитѣ работи, публично разправяше изъ България, презъ сжщото време, че начело на турска чета съмъ навлѣзълъ въ българска територия, за да руша България. До преди нѣколко седмици отъ своя страна хората на Слободанъ Йовановичъ отъ Бѣлградъ ме нападнаха съ позиви като рушитель на тѣхната държава. Какви сж тѣзи съвпадения? Има ли нужда отъ много доказателства, че по отношение на македонската освободителна кауза вие бѣхте се изравнили съ Бѣлградъ и съ Балканското споразумение?

Заключавамъ. Не само не се разкайваме за това що сме вършили, но въ името на македонската свобода и сто пжти бихме го извършили, ако би се наложило. Съ тѣзи дѣла ние се гордѣемъ, както съ цѣлото македонско освободително движение ще се гордѣе историята на българската нация. Предъ това върховно усилие за правда и свобода, каквото е усилието на ВМРО, ще се преклони всѣки честенъ човѣкъ.

Май 1941 г.“

*

Значителенъ е броятъ на фактитѣ отъ този родъ, каквито се изнасятъ по-долу. Взимамъ напосоки само нѣкои. Въ връзка съ туй въ Македония се създаде неблагоприятно мнение за българската власть изобщо, безъ да се държи смѣтка, че мнозинството отъ народа въ самата Стара България не харесваше въведената диктатура.

Въ изброенитѣ случаи читательтъ добре ще разграничи кжде е прокарвана антимакедонска тенденция и кжде става дума за користолюбия и недомислия на отдѣлни чиновници. Обстоятелството, обаче, че не сж били взимани ефикасни мѣрки противъ тия своеволия, сжщо е допринесло да се засилва неприязънта и да се подхранва мисълта, че е налице македонофобия.

*

Тукъ ще започна съ припомняне на нѣкои моменти отъ времето около 1912-1913 г., когато българската власть за пръвъ пжть се установи въ Македония, по-точно до рѣкитѣ Лакавица, Брѣгалница и Злѣтовска. Войната противъ турцитѣ още продължаваше изъ тракийскитѣ полета.

Въ нашия градъ, Щипъ, бѣха повикани на военно обучение къмъ хиляда души мѣстни българи. Набързо ги приготвиха и почти всички следъ четири-петь месеци се сражаваха при Кукушъ срещу гръцката войска. По сѫщото време сърбитѣ, които бѣха окупирали областитѣ до албанската граница, не посмѣваха да повикатъ за служба въ войската си нито единъ човѣкъ измежду македонскитѣ българи, които бѣха подложени на жестоки преследвания, за да се признаватъ като сърби . . . Сѫщото бѣ и подъ гръцката окупация.

Нашитѣ граждани и селяни отиваха въ българската войска като въ своя, безъ сѣнка на колебание или незадоволство. А какъ гледаше народътъ ни къмъ административната българска власть? Ето два примѣра.

Въ една кѫща били складирани голѣмо количество пакети съ памучна прежда (индиплия), обявени като държавно имущество. Чиновникътъ по държавнитѣ имоти, наскоро пристигналъ отъ Стара България на тази служба, въ съгласие съ единъ щипянинъ, намислилъ да направи една печалба въ своя полза. Нощно време щипянинътъ и неговъ другарь изхвърлили презъ нѣкакъвъ отворъ доста отъ пакетитѣ въ двора; оттамъ сетне съ чували ги пренесли на скрито мѣсто. Получената отъ разпродадената индиплия сума си дѣлили съ чиновника. Това се узна въ града и падна много смѣхъ. Хората се забавляваха чрезъ разказа за залавянето на крадцитѣ — точно когато прехвърляли къмъ двора пакетитѣ. Никаква критика, а още по-малко нападка противъ българската власть не чухъ въ чаршията, кѫдето постоянно се движехъ. Всѣки разбираше, че подобно нѣщо може да се случи кѫдето и да било; а отъ друга страна никому на умъ не идваше да прави разлика между чиновника и двамата щипяни заради това, че той билъ родомъ отъ Стара България.

Другъ примѣръ. Като надзиратель на затвора въ Щипъ бѣ единъ кротъкъ човѣкъ съ слабо образование отъ България. По едно време самиятъ той се озовава въ затвора поради нѣкакви злоупотрѣбления. Пакъ смѣхъ изъ чаршията; но нѣма ни следа отъ критики спрямо властьта изобщо. Затворникътъ е билъ пренесенъ въ Скопйе, а оттамъ въ Софийския централенъ затворъ, кѫдето се запозналъ съ Стамболийски. Когато последниятъ заема властьта въ България, назначилъ е стария си познайникъ за началникъ на персонала при . . . Външното министерство; може би съ намѣрение да бѫде подигранъ българския дипломатически свѣтъ. Мои съграждани въ София, кѫдето и азъ се озовахъ емигрантъ, зле тълкуваха тоя фактъ — назначаването на необразования крадецъ на подобно мѣсто; но пакъ никой не обвиняваше властитѣ заради злоупотрѣблението му.

Въ 1912 г. народътъ ни до Брѣгалница, а въ 1915-1918 г. изъ цѣла Македония, опредѣляше отношението си къмъ българската власть възъ основа на чувства като следнитѣ:

а) Дълбока радость, че се туря край на вѣковното турско и на краткото, но жестоко сръбско-гръцко иго. Живѣеше се още като въ сънь и съ блѣнове, чието осѫществяване се отдаваше въ най-голѣма степень на българската армия;

б) Признание за превъзходство на братята ни отъ България въ редица области — преди всичко въ образованието, общата култура, администрацията, сѫдебнитѣ работи, техниката, военно изкуство, обществена обноска;

в) Безкритичность къмъ всичко, което е наше, българско.

*

Преди още да дойде въ Македония, въ 1941 г., българската власть трѣбваше да е запозната съ ония промѣни, които настѫпиха тамъ въ течение на 23-годишния вторъ сръбско-гръцки режимъ, които бихъ наре-

кълъ социално-психологически. По-конкретно имамъ предъ видъ тия нѣща:

а) Старата интелигенция, възпитана въ нашитѣ училища презъ турския режимъ, отдавна бѣ почти изчезнала — прогонена къмъ България, или преживѣваща тежки дни на оскѫдица и подозрения, доколкото малцина отъ нея бѣха останали изолирани по домоветѣ си.

На нейно мѣсто, и въ по-голѣмъ брой, се явяваха млади хора, свършили най-често вънъ отъ Македония наукитѣ си — мнозина въ Загребъ, нѣкои въ Бѣлградъ, а известенъ брой въ голѣмитѣ европейски държави. Тѣ виждаха години подъ родъ другъ свѣтъ, съ повече културни и икономически придобивки, съ повече угладеность, съ по-гъвкави обществени отношения. Старата наша интелигенция, по-примитивна по навици, посвитичка, не импонираше на младитѣ въ много отношения, независимо че голѣмата й родолюбива добродетель и поучителенъ примѣръ се криеха именно въ нейната скромность.

Тази нова интелигенция свикваше да прави сравнения между нашето общество и по-близкитѣ до Запада словенци и хървати. Тя съ по-леко сърдце си позволяваше да ги прави и когато не говорятъ въ наша полза, защото не бѣ вкусила отъ българското образование и възпитание.

Доста младежи бѣха усвоили и нѣкои привички, които по традиция сѫ осѫждани отъ грамадното мнозинство на нашия народъ. Напримѣръ честото закъснѣване вечерно време вънъ отъ кѫщи; зяпане тамъ, кѫдето се подвизаваха сръбски „пѣвачици"; чести танцови забави въ другарска срѣда и пр. Когато нѣкои измежду българскитѣ държавни органи сѫ се опитали, следъ 1941 г., да критикуватъ тия навици, автоматически сѫ си спечелили врагове въ лицето на такива младежи.

Накратко, новата интелигенция бѣ по-критично настроена отколкото старата.

б) Ентусиазмътъ въ 1912 и въ 1915 г. отъ нищо не бѣ смущаванъ. Сега, въ 1941 г., всрѣдъ цѣлата народна маса въ Македония, независимо отъ радоститѣ, че се е сгромолясало 23-годишното робство, тази радость потайно е гризена отъ съмнение, отъ нѣкакъвъ страхъ — че може би пакъ всичкитѣ надежди ще бѫдатъ напраздни; че може би пакъ не се е попаднало на правилно решение на македонския въпросъ; че може пакъ ще дойдатъ старитѣ угнетители.

Изживѣни бѣха премного разочарования отъ дотогавашнитѣ политики около Македония.

в) Налице бѣха комунистическитѣ агитации. Когато българската армия навлиза въ Македония презъ 1941 година, веднага следъ нея идватъ тамъ и комунисти отъ България. А сѫ се вмъкнали и преди това. Но нѣкои сѫ повлияни и отъ Сръбската комунистическа партия. Задъ гърба имъ стои пропагандата на руската болшевишка централа, заедно съ огромнитѣ си финансови срѣдства. Тя имъ обещава активна помощь и твърдо застѫпвана рецепта относно уреждането и на Македонския въпросъ. До тогава никоя велика сила не се е заемала сама да предлага подобно нѣщо.

Колкото и малко да бѣха на брой комунистическитѣ агитатори, тѣ вече бѣха единъ изворъ на смущение, като се знае, че Македония не е много голѣма страна.

г) Намираха се известенъ брой хора, които бѣха служили най-вѣрно на сръбския краль и бѣха нанесли страховити пакости въ нѣкои околии, особено лѣво отъ Вардара. Тия хора влияеха — макаръ и въ тѣсния имъ домашенъ или приятелски кръгъ — въ полза на Бѣлградъ, въ вреда на българщината.

д) Но имаше и голѣмъ брой разочаровани и смутени поради общото отношение на държавната политика спрямо македонската кауза и

освободително движение.

Въ Загребъ срещнахъ презъ Втората свѣтовна война студенти отъ Македония, които ми изброяваха разнитѣ посегателства върху нашитѣ организации още отъ края на миналото столѣтие — до момента на разговора ми съ тѣхъ; споменаваха дѣлежа на Македония, допуснатъ главно поради съгласие на българската държавна политика; спираха се особено на пакта за вѣчно приятелство съ Сърбия и съпровождащитѣ го гонитби на македонското дѣло. Въ заключение тия млади хора казваха:

— При такова положение не трѣбва ли да се запитаме — дали ние сме единъ и сѫщъ народъ съ българитѣ отъ Стара България?

Естествено, азъ съмъ давалъ следващитѣ се обяснения; но самото поставяне на подобенъ въпросъ отъ тѣхна страна вече е достатъчно, за да се позамисли всѣки съвестенъ българинъ — до кѫде сѫ стигнали работитѣ.

е) Цѣлата народна маса въ Македония сега бѣ по-раздразнена и оскърбена следъ дългото сръбско-гръцко робство. Бѣха указали влиянието си разочарованията отъ Европа и мѫката, че въпрѣки 50-годишна борба, започната отъ 1893 г., не биде уважена волята на народа ни. Струпанитѣ върху главата на тоя народъ неправди и подценяване отъ страна на външния свѣтъ го бѣха направили по-недовѣрчивъ.

Накратко, общественото мнение, настроение и духъ въ Македония не бѣха сега тъй монолитни, като гранитенъ блокъ, както бѣха до 1912 или 1915 година.

*

Но трѣбва да се има на умъ, че и въ България много нѣщо бѣ се промѣнило презъ изтеклитѣ дълги години. И тамъ вече обществото не бѣ съ еднакво, непоклатимо чувство спрямо Македония и македонцитѣ. Пораженствата, идейнитѣ течения, чуждитѣ политически влияния бѣха създали вече и противници на македонската кауза.

А властитѣ пращаха въ Македония цивилни, военни и духовни лица безъ подборъ, безъ провѣрка на настроенията и идеитѣ имъ, които можеха да иматъ едно или друго отражение всрѣдъ македонското общество.

Подсказано е било на централното управление, че съ огледъ на всичко гореказано трѣбва да се внимава при подбора на чиновническия кадъръ и при общитѣ разпоредби, които ще се даватъ. Независимо отъ различието имъ относно решението на македонския въпросъ, тъкмо македонски обществеици сѫ обръщали вниманието на министритѣ въ София. Но поради загнездилата се неприязънь въ държавното ржководство спрямо Македонското движение, а оттамъ донейде и къмъ цѣлата македонска общественость, отговорнитѣ фактори не сѫ желаели нито да чуватъ съвети и предупреждения. Тѣ сѫ смѣтали, че е достатъчно да разговарятъ съ нѣкои кариеристи изъ македонската срѣда, които сѫ били готови да викатъ „на здраве“ при всѣко кихане на въпроснитѣ отговорни фактори — стига да получатъ възмечтаванитѣ служби и постове.

Всѣки хладенъ погледъ, всѣка крива дума отъ страна на дошлитѣ чиновници, или отъ страна на мѣстнитѣ хора спрямо чиновницитѣ, сега би се приели съвсемъ другояче, а не както до 1918 г., когато такива нѣща не се и забелязваха.

Ето защо най-малкитѣ опущения, нетактичности, грубости, а особено неморални прояви на държавнитѣ органи, бързо бидоха взети на прицелъ преди всичко отъ по-новата мѣстна интелигенция. Тия минуси биваха преувеличавани, украсявани отъ комунистическитѣ прикрити агенти. А когато стана ясно, че войната може да бѫде изгубена отъ Германия, тоестъ, че тѣзи мѣста едва ли ще останатъ подъ българска власть,

критикитѣ и недоволствата сѫ послужили на множество хора вече и като закритие, като срѣдство за приспособяване къмъ утрешното ново положение. Такива приспособления, впрочемъ, бѣха обикновено явление въ много европейски земи по време на войната.

Налага се да подчертаемъ, че е изключено българската централна власть да е давала нареждания да се вършатъ въ Македония беззакония. Мѣстнитѣ власти въ много отношения сѫ вършили най-съвѣстно дълга си. Проявена е похвална грижа и за просвѣта, и за съобщения, и за земедѣлие, и за прехрана, и за общинитѣ. Но независимо отъ това, бързо е почнала да се шири една вълна отъ критики срещу произволи и грѣшки, които сами по себе не представляватъ нищо катастрофално. Комуниститѣ, или по-точно сърбо-комуниститѣ, не закъснѣватъ отъ такива критики противъ отдѣлни чиновници да изграждатъ цѣла своя антибългарска програма, прокарвана сетне и чрезъ преса, и чрезъ радио, и въ книги, и въ казарми и училища.

По-важни сѫ нетактичноститѣ на централната власть, по-точно на държавнитѣ ржководители. И тѣзи, както и по-малкитѣ грѣшки, нѣма защо да бждатъ скривани; по-полезно е да се знаятъ. Посочвамъ понадолу нѣкои примѣри, които иматъ връзка съ въпроситѣ, които всѣкога сѫ поставяни на първо мѣсто отъ страна на македонското освободително движение, т. е тия, които засѣгатъ българското национално чувство. Въ задачата ми не влиза тукъ подробно разглеждане на плюсоветѣ и минуситѣ на българското управление въ новоосвободена Македония по време на Втората свѣтовна война.

*

Съжалявамъ, че известна студенина и неблагоразположение на много мѣста е предизвикало държанието на нѣкои офицери. Всрѣдъ обществото наскоро — следъ установяването на българската власть — се ширѣше мълвата, че офицери-звенари (увлечени въ миналото отъ лица като полковникъ Дамянъ Велчевъ и Кимонъ Георгиевъ) проявяватъ своята македонофобия, бидейки заразени отъ антибългарската отрова на „югославизма“.

*

Въ една скопска бирария млади офицери започнали да пѣятъ сръбски севдалински пѣсни. Единъ гражданинъ се приближава до едного отъ офицеритѣ и учтиво го помолилъ да не се пѣятъ тия пѣсни предъ публиката, която толко години ги е слушала отъ поробителитѣ. На излизане отъ бирарията, този гражданинъ е причаканъ въ една тъмна улица и двама млади офицери му нанесли здравъ бой. Станалото се е коментирало съ възмущение въ срѣдата поне на нѣколко стотинъ души мѣстни хора. Битиятъ е моятъ братъ Павелъ.

*

Презъ сръбския режимъ съвсемъ малъкъ брой лица-продажници бѣха се отдали на масови изтезания, обири, обезчестявания и убийства на българи. Властьта не пожела да обезпокои тѣзи отвратителни ренегати даже чрезъ единъ разпитъ за деянията имъ, за получаванитѣ отъ сръбската власть нареждания и пр. Въ Щипъ къмъ четиридесеть души пострадали сѫ подали заявление до царь Борисъ противъ тия доскорошни бандити. Не се е получилъ никакъвъ отговоръ. Така че, най-престжпнитѣ служители на сръбския краль бѣха взети подъ покровителството на българската власть. А въ това време тя следѣше съ полицаи борцитѣ срещу сръбското робство.

*

Презъ първитѣ два-три месеци на българския режимъ не сѫ били допускани да отидатъ въ Македония редица по-познати македонски общественици отъ срѣдата на емиграцията или отъ Пиринския край. Не е било позволено да се направи панихида на гроба на легендарния полковникъ Дранговъ, загиналъ презъ Първата свѣтовна война и погребанъ въ Скопйе, откѫдето е родомъ. Семейството му не е допустнато презъ това време да посети Скопйе. Властьта е считала, очевидно, че тия посещения иматъ нѣкакво антисръбско значение и не е желаела да допустне подобно нѣщо.

Споменахме другаде, че следъ 19 май 1934 г. е налице забрана да се посещава гроба на Тодоръ Александровъ въ Пирина.

Следъ като Щипъ е вече освободенъ, група щипяни тръгватъ да посетятъ гроба на своя славенъ съгражданинъ Тодоръ. Но българската полиция спира почти всички въ Мелнишко, на нѣколко километри отъ гроба. Пуска само двама души да отидатъ при самия гробъ. Всѣки може да си представи какви сѫ били впечатленията всрѣдъ щипското гражданство, което е научило за случката. Чудили сѫ се и сѫ се разочаровали и мнозина отъ онѣзи, които сѫ участвували при най-възторженото посрещане на царь Борисъ въ Щипъ, когато той внезапно е посетилъ града още при неговото заемане отъ българската войска. Чувството на широката народна маса; обаянието, което будеше самото име на България и нейната войска, съ нищо не се различаваше отъ онова, което накратко съмъ описалъ въ първата книжка съ мои спомени, озаглавена „Младини".

*

Презъ м. Мартъ 1942 г. полицията въ Горна-Джумая грубо забрани на македонски студенти да се доближатъ до паметника на незнайния четникъ и да правятъ снимки.*

*

Отъ Първата свѣтовна война, тоестъ цѣли двадесеть и четири години, при гроба на Дамянъ Груевъ въ Малешевско не е отслужена молитва, не е направено свободно посещение. По случай 40-годишнината на Илинденското възстание — въ 1943 г. — македонската студентска корпорация „Шаръ" (бившето дружество „Вардаръ") организирала посещение при гроба на Даме, основателя на ВМРО и главния водачъ на възстанието. Обаче и по този случай властьта е показала нетактичность, която говори за нейно духовно отчуждение отъ македонския българинъ. Ето нѣкои подробности по тържеството.

Кметоветѣ на Берово и с. Русиново своевременно сѫ били осведомени и помолени да разгласятъ предъ населението, че на 2 августъ ще се отслужи панихида на Дамевия гробъ. Но въ черква се оказватъ само нѣколко стари жени. Провѣрката показала, че общинскиятъ барабанъ не е битъ и никой не е знаелъ за панихидата. Единъ отъ студентитѣ самъ е взелъ барабана отъ общината и далъ известие за предстоящето поклонение до гроба и за вечеринката сѫщия день. Следъ това черквата е била изпълнена съ народъ.

При гроба сѫ присѫтствували масово селянитѣ отъ Владимирово, Русиново и други по-близки села, както и много хора отъ Берово. Произнесени сѫ подходящи речи и положени нѣколко вѣнци. Следъ това с. Владимирово поканва студентитѣ за вечеря. На народната трапеза е имало повече отъ три хиляди души. Цѣлото село е излѣзнало да изпрати

---

* По погрѣшка е казано въ книга трета съ мои спомени, че паметникътъ на незнайния четникъ билъ премахнатъ следъ 19 май 1934 г. Касае се само до забрана да се правятъ предъ него патриотични манифестации и полагатъ цвѣтя.

студентитѣ, начело съ три свещеника. Не сѫ били доволни отъ произнесенитѣ речи само двамата полицаи, присѫтствуващи тамъ. Тѣ бързо докладвали на околийския началникъ въ Берово. За това е билъ арестуванъ единъ отъ студентитѣ, който е произнасялъ речь. Запитанъ е билъ кой е далъ позволение за това тържество; защо не е било произнесено името на царь Борисъ при речитѣ; защо не е било споменато името на министъръ-председателя; защо е говорено за Иванъ Михайловъ и поднесенъ вѣнецъ отъ негово име; защо студентитѣ сѫ споменали за цѣлостна и независима Македония. Прибавилъ, че тѣзи сведения се искатъ отъ Скопската областна дирекция.

Студентътъ е отговорилъ така:

а) Не е нуждно да се искатъ разрешения за посещаване гроба на Груевъ. И ако нѣкой забранява посещението — нѣма кой да се подчини.

б) Не споменаваме имената на тия, които ржководятъ политиката въ България, понеже не дължимъ на тѣхъ сриването на сръбския режимъ. Тѣ се отказваха отъ Македония.

в) Говоримъ за Ив. Михайловъ, защото той не престана да работи противъ робството, а и до момента стои далече, защото е противъ възприетата следъ 19 май 1934 г. политика. Видѣхме какъ блѣщятъ очитѣ на селянитѣ, когато произнасяхме неговото име, а нѣкои и плачеха.

г) Що се отнася до имената на другитѣ студенти, пратете вашъ човѣкъ да имъ вземе и адреситѣ.

На нѣкои мѣста, напр. въ Горна-Джумая, полицията е узнала, че се готви такова поклонение; наредила да бѫдатъ спрѣни по пѫтищата заминаващитѣ отъ тоя градъ студенти. Заради тая подозрителность на властитѣ студентитѣ сѫ пѫтували 22 часа пеша до гроба на Даме. Въ известията си тѣ подчертаваха, че посрещането отъ страна на народа е било неописуемо, по въодушевление и преданость къмъ македонската кауза.

Но полицията, като по инерция още отъ 19-майския превратъ, продължаваше да гледа вражески на всѣко обществено проявление на македонцитѣ.

*

Въ архивитѣ на полицията македонскитѣ деятели продължаваха да бѫдатъ отбелязвани като неблагонадеждни елементи. Това бѣ казано направо въ очитѣ на нѣкои, когато тѣ търсили разрешение за пѫтуване въ чужбина. Следъ като Сърбия бѣ пропаднала, нейниятъ духъ се спотайваше и между книжата, а може би още по-сигурно — въ помишленията на български държавни ржководители.

*

Македонското общество, естествено, не можеше да се помири съ факта на раздѣлението на Македония. Особено бѣ недоволно задето шесть околии въ западната часть на страната бидоха дадени на Албания, а оттамъ постоянно трѣбваше да бѣгатъ българи, застрашени отъ насилията на новата власть. Въ Скопйе се насъбраха къмъ двадесеть хиляди бѣжанци отъ тия мѣста, кѫдето българи бѣха избивани като кучета по улицитѣ и полетата. Никой въ Македония не вѣрваше, че българското правителство се тревожи много заради това положение.

Сѫщото безгрижие се приписваше на правителството и по отношение на намиращата се въ Бѣлградъ македонска емиграция. Тя се насъбра тамъ по време на сръбското господство; въ Македония мѫчно намираха поминъкъ хората. Бѣлградскитѣ управници имаха всичкия интересъ да насърдчаватъ такова преселение. Но софийскитѣ власти не проявяваха интересъ къмъ въпроса.

Не се чувствуваше ефикасно застжпничество и относно сждбата на българското население въ Костурско, Леринско, Воденско, Солунско и пр. Затова мнозина потърсиха помощьта на комунистическитѣ гръцки партизани, а въ споменатитѣ шесть западно-македонски околии — закрилата на албански партизани. И въ двата случая се нанасяше голѣма загуба на общобългарския националенъ духъ.

*

За по-наблюдателнитѣ хора въ Македония не остана скрито, че властьта е дошла до голѣма степень съ манталитета на познатитѣ звенари въ България. Тя насочи усилията си предимно къмъ славословие на довчерашната пораженска политика, така рѣзко антимакедонска. Но обществото въ Македония не бѣ тъй слѣпо, че да не вижда въ какво се състоеше заслугата на тая власть при премахването на сръбския режимъ. Нѣмаше налице голѣма нейна заслуга; германцитѣ сгазиха Сърбия, окупираха и последния милиметъръ македонска територия и сетне я дадоха на България за администриране. Така че, пресилено бѣ ржководителитѣ на българската държава да се самокръщаватъ съ прилагателни като „освободители", „обединители" и пр.

Духътъ на тая власть бѣ антисвободолюбивъ.

Тя се зае да прокарва въ Македония политика на „раздѣляй и владей". Естествено, иматъ грѣхъ и тѣзи македонци, които ламтѣха да стават министри, окржжни управители и околийски началници.

Допускайки, че за неуредицитѣ, които тя може да докара, властьта ще иска сетне да прехвърля вината върху мѣстни хора, или специално върху Македонското движение, много по-отрано бѣхъ помолилъ редица другари да проагитират следното: да се избѣгва заемането на държавни служби отъ страна на всички, или поне на по-проявенитѣ македонски дейци; да си търсятъ и въ Македония частни работи, както сж ги намирали понѣкога и въ България.

*

Неопростимъ е стремежътъ на управлението да хвърля сѣнка върху заслугитѣ на ВМРО; да премълчава колкото може повече нейната борба срещу сръбската власть, съ която десеть години подъ редъ вече българската политика бѣ въ приятелство. Но властьта забравяше, че всички въ Македония бѣха страдали за македонската освободителна борба. Комунистическитѣ агенти правилно бѣха схванали това. Ето защо тѣ побързаха да използуватъ за свои цели даже отношението на властьта спрямо Ив. Михайловъ. Най-мразещата го политическа централа — комунистическата — бѣ наредила да бжде възхваляванъ, задето не се връща въ България и посочваше тоя фактъ като указание, че и споредъ него войната за Германия е загубена, което значи и за България. Очевидно е, че комуниститѣ много по-основно обмисляха ефектитѣ на своитѣ приказки и дѣла предъ народа въ Македония, отколкото българската власть; тя като че ли не се интересуваше какъвъ споменъ ще остави тамъ.

За да не се усъмни никой въ вражескитѣ й настроения къмъ македонскитѣ борци, тя нареди още въ първитѣ седмици тѣ да бждатъ изъ Македония следени отъ тайни полицаи. Нѣкои отъ последнитѣ сами сж се чудѣли защо имъ е възлагана такава задача. Владимиръ Куртевъ, мой колега отъ Централния комитетъ на ВМРО, ми разказваше:

„Тръгнахъ да видя Скопйе, а оттамъ да посетя и Тиквешко, кждето съмъ билъ четникъ още при турския режимъ и съмъ билъ раняванъ, лѣкуванъ и укриванъ дълго време въ една селска кжща.

На вратата на единъ скопски ресторантъ случайно се сблъсквамъ съ единъ господинъ, който ми казва:

— Извинявайте, господинъ Куртевъ. Азъ съмъ Вашъ ученикъ отъ гимназията.

— Какво правишъ тукъ — питамъ човѣка, когото припознахъ и азъ.

— Ама, не ме ли видѣхте до сега? Азъ Ви следя още отъ София. Заедно пѫтувахме въ автобуса отъ Кюстендилъ. Пратенъ съмъ отъ Дирекцията на полицията да видя какво ще правите изъ Македония. Не зная съ какви цели Ви следятъ. Отъ нѣкое време азъ работя като таенъ полицай.

— Не е лошо да се поразходишъ. Тия празноглавци въ София не знаятъ какво правятъ . . . .“

Характерно е окрѫжното № 1621 отъ 13 юний 1941 г., което началникъ-щаба на Седма пехотна дивизия повѣрително е отправилъ до околийскитѣ управители въ Кочани, Крива Паланка, Берово, Свети Николе, Щипъ, Струмица, Велесъ, Куманово, Кавадарци, Неготино, Дойранъ и което гласи така:

„Има сведения, че хора отъ бившия Македонски революционенъ комитетъ — Владимиръ Куртевъ, Аврамовъ, Мотикаровъ, Настевъ и др. — при обиколката имъ изъ новоосвободенитѣ земи сѫ събирали привърженици около себе си съ цель да раздѣлятъ общественото мнение. Наредете да бѫдатъ следени действията на въпроснитѣ лица.“

Въ сѫщность, нито едно отъ тѣзи лица, и който и да е тѣхенъ другарь, не е вършилъ друго освенъ само да посети довчерашна поробена Македония и да се види съ свои познати — нѣщо най-естествено подиръ двадесеть и три годишно робство въ тоя край.

Съ подобни окрѫжни, както и съ редица свои жестове, властьта си създаде сама неприязънь всрѣдъ населението. Защото не бѣ тъй лесно за нея да говори противъ борцитѣ, които четвъртъ столѣтие подъ редъ бѣха нападани, гонени, осѫждани отъ поробителитѣ. Единствено чрезъ водената борба македонецътъ чувствуваше, че и неговата уста говори предъ свѣта, че и неговитѣ желания и протести се чуватъ; чрезъ борбата неговото сърдце биеше въ единъ народенъ, общъ ритъмъ.

Личеше си, че министритѣ и тѣхнитѣ началства не сѫ познавали обществената психология въ поробена Македония или не сѫ се интересували за нея. Не сѫ схванали, че отдавна въ Македония има нѣкакъвъ локаленъ патриотизъмъ, изграденъ върху колективното тамошно борческо минало, възъ основа на общитѣ страдания за една идея, причинени отъ общъ противникъ. Оформила се бѣ и своего рода гордость, че толко много тегла изнесоха, а не се посърбиха тамошнитѣ хора. Истината е точно тая — нѣкои отъ тѣхъ станаха комунисти, други се заблудиха покрай географското си име, та се считатъ упорито македонци; но сърби не станаха. Не говоря за редки единици, които сѫ се продали и които сѫ посочвани съ пръстъ отъ самото македонско общество.

И сега Богданъ Филовъ, или Дочо Христовъ, идватъ да пренебрегватъ македонскитѣ усилия, продължили съ десетилѣтия, за свобода и за запазване на българщината. И не само това, ами поставятъ детективи задъ гърба на борцитѣ.

Такива нескопосани мѣрки подпалваха честолюбието на маса македонци, бихъ казалъ както кибрита подпалва барута. И изъ единъ пѫть властьта минава въ тѣхното съзнание като чужда и вражеска. Хората по Македония знаеха, че ако не бѣ случайното развитие на събитията, сѫщитѣ Филовци биха продължили любезнитѣ си приятелства съ Бѣлградъ и докато въ Македония всичко би било единъ день посърбено. И затова мнозина се подсмиваха на тия „освободители“ и обединители“.

Доколкото властьта се опита понѣкога да говори за покойници борци, правѣше го предимно съ цель да не допусне проявлението на живитѣ

борци; и славословѣше нѣколцина самолюбци, за да премълчава голѣмото борческо дѣло и неговата организация.

*

Трупаха се така, день следъ день, нетактичности и грѣшки, които караха и множество измежду по-възрастнитѣ македонски българи да казватъ за представителитѣ на българската власть:

„Това не сѫ старитѣ българи, които ние познавахме отъ 1915 г. . . .". Съ такива скрѣбни признания тѣ искаха да защитятъ изобщо българитѣ предъ по-младитѣ, всрѣдъ които критикитѣ бѣха все по-чести съ приближаването на края на войната.

*

Много нападки дойдоха отъ комунистическа страна противъ българскитѣ власти за мѣрки, които били взети срещу проявилитѣ се въ Македония партизански групици. По този пунктъ ние не даваме никакво право на комуниститѣ. Защото:

а) Въ много по-голѣмъ размѣръ българската власть е взимала мѣрки противъ комунисти и партизани въ Стара България.

б) Такива мѣрки сѫ взимани въ всички държави. По сѫщия начинъ, както партизанитѣ сѫ тръгнали да рушатъ властьта и държавата, и тя взима мѣрки срещу тѣхъ.

в) Комуниститѣ сѫ проповѣдвали, че македонскитѣ славяни не сѫ българи. Това е фалшификация и на историята, и на науката, и на истинското положение въ Македония.

г) Комуниститѣ сѫ органи въ рѫцетѣ на съвсемъ чужда власть; тѣ работятъ за промѣна на обществения строй въ самата България.

д) Тѣ сѫ въ пълно съгласие съ Сръбската комунистическа партия, а и съ Гръцката — две партии, въ които властвува националниятъ шовинизъмъ, и на първо мѣсто отричането на македонската българщина. Преди войната още тѣхни привърженици, като Тодоръ Паница, сѫ били въ пълна услуга на сръбската и гръцката полиция за упражняване насилия върху най-добритѣ българи по села и градове въ Македония.

е) Тѣ не сѫ били преследвани отъ българската власть въ началото, а едва тогава, когато по чужда заповѣдь сами започватъ да атакуватъ органитѣ на властьта — т. е., следъ като Съветска Русия е влѣзнала въ война.

ж) Мнозина отъ тия партизани сѫ били добре нагласени на български държавни служби.

з) Мнозина отъ тѣхъ сѫ били снизходително третирани отъ българскитѣ сѫдилища, даже когато сѫ извършили убийства.

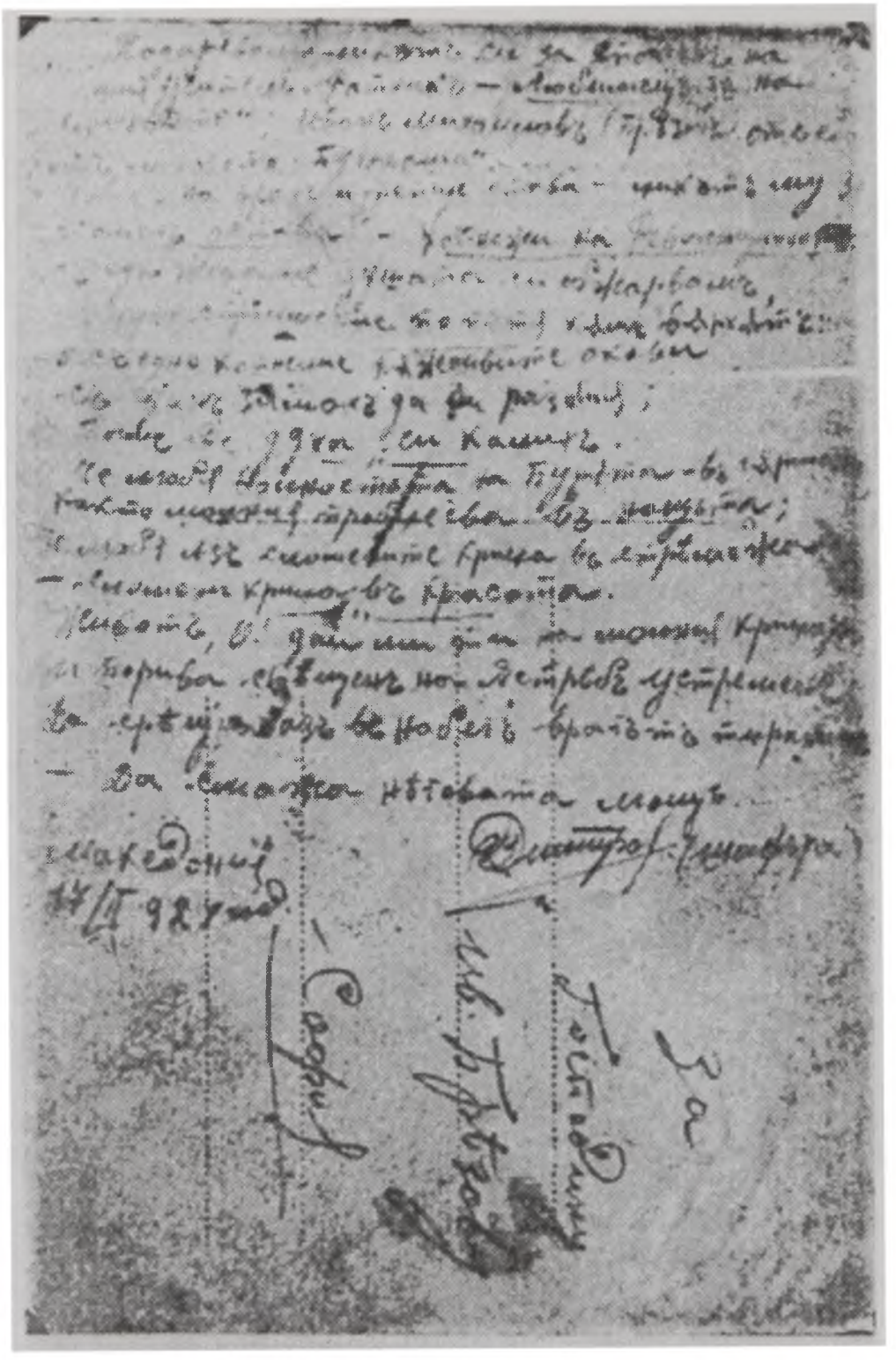
Опозицията, която комуниститѣ сѫ правили срещу българскитѣ власти, нѣма нищо общо съ схващанията и поведението на македонското освободително движение.

*

Още по време на войната се убедихъ, че въ интереса на всебългарското духовно единство по-добре бѣше ако българската държавна власть не се установеше въ Македония. Годинитѣ, които изминаха отъ тогава до днесъ, още повече затвърдиха това ми убеждение. Ако не бѣ дошла, съ тогавашната ѝ политика и съ манталитета на мнозина отъ тогавашнитѣ ѝ чиновници, за България щѣха да се запазятъ много по-възвишени чувства всрѣдъ македонското население; или по-точно казано — нѣмаше да бѫдатъ дадени поводи на недобросъвѣстни, а и на повлияни отъ чужди централи хора, да изграждатъ антибългарска пропаганда дори на национална почва.

Владо Черноземски като четникъ
презъ 1924 година

Поздравителни думи отъ Владо Черноземски до. Ив. Брѣзовъ (Ив. Михайловъ) отъ 1924 година

Моментъ на нападението срещу краля. Въ дѣсно пушека отъ изстрелитѣ. Въ лѣво изненадената публика бѣга. Отъ коня си единъ полковникъ замахва съ сабята си върху Владо. Лицето съ цилиндъра е министъръ Йевтичъ, който измисли, че кралътъ билъ казалъ „Чувайте ми Югославию“.

ИЗВАДКИ ОТЪ ЧУЖДАТА ПРЕСА ВЪ ВРЪЗКА СЪ МАКЕДОНСКИЯ ВЪПРОСЪ ПОДИРЪ СЪБИТИЕТО ВЪ МАРСИЛИЯ

Въ свѣтовната преса, както казахъ, се появиха маса писания по поводъ на марсилската случка. Писаха много и върху македонския въпросъ и ВМРО. Пакъ само за допълване на представитѣ относно тогавашната раздвижена политическа, и особено журналистическа атмосфера, въ която се забелязваха понѣкога и фантастични явления, прилагамъ нѣкои отъ тѣзи отзиви, главно изъ американската преса.

Но първо цитирамъ нѣкои отзиви на хърватскитѣ печатни издания. Тѣ, впрочемъ, основно критикуваха режима въ Югославия още отъ деня, когато тя се създаде следъ Първата свѣтовна война. Но атаката имъ бѣ доста силна и непрекѫсната особено следъ като хърватскиятъ народенъ водачъ Стйепанъ Радичъ, както и негови колеги, депутати, бидоха стреляни въ самия бѣлградски парламентъ. Убиецътъ Пуниша Рачичъ отъ много хърватски срѣди бѣ посочванъ като близъкъ на кралската срѣда. И отъ споменитѣ на голѣмия скулпторъ Иванъ Мештровичъ, нѣкогашенъ привърженикъ на „югославянската идея", се подразбира, че хората отъ кралския дворъ не сѫ били чужди на това злодеяние въ Парламента. Владимиръ Радичъ, синъ на убития водачъ Стйепанъ Радичъ, лично ми е подчертавалъ убеждението си, че кралскитѣ хора направо сѫ замесени въ убийството; той подчертаваше, че това било убеждението всрѣдъ върховетѣ на Хърватската селска партия.

Стйепанъ Радичъ, смѣло може да се каже, бѣше станалъ изразитель на съвѣстьта и стремежитѣ на огромното мнозинство отъ цѣлото население въ Югославия. Познатиятъ черногорски комунистъ Милованъ Джиласъ, презъ цѣли години посочванъ като замѣстникъ на Тито, изрично изтъква въ една своя книга относно Черна-Гора сѫщото, а именно — че Радичъ бѣше будната съвѣсть на цѣла Югославия. Срещу тази съвѣсть сръбскитѣ шовинисти, вдъхновявани отъ краля преди всичко, отправиха куршуми и въ самия Парламентъ.

Миланъ Стоядиновичъ, бившъ министъръ председатель на кралска Югославия, въ споменатата вече книга „Ни ратъ, ни пактъ" казва:

> „Когато отекнаха първитѣ гърмежи, съ изключение на нѣколко души, които безуспѣшно и съ опасность за себе си се опитаха да се намѣсятъ, никой не се помръдна при тая кървава разправа. Повечето отъ народнитѣ представители побѣгнаха къмъ изхода или се скриха подъ пейкитѣ.
>
> Единственият, който мирно стоеше край вратата, наблюдавайки какво става, бѣше народниятъ представитель отъ Загребъ д-ръ Анте Павеличъ. Той още сѫщата вечерь взе трена за Загребъ, а отъ тамъ малко по-късно — право при шефа на българската терористическа организация Ванчо Михайловъ, нейде дълбоко въ непроходимитѣ планини на българска Македония."

Г-нъ Стоядиновичъ не нарича терористи, още по-точно убийци на народа, сръбскитѣ шовинисти; но ето, признава, че и единъ най-легаленъ човѣкъ, адвокатъ и народенъ представитель отъ Загребъ — д-ръ Анте Павеличъ — е принуденъ да потърси защита за хърватския народъ въ изразителната хърватска поговорка: „На люта рана — люта трева". Потиснатитѣ до крайна степень македонски българи, специално по вина на сръбския шовинизъмъ, много по-отдавна бѣха разбрали включената въ

тази поговорка истина, която е оправдавала и всички неизбѣжни народни революции въ свѣтовната история.

Хърватскиятъ бюлетинъ „Гричъ“, органъ на правашитѣ (партия на хърватското държавно право) писа на 16 априлъ 1932 г. между другото:

„На 21 априлъ е третата годишнина отъ събитието, което донесе единъ новъ фактъ, важенъ и твърде ценен въ борбата на хърватския народъ за една свободна и независима хърватска държава: побратимяването на хървати и македонци, тѣхното сътрудничество въ борбата противъ потисника и общия неприятель, срещу тираничния Бѣлградъ, който е поробилъ еднакво Хърватско и Македония.

Това събитие отекна съ ентусиазъмъ въ хърватскитѣ и македонски редове, давайки една нова сила и единъ новъ елементъ въ борбата за свобода.

Следъ 6 януарий 1929 г., когато Бѣлградъ прокламира военна диктатура, една тежка тѫга завладѣ цѣлия хърватски народъ: цѣлиятъ политически народенъ животъ бѣ унищоженъ, и Хърватско падна подъ господството на силата и на насилието на диктатурата въ Бѣлградъ.

По срѣдата на тази тѫга се видѣ едно ново събитие, мощно и свѣтло, което освободи и просвѣтли смрачения и замъгленъ хоризонтъ — голѣмата манифестация въ София противъ диктатурата на Бѣлградъ, манифестация, която разкѫса първа кръга отъ желѣзо на сръбската диктатура, екзалтира духа въ Хърватско и Македония, отекна въ цѣлия чуждъ свѣтъ и донесе първия силенъ ударъ на диктатурата на Бѣлградъ.“

А вестникъ „Независима хърватска държава“ писа презъ октомврий 1933 година:

„Ние хърватитѣ, които сме здраво свързани съ македонцитѣ чрезъ нашия общъ идеалъ, взаимната ни борба и общи радости и страдания, можемъ да ги вземемъ за примѣръ. Въ едни мрачни дни, когато Хърватско съ своята неравна борба срещу черния Бѣлградъ бѣ изоставена отъ всички, и когато въ тѣзи критични моменти днешниятъ нашъ храбръ вождъ д-ръ Анте Павеличъ, и неговиятъ вѣренъ другарь Густавъ Перчецъ, трѣбваше да напуснатъ своята родина поради злочинствата на Александъръ последни, пръвъ братскиятъ македонски народъ ги дочака съ отворени обятия и ги прие като свои синове. Незабравимо ще остане това събитие въ историята на нашето братство. Великъ е македонскиятъ народъ съ своето братско гостоприемство, а това хърватитѣ нѣма никога да забравятъ.

Героитѣ се познаватъ въ изпитанията, а вѣрнитѣ приятели въ неволи и злини. Македонцитѣ, чиито главенъ вождъ Т. Александровъ бѣ убитъ отъ чернитѣ сръбски орѫдия, иматъ днесъ водитель още по-неуморимъ въ борбата — Ив. Михайловъ, който понастоящемъ води храбрия македонски народъ . . .“

(Изъ „Македонска Трибуна“, Индианаполисъ, 26 окт. 1933 г.)

Авторитетното американско списание „Дж Нейшънъ“ въ броя си отъ 10 октомврий 1934 г. пише на уводно мѣсто следното:

„Напоследъкъ се появиха оплаквания отъ страна на нѣкои силни малцинствени групи въ Европа, които целятъ да подчертаятъ факта, че нѣкои националности сѫ подложени на повече или по-малко постоянно потискане отъ много години. Между онѣзи, които надаватъ най-вече викъ, сѫ македонцитѣ, които бѣха разпръснати безразборно отъ Ньойиския договоръ между Югославия, Гърция и България. Теори-

тично пълнитѣ културни и политически права на македонскитѣ малцинства, както тѣзи отъ Украйна и Германия въ Полша, и рутинцитѣ въ Румъния, бѣха гарантирани отъ договора. Въ случай на нарушение тѣзи права, на тѣхъ бѣ дадено правото да се отнасятъ направо до Обществото на народитѣ.

Въпрѣки това, обаче, отъ времето още на окупацията, гръцкитѣ и югославскитѣ власти сж обвинени, че сж напълно пренебрегнали всички договорни предписания. Училищата и черквитѣ на македонския роденъ езикъ се казва, че сж затворени. Българскитѣ книги, включително и Библията, сж строго забранени и се съобщава, че много македонци сж били убити, или прогонени заради тѣхната политическа активность. Въ противовесъ на това, положението имъ въ България до напоследъкъ е било по-добро. Обаче, диктатурата, която се наложи съ превратa отъ 19 май е про-югославянска. Тя се опита грубо да унищожи надигащето се македонско националистическо движение. Стотици македонци бѣха арестувани и много интернирани, като пресата биде наложена на строга цензура. Може би нѣкои отъ тѣзи оплаквания да сж преувеличени, обаче, ако даже една малка часть отъ тѣхъ да сж вѣрни, македонцитѣ сж напълно правдиви въ искането си за щателна международна анкета отъ страна на една безпристрастна група."

*

Видниятъ американски хронологъ, Артуръ Бризбейнъ, на 11 октомврий 1934 г. писа следното по поводъ убийството на краль Александъръ:

„Убитиятъ краль бѣше силно мразенъ отъ своитѣ поданици. Той бѣ обвиненъ, че експлоатира цѣлото си кралство, като е взималъ 1 милионъ долара на година пари отъ кралскитѣ монополи върху тютюна, горитѣ и пр.

Казва се, че при умирането краль Александъръ е казалъ: „Пазете Югославия". Подобни предсмъртни думи обикновено се измислюватъ впоследствие, и вѣроятно е щото краль Александъръ да не е казалъ тѣзи думи, или въобще нищо ясно да не е казалъ, бидейки пронизанъ съ нѣколко куршуми въ дробоветѣ и сърдцето."

*

Голѣмиятъ американски вестникъ, който има тежка дума срѣдъ политицитѣ и дипломатитѣ, „Вашингтонъ Постъ", излизащъ въ Вашингтонъ, Д. К., въ броя си отъ 14 октомврий 1934 г., по поводъ убийството на сръбския краль Александъръ въ Марсилия, дава една обширна статия по македонския въпросъ отъ американския журналистъ Арчъ А. Мърси, въ която се казва следното за нашето освободително движение:

„Убийството на краль Александъръ отъ Югославия и трагичнитѣ му последствия е, споредъ много наблюдатели, резултатъ отъ потискането на националноститѣ, които сжществуватъ въ границитѣ на тази държава. Главнитѣ потискани групи сж хърватитѣ и македонцитѣ, които желаятъ локална автономия и отдѣлянето имъ въ отдѣлни държави.

Споредъ декларацията на краль Александъръ отъ 1 януарий 1929 година, локалната автономия на хърватитѣ бѣше отнета. Отъ тогава националната борба въ сериозни рамѣри започна заедно отъ хърватитѣ и македонцитѣ.

Хърватитѣ и македонцитѣ подписаха едно съгласие помежду си, за да водятъ борбата заедно срещу режима на краль Александъръ. Цельта на споразумението бѣ да упражнятъ влияние и сила срещу об-

щия врагъ — Александъръ Първи. Цельта бѣ независимостьта на тѣзи две групи.

Трѣбва да се припомни сѫщо, че първитѣ революционни уроци хърватитѣ научиха отъ македонцитѣ, които сѫ се борили 50 години за своята свобода. Иванъ Михайловъ, великъ лидеръ на македонцитѣ, който избегна залавянето отъ Югославия и България, даде лични инструкции, които отъ своя страна учиха хърватитѣ въ революционна тактика.

Убийството на югославянския краль сега повдига въпроса за македонската независимость, която е една отъ най-спорнитѣ и сериозни проблеми на Балканитѣ. Преди своята фатална визита за Франция, Александъръ заедно съ своя външенъ министъръ, Боголюбъ Йевтичъ, бѣха въ София на конференция съ царь Борисъ Трети. Фактътъ, че заедно съ краля отиде и неговиятъ външенъ министъръ говори, че нѣщо повече отъ обикновена любезность стоеше задъ тази среща . . .

За повече отъ 50 години македонцитѣ сѫ копнѣели, работили, борили и умирали за тѣхната независимость. Обаче следъ всички тѣзи години единственията отговоръ, който имъ е билъ даванъ, е билъ гоненето и отричането на тѣхната политическа и културна независимость . . . .

Европейскитѣ политици, които гледатъ съ тревога опасностьта отъ Балканитѣ, се замотаватъ несрѫчно въ сѫщото време въ Женева, пренебрегвайки правата на малцинствата . . . .

Дойде свѣтовната война, която завърши съ изнасянето на теорията на Удро Уилсонъ за самоопредѣлението на нациитѣ. Македонцитѣ помислиха, че философията на благородния човѣкъ на мира ще допадне на тѣхното положение. Обаче желѣзни рѫце въ кадифени рѫкавици ковѣха нови вериги въ Парижъ, кѫдето Македонскиятъ въпросъ бѣ „разрешенъ“. Обаче това „разрешение“ бѣше станало безъ да се иска мнението на македонцитѣ за тѣхнитѣ права и прерогативи и безъ присѫтствието на македонския лидеръ Тодоръ Александровъ . . . .

Разочаровани, наскърбени и обидени отъ великитѣ сили, македонцитѣ започнаха борба предъ свѣта, отражението отъ която ехти въ всѣка голѣма канцелария на земята . . . .

Единствената цель на ВМРО е да постигне македонската свобода. Преследвания, оскърбления и страдания бѣха сѫдбата на нещастнитѣ македонци, които не се подчиняваха на безочливата власть отъ наложени сили. Притиснати отъ тежкия ботушъ на силата, македонцитѣ сѫ записани въ единъ походъ къмъ тѣхната чаша на Причастието: пълна независимость. Тѣ не ще спратъ, докато постигнатъ своята цель.

ВМРО е една отъ най-фанатичнитѣ, отъ най-грубитѣ, най-безкористнитѣ и най-интелигентно дирижиранитѣ революционни организации въ модерния свѣтъ. Водени отъ хора отъ желѣзо, които сѫ готови да умратъ, и често правятъ това, за своитѣ идеали, тѣзи революционери вървятъ напредъ по единъ безкомпромисенъ начинъ за реализирането на тѣхната цель. Въ тази борба за независимость тѣ употрѣбяватъ всѣкакъвъ видъ орѫжие, което иматъ — орѫжието на интелекта и орѫжието на силата. Единъ изстрелъ въ планинитѣ на Балканитѣ може да изпрати по цѣлия свѣтъ весть, която скоро се превежда въ едно проницателно парче на пропаганда изъ всѣка столица на Европа и Америка . . . .

Пропагандата е използувана въ смисълъ за съобщаване състоянието на събитията като свѣтовна информация.

Задъ границитѣ на Македония два важни аванпоста влагатъ уси-

лия, намѣрения, апели и интелигентность изъ цѣлия свѣтъ. Въ Женева има центъръ на пропагандата, отъ който излиза къмъ всѣки секторъ на Европа македонскиятъ апелъ. Другиятъ центъръ е въ Северна Америка и служи за Съединенитѣ щати и Канада. Този аванпостъ има за централа Македонската политическа организация съ седалище въ Индианаполисъ, Индиана . . . .

Воденъ отъ интелигентни лидери съ установена репутация, тѣзи аванпостове държатъ постоянно открить предъ свѣта Македонския въпросъ. Съ непрестанна упоритость и безкористна преданость тѣзи кръстоносци работятъ отъ името на своитѣ потиснати съотечественици. Тѣзи центрове сж строго легални и нищо нелегално или враждебно не вършатъ срещу реда на странитѣ, въ които живѣятъ. Водачитѣ иматъ само една група неприятели — управницитѣ на тритѣ страни, които отричатъ македонската независимость.

Употрѣбата на силата отъ ВМРО е едновременно драматична и ефективна. Едновременно бомбардиране на желѣзопжтната линия, по която ще мине тренъ съ амуниции, бомбардирането на нѣкое правителствено здание или нѣкое политическо убийство, целятъ да деморализиратъ потисницитѣ и да спратъ вниманието на външния свѣтъ върху отчаянитѣ срѣдства, които се използуватъ за постигане на независимостьта . . . .

Терористични задачи обикновено се изпълняватъ отъ трима души, като често между тѣхъ има и жени. Менча Кърничева, жена на Иванъ Михайловъ, сегашния лидеръ на ВМРО, застреля Тодоръ Паница, единъ сръбски шпионинъ, въ виенския Бургтеатъръ. Историята за отмъщението по убийството на Симеонъ Евтимовъ, журналистъ и редакторъ на вестникъ „Ла Маседоанъ“, показва ефективниятъ методъ, употрѣбяванъ отъ ВМРО. Евтимовъ бѣше убитъ отъ политически противници, обаче неговиятъ убиецъ бѣше раненъ и откаранъ въ една софийска болница. Обграденъ съ стража бѣ той, защото българитѣ очакваха хората на Михайловъ да отмъстятъ смъртьта на Евтимовъ. Обаче смъртната присжда бѣше изпратена на милосърдната сестра, която надглеждаше убиеца . . . Тя изпълни заповѣдьта и сега лежи въ затвора, заради изпълнение заповѣдьта на ВМРО.

Клетва на ВМРО се дава надъ кръстосани револверъ и кама върху библия, означаващи свещеностьта на цельта и оржжията, съ които се служи на тази цель. Наказанията на ВМРО сж бързи и строги. За членоветѣ на ВМРО, управлението на революционеритѣ е единственото, което тѣ припознаватъ. Македонцитѣ считатъ, че тѣхното правителство е легалното правителство, а натрапенитѣ власти сж узорпатори и потисници.

Макаръ управлявана отъ строга дисциплина, ВМРО е може би една отъ най-демократичнитѣ организации въ свѣта. Македония е раздѣлена на области, всѣка отъ които изпраща свой представитель на конгреса на ВМРО. Този конгресъ, който става всѣки три години, назначава Централенъ комитетъ отъ трима, които представляватъ върховната команда на ВМРО. Всѣки членъ на Комитета е равенъ по права и задължения и триото действува като една административна или изпълнителна група, която прокарва политиката и стратегията поставена отъ тригодишния конгресъ. Само при извънреденъ случай тѣзи трима измѣнятъ политиката — така демократична е традицията на ВМРО за повече отъ половинъ вѣкъ.

Спирайки се прямо върху причинитѣ на тревогитѣ, Александровъ презъ 1924 г. официално поиска, щото правителствата на Гърция и Югославия да дадатъ права на малцинствата. Тази концесия щѣше да се последва отъ отказването на революционната активность и възпри-

емане на легалнитѣ срѣдства за постигане на независимостьта. Тѣзи правителства се съгласиха при подписването на договора отъ Сенъ-Жерменъ да позволятъ на македонцитѣ да иматъ своитѣ училища, черкви, книги, библиотеки и всички други нѣща за културната свобода. Неустойката на тѣзи задължения даде като резултатъ изпращането на много петиции до Обществото на народитѣ, което остана глухо на македонскитѣ апели.

Прогресътъ на ВМРО се дължи въ голѣма степень на лидерството на Иванъ Михайловъ, човѣка съ желѣзни нерви. Михайловъ е 37 годишенъ, юристъ. Той е характеръ и пленяващъ . . . .

Човѣкъ, който приказва малко, обаче действува бързо. Този водитель днесъ се счита като единъ отъ най-голѣмитѣ конспиратори и революционери въ свѣта. Културенъ и пѫтувалъ, той има качествата на цивилизованъ човѣкъ, какъвто и е .

Обаче, вѣренъ на своята кауза, той е твърдъ и действува съ бързи и унищожителни ефекти, следъ което изчезва . . . .

Михайловъ и неговитѣ комити вършатъ днесъ работата и ако умратъ или бѫдатъ убити, други ще заематъ тѣхното мѣсто . . . .

Борбата за независимость ще върви напредъ, докато се извоюва. България и Югославия сѫ оценили неговата глава, обаче той все още води революционеритѣ въ една отъ най-прекраснитѣ и хуманни борби отъ модерния свѣтъ.“

*

Видниятъ американски публицистъ, Емилъ Ленгелъ, публикува въ „Ню-Йоркъ Таймсъ“ отъ 21 октомврий 1934 г. статия, въ която между другото се казва следното:

„Последнитѣ събития отправиха вниманието къмъ една отъ най-палещитѣ проблеми въ Европа — тази за малцинствата. Краль Александъръ на Югославия бѣше убитъ отъ рѫката на единъ македонецъ, който принадлежи къмъ малцинствата на неговата страна.

Въпросътъ за малцинствата е отъ жизнена важность, първо защото той може да направи вѫтрешни тревоги срѣдъ много европейски страни и второ, защото той може да причини международни конфликти. Преди 20 години точно тази проблема бѣше, която запали барутния складъ.

Въ Европа, вънъ отъ Русия, има около 30 милиона хора, които принадлежатъ къмъ различни национални малцинства. Нѣкои отъ днешнитѣ национални малцинства сѫ живѣели въ сегашнитѣ си мѣста въ продължение на вѣкове, противопоставяйки се на всички усилия да бѫдатъ асимилирани и често излагани на преследванията отъ нежелани гости. Най-голѣмиятъ брой отъ тѣхъ живѣятъ въ Източна Европа.

Между балканскитѣ страни Югославия има най-голѣмото число малцинства, около 2,600,000, съставляващи македонци, германци, унгарци и други. Македония, една планинска страна въ сърдцето на Балканитѣ, отъ дълго е била болно мѣсто. Изисквана отъ три страни, тя е населена отъ единъ народъ, който все още напомня славата на Александъръ Велики. Македонцитѣ може би набройватъ 1,800,000 включая и тѣзи, които живѣятъ въ България и Гърция.

Отъ края на месецъ май въ Македония стана една промѣна. Когато въ България се въведе диктатурата, единъ отъ първитѣ актове на новото правителство бѣ опита му да спре македонската активность. Иванъ Михайловъ, младиятъ лидеръ на ВМРО, отиде въ Турция. Стотици хора, обвинени като македонски терористи, бѣха арестувани и

затворени. Последната визита показва колко много тѣхнитѣ усилия сѫ накърнени.

Има много оплаквания, че ОН не е изпълнило своитѣ задължения като гарантъ на малцинственитѣ права така сериозно, както малцинствата искатъ. Има много оплаквания, че петициитѣ на малцинствата се изхвърлятъ навънъ отъ самата врата на ОН. Тепърва ще се види какъ Женева ще реагира относно общото си становище спрямо малцинствата, поради трагичнитѣ събития въ Марсилия."

Голѣмиятъ американски вестникъ „Ню-Йоркъ Таймсъ" въ броя си отъ 21 октомврий 1934 г. дава сведения за различнитѣ революционни организации въ Европа. Най-много мѣсто той дава за ВМРО. Между другото вестникътъ пише следното:

„Убийството на краль Александъръ отъ членове на една тайна организация отправя вниманието върху активностьта на тѣзи групи въ Европа и специално онѣзи, които сѫ на Балканитѣ. Образувани главно съ цельта да накаратъ своитѣ управници да имъ дадатъ конституционни права или други концесии, тѣзи организации сѫ се развивали въ страни управлявани отъ чужденци, диктатори или потисници на народа.

Въ Югоизточна Европа, чието население се състои отъ много националности, съ различенъ расовъ характеръ и икономически интереси, тѣзи организации сѫ били особено активни. Трѣбва да се припомни, че убийството на архидуктъ Фердинандъ въ Сараево презъ 1914 г. се отдаде отъ Австрия на една сръбска революционна група.

На Балканитѣ Македонскиятъ въпросъ е билъ до голѣма степень причина за създаването и активностьта на революционнитѣ групи. Лицето, което застреля Александъръ, бѣше македонецъ. Македонцитѣ сѫ били отъ много години управлявани отъ чужди правителства. Сега тѣ сѫ подъ България, Гърция и Югославия.

За да получи самоуправление мощната ВМРО, или Вѫтрешната македонска революционна организация, бѣше образувана преди около 40 години и е била начело на терористическото движение.

ВМРО почти взе управлението, отъ турцитѣ, на Македония. Тя имаше своитѣ такси, колектори, полиция, сѫдилища и армия. Тя е рѫководена отъ единъ Централенъ комитетъ, който се състои отъ трима души. Обаче активната ѝ сила презъ последнитѣ шесть години изхожда отъ Михайловъ."

*

Голѣмото американско списание „Литерари Дайджестъ" въ броя си отъ 27 октомврий 1934 г. се спира върху дейностьта на ВМРО и пише между другото следното:

„Споредъ мнението на нѣкои политически наблюдатели на Източна Европа, убийството на краль Александъръ се дължи до голѣма степень на силния патриотизъмъ, който се подхранва отъ тайни организации. Въпрѣки, че въ България презъ 19 май имаше единъ опитъ да се унищожи силата на македонскитѣ организации, тѣ продължаватъ да поддържатъ враждата срещу Югославия.

ВМРО, за която се казва, че е била моделъ за хърватската революционна организация „Усташа", е образувана презъ 1893 г. Тя се води отъ Иванъ Михайловъ — най-мразениятъ, най-обожаваниятъ и най-страшниятъ човѣкъ въ Балканскитѣ страни. Далечъ да е една безцелна банда отъ мародери, тя е една добре организирана политическа цѣлость, която има своитѣ закони и уставъ. Специалната ѝ цель е из-

воюването автономия за Македония, взета презъ 1913 г. отъ Сърбия и Гърция.

Женитѣ участвуватъ активно. Въ България едно младо момиче се оженва за единъ български офицеръ, обаче впоследствие тя отива въ Скопйе и се настанява като модистка. Въпрѣки, че това е било истинската й професия и тя скоро започва да прави дрехитѣ на женитѣ на сръбскитѣ офицери, тя бива гледана съ подозрение. Това, обаче, не й попрѣчва да се разхожда презъ почивнитѣ си дни съ единъ револверъ подъ дрехата си. Когато тя виде предателтъ, който й бѣ опредѣленъ за жертва, тя го убива и насочва смъртоносно револвера и на себе си. Презъ 1925 г. единъ бившъ поддръжникъ, който е измѣнилъ на каузата, носещъ името Паница, бѣ убитъ отъ сегашната жена на Иванъ Михайловъ.

Европейскитѣ наблюдатели отдаватъ сѫществуването на тѣзи и други терористически групи въ голѣма степень на грубото потискане на малцинствата въ Източна и Срѣдна Европа, което договоритѣ за свѣтовната война смѣтаха да премахнатъ, обаче не сториха това. Тѣ предричатъ, че организациитѣ ще продължатъ да се развиватъ, докато последната политика на Александъръ, която иска да подчини расовитѣ традиции, се измѣни коренно.“

ПОКАЗАЛЕЦЪ НА НѢКОИ ИМЕНА

А

Абдулъ Хамидъ, султанъ — 93, 158, 159, 426, 525, 923
Аврамовъ Асѣнъ — 175, 261, 292, 322, 394, 396, 482, 484, 505, 913, 932-936, 963
Аврамовичъ Петъръ, д-ръ — 139
Автовъ Атанасъ, свещеникъ — 109
Агапиевъ Методи — 102,
Адачи — 881
Адилъ Бей, ректоръ —168
Азевъ — 267, 268
Аксевъ Мише — 397
Аладжовъ Д. — 246
Албански Атанасъ — 304, 391, 392
Александровъ Тодоръ — 25, 42, 82, 83, 93, 103, 122, 217-221, 223, 224, 229-231, 236, 240, 241, 247, 249, 251, 252, 255, 256, 258-264, 266-269, 271-277, 280, 282, 285, 310, 311, 323, 329, 330, 333, 334, 337-339, 342-345, 347-351, 355, 359, 365, 369-371, 373, 379, 383, 384, 388, 390, 391, 396, 405, 410, 412, 413, 421, 424, 431, 442, 444, 467, 468, 474, 479, 483, 502, 763, 769-771, 779, 783, 785, 786, 789, 790, 791, 794, 800, 801, 805, 824, 832, 834, 847-849, 892, 893, 896, 903, 905, 916, 921-924, 930, 954, 960, 969, 971, 972
Александъръ Карагеоргевичъ, краль — 23, 24, 32, 42, 44, 47, 62, 68, 78, 80, 82, 83, 87, 92, 93, 95, 106, 122, 125, 133, 312, 319, 320, 322, 327, 500, 501, 505, 509, 510, 515, 518, 520, 521, 522, 524-526, 531-536, 538-540, 544-547, 676, 693, 694, 697, 843, 912, 970, 971, 973-975
Александъръ Велики — 191
Алексо — 88, 89
Алексовъ Андрѣй — 131
Алексовъ Спиро — 109
Алексовъ Филипъ — 103
Али Риза Джавидъ Бегъ — 62
Алтипармаковичъ — 56, 68
Амандосъ К., професоръ — 191, 198
Ана Рихардъ, журналистъ — 383
Анастасовъ Григоръ, адвокатъ — 27, 123-124, 126-131, 136, 355, 630, 634, 635, 637-640, 643, 645-650
Ананиева Тодора — 79,
Ананиевъ Салтиръ — 79,
Анастасовъ Благой — 124
Анастасовъ Иванъ — 27
Андовъ Нуше — 142
Андреевъ Борисъ — 89
Андрейчинъ Борисъ Стояновъ — 99, 100,
Андрѣевъ отецъ Софроний — 141
Ангелова Таса — 79,
Ангеловъ Георги — 79,
Ангеловъ Д., професоръ — 783
Ангеловъ Евтимъ — 139
Ангеловъ Иванъ — 37
Анговъ Михо Василевъ — 262
Ангеловъ Панталей — 85,
Ангеловъ Христо — 141
Ангеломатисъ Хр. Еп. — 205
Ангюшевъ Георги — 99, 100, 101,
Адамикъ Луисъ, писатель — 525, 532
Андоновъ Костадинъ — 79,
Андоновъ Хр. — 246, 817, 818
Андраши Юлиусъ, графъ —553
Андричъ Влада, министъръ — 61
Андресъ — 547
Андреевъ Бане — 776
Андрюсъ Й. Артуръ, проф. — 485
Антониевичъ Душанъ — 72
Антоновъ Илия Даскала — 102,
Антоновъ Никола, пълном. мин. — 501
Анисъ — Драгутинъ Димитриевичъ —519
Апони, графъ — 557, 889
Апостоловъ Ангелъ — 173
Апостоловъ Михаилъ — 28, 29
Апостоловъ Тодоръ — 173
Аргирова Лозана — 184
Аргировъ Илъо — 184
Аргировъ Лука, свещеникъ — 184
Ардити — 430
Арие — 56
Арнаудовъ Мих., проф. — 443, 877
Арнаутчевъ Илия — 26
Арсеновичъ Милованъ — 78,
Арсовъ Димитъръ — 316
Арсовъ Любчо — 28, 29
Аскарате — 190
Атанасовъ Георги, подполк., — 217, 219, 259, 262, 264, 274, 276, 285, 317, 392, 330, 338, 339, 344, 345, 351, 363, 785, 786, 849
Анастасовъ Коце — 330
Атанасовъ Мане — 142
Атанасовъ Марко, полковникъ 320
Атанасовъ Никола — 401, 861, 862

Б

Бабамовичъ Крумъ — 84,
Бабамовичъ Йорданъ — 40, 41, 72
Бабунски Йованъ — 38, 114
Бадевъ Йорданъ — 221, 259, 264, 265, 276, 282, 283, 344, 345
Бадаревъ Стоилко — 88
Баджовъ Стефанъ, проф. — 350, 812, 878
Баждаровъ Георги — 219, 221, 224, 225, 227, 229, 230, 231, 236, 237, 241-243, 245, 247, 256, 259, 260, 261, 264, 266, 267, 269, 270-272, 282-283, 292, 315, 324, 343, 344, 362, 368, 750, 770, 771, 817, 838
Бакърджиевъ, полковникъ — 321
Балабановъ Александъръ, проф. —477, 479, 480 877, 902, 948

Балдуинъ Н. Роджеръ — 157, 201, 697,684
Балканъ Фуатъ Бей — 789
Барту Луи, министъръ — 527
Баръ, д-ръ 424
Батоловъ К., министъръ — 498, 528, 901, 902
Бачки Мицко — 139
Башъ Викторъ — 134
Бедековичъ — 34, 114, 525
Бежевичъ Григорие, писатель — 62
Безитъ — 143
Бейклесъ Джанъ, професоръ — 134, 153, 160, 203, 484
Бенешъ Едуардъ — 371
Бенисъ, професоръ — 533
Бераръ Викторъ — 166
Беркесъ Теодоръ, журналистъ — 153, 648
Бесарабичъ — 71
Бетленъ, графъ — 560
Бешировичъ Д. — 72,
Бизевъ — 272
Благиновъ Петъръ — 814
Боге, войвода — 77,
Ботевъ Христо — 377, 421, 431, 502, 537
Боеръ де Алекси — 552
Божиновъ Стойчо — 85,
Божионвъ Щерю — 812, 813
Божковичъ, инспекторъ — 92
Бозвели 283
Бойковъ Ангелъ — 88
Бойлъ съръ Едуардъ — 130, 448, 459, 466, 650, 875
Бонапартъ Наполеонъ — 41
Бонфонъ Шарлъ — 674
Борисъ III, царь — 321, 412, 464, 497, 498-506, 528, 539, 912, 913, 915 926, 948, 959, 960, 971
Борисъ, митрополитъ Охридски — 466, 467, 646, 873
Босичъ, капитанъ — 87, 114
Бояджиевъ, генералъ — 383
Брайлсфордъ Х. Ноелъ, д-ръ — 166
Браму Коста — 197
Брашнаровъ Панко — 109
Брашнарчето Дуле — 109
Брѣгалнишки, псевдонимъ на Ив. Михайловъ — 150, 176, 420
Бризбейнъ Артуръ — 920
Бронеръ Милтонъ, журналистъ — 534
Бругеръ д' Луи, сенаторъ — 437
Будимировичъ — 113
Будисавлевичъ Буда - 84, 638
Бузалаковъ Ангелъ — 223
Бумбаловъ Добри — 391, 392
Буневъ Борисъ — 912
Бунева Мара — 26, 284, 664
Будийонъ — 135
Бурмазовъ Спиро — 109
Буровъ Атанасъ, министъръ — 175, 352-355, 409, 707, 708, 903, 913
Бъкстонъ Чарлсъ Ноелъ — 130
Бъкстонъ Чарлсъ Роденъ — 128, 130, 459
Бънзенъ де Бернаръ — 430
Бърдарова Панова Костадинка — 97
Бърнхамъ Е. Ф. — 681
Бѣлевъ Г. — 307-309, 815
Вайгандъ Густавъ, проф. — 436, 885
Василевъ Алеко — 217, 219, 241, 259, 262-

В

264, 266, 273, 274, 285, 317, 329, 330, 338, 339, 334, 345, 348, 372, 379, 785, 786, 849, 950
Василевъ Василъ — 135, 289, 291, 292, 303, 304, 411, 431, 794-796
Василевъ Георги — 100
Василевъ Костадинъ — 391
Вакъвчиевъ Владимиръ — 827
Вангеловъ Василъ — 80
Вангеловъ Кирилъ — 89
Вангеловъ, студентъ — 77
Вандервелъ Емилъ — 83, 329, 340, 437
Вандергистъ — 437
Ванди Емилъ, кореспондентъ — 371
Вапцаровъ Иванъ (Йонката) — 416, 834-836
Вапцаровъ Никола —836
Вапцарова Бойка — 836
Варнава, сръбски патриархъ — 31, 37 42, 80, 114, 654
Варошанецотъ Данаилъ — 102,
Василевъ Илия — 89
Васовъ Ефтимъ — 142
Ватевъ, генералъ — 498
Вашингтонъ — 549
Велева Гена — 131-136, 426, 651, 655, 658
Велевъ Миланъ — 131
Велевъ Тома — 131
Великовъ Атанасъ — 173
Велковъ Стефанъ — 142
Велимировичъ д-ръ Николай — 157
Велчевъ Дамянъ — 277, 318, 322, 323, 326, 330, 343, 350, 351, 380, 497-499, 502, 518, 892, 899-901, 903, 904, 906-914, 921, 955, 959
Веляновъ Величко — 412
Веляновъ Кръсто — 97, 274, 431
Венделъ Херманъ — 697
Венизелосъ Елефтериосъ — 168, 172, 173, 178, 199-202, 206, 209, 210, 732, 876
Беркесъ Теодоръ — 153
Веровски — 143
Веселиновъ П. — 173
Весовичъ Тодоръ — 56
Визасъ Василиосъ, депутатъ — 199
Висти Фолмеръ, филологъ — 153
Вилдовичъ, жупанъ — 103, 105, 106, 112, 113, 638
Влаховъ Георги — 173
Витларовъ Нанчо — 368, 822, 825
Влаховъ Димитъръ — 92, 231, 250, 276, 332, 335, 341, 343-345, 347, 763, 785, 789, 847
ВМРО — 48, 53, 83, 85, 86, 88, 89, 90, 92-100, 102, 103, 107, 117, 124, 125, 127, 129-131, 135, 136, 142, 143, 148, 150, 156, 161, 172, 174, 175, 178, 203, 205, 207, 208, 217-231, 233-249, 251-271, 273, 276-290, 292-295, 297-299, 302-304, 306, 308-318, 323-326, 328-331, 333-341, 344, 346-348, 351, 352, 356, 357, 361-373, 377, 382, 384-388, 392, 396, 397, 400-402, 405-407, 411, 412, 415, 416, 422, 427, 432, 444, 445, 449, 456, 457, 464, 469, 486, 494, 495, 535, 536, 544, 551, 642, 671, 674, 679, 685, 690, 695, 754, 763, 764, 767-769,

779, 783, 784, 786-791, 794, 797, 808, 817, 818, 822-825, 827, 829, 831, 834, 835, 837-840, 842, 847-853, 870, 890, 891, 893, 896, 899, 916, 922, 923, 925, 926, 928, 955, 960, 962, 968, 971-974
Вукачичъ Шаксъ — 143
Вукичевичъ — 118
Вукмановичъ Темпо — 766
Вучковичъ — 57
Въндевъ Георги — 233-235, 238, 241, 246, 391, 749

Г

Габевъ Тодоръ — 90
Габровски П., министъръ 175, 176
Гавриловъ Анастасъ — 96, 97, 544
Гавриловъ Мише — 91, 92, 100, 114
Гавриловъ (Михайловъ) Христо — 91, 92, 95, 100, 114
Ганевъ Мито — 263
Ганчевъ Аспарухъ — 381, 389, 391, 393, 394
Гарашанинъ Илия — 24
Гарвановъ Иванъ — 255, 283, 395
Гарибалди Джузепе — 422
Геди Р. Е., кореспондентъ — 536
Гелевъ Живко — 291, 438
Генадиосъ — 732
Геновъ Георги, професоръ — 211
Геновъ Арсо — 31
Геновъ Миланъ — 31, 99, 100, 105, 106, 114, 115, 117, 131
Ганчевъ Петко — 88
Георгиева Тофа — 79,
Георгиевъ Антонъ — 100
Георгиевъ Блаже — 139
Георгиевъ Божинъ — 85
Георгиевъ Георги — 105
Георгиевъ Иванъ, проф. — 152, 211, 463,
Георгиевъ Илия — 87
Георгиевъ Коста — 173
Георгиевъ Нако — 79
Георгиевъ Петъръ — 107 480
Георгиевъ Кимонъ, министъръ — 264, 277, 317-319, 321-323, 326, 330, 341, 343, 350, 351, 480, 481, 498-500, 502, 539, 900-907, 909, 913, 921, 923, 926, 927, 929, 931, 959
Георгиевъ Козма — 303
Георговъ Иванъ, професоръ — 152
Георчевъ Ангелъ — 103
Георчевъ Георги — 103, 104,
Гергиновъ, министъръ — 304, 356
Герню Анри, министъръ — 437
Гешовъ Иванъ, министъръ — 151, 506, 906
Гиковичъ Чедомиръ — 79, 80,
Гичевъ Димитъръ — 768
Главинчевъ Левъ — 329, 331, 336, 337, 821
Гладстонъ Леди — 466
Гладстонъ Уилямъ — 83, 466, 525, 537, 650
Глигоровъ — 104, 105
Глобочки Тоше, — 139
Глушковъ Тего — 173
Говедаровъ Петъръ — 272
Годаръ Жюстенъ — 125, 437
Голевъ Димитъръ — 411
Гочевъ Асѣнъ — 841
Гошевъ Мице — 141
Гешовъ С., свещеникъ — 149
Грабова Лазаръ Янковъ — 212
Граматиковъ Щерю — 89
Гребенаровъ Пешо — 254, 307
Григорий, гръцки патриархъ — 209
Григоровъ Кирчо — 29, 284
Григоровъ, Христо — 77, 98, 100
Гроганъ, леди — 434
Гроздановъ Пешо — 90
Гролъ Миланъ — 23
Груевъ Даме — 222, 265, 283, 315, 395, 406, 410, 421, 442, 749, 842, 922, 931, 960
Гули Питу — 421
Гунарисъ — 732
Гушлевъ Н. — 281
Гущаровъ Г. Тодоръ — 817
Гюзелевъ Димитъръ — 89
Гюрковъ Йорданъ — 227, 241, 269, 299, 304, 309, 331, 390, 822-825, 827
Гюровъ Тасе — 141
Гяни Бегъ — 115

Д

Давидковъ Харалампи — 102,
Давидовичъ Люба — 22, 23, 60, 68, 71, 84, 156, 497, 637, 641, 676
Давидовичъ, търговецъ — 60
Давковъ Гьошо — 142
Д' Азелио Массимо — 545
Даме, попъ — 102,
Дами Алдо, проф. — 341
Дамяновичъ Воя — 102,
Дамяновъ Борисъ — 438
Даневъ Добри — 411
Даничъ — 26
Данте — 26
Дантонъ — 283, 528
Даскаловъ Стоянъ — 173
Даскаловъ Христо — 772-774
Дачевъ, свещеникъ — 322, 500
„Дашира", алб. организация — 149, 212
Дейвисъ Р. — 153, 160, 536, 660
Делиевъ Атанасъ — 85,
Делюсъ, проф. — 144
Демуленъ — 528
Де Пресансе Франси — 125
Дервишовъ Мише — 143
Дервишъ-Ефенди — 111
Десбонъ Жоржъ — 437, 440, 461, 464, 466, 475, 527-530, 559, 806, 927, 929
Джамбазовичъ — 102,
„Джемиета" — 148
Джероморски — 143
Джеферсонъ Т. — 546
Джидровъ П. — 321
Джиласъ М. — 968
Джонсонъ Линдонъ — 486
Джорджевичъ Д., адвокатъ — 107
Джорджевичъ Йоцо — 56
Джорджевичъ Цвѣтанъ — 324, 335, 500
Джорджъ Лоидъ — 124, 553, 557
Джуздановъ Димитъръ — 368, 818, 819

Джукичъ Воя, адвокатъ — 105
Диличъ, окол. началникъ — 114
Димашевъ Д. — 261-263
Димитриевичъ Мита, депутатъ — 694
Димитриевъ Доне — 827
Димитровъ Георги — 337-340, 342, 766
Димитровъ Илия — 144
Димитровъ Любенъ — 135, 484
Димитровъ Александъръ — 392
Димитровъ Арсе — 142
Димовъ, кметъ — 117
Димовъ х. Димо — 224, 339, 343-345, 348, 790
Долянеца Санде — 91
Дончо Войвода — 143
Домазетовъ Василъ Ивановъ — 261
Домусчиевъ Т. — 821
Дошенъ Марко — 452, 453, 475, 476, 807, 871, 872
Драгановъ Първанъ, бълг. дипломатъ — 948
Драгачевацъ, окол. началникъ — 76, 107,
Драгачевичъ — 43, 76, 107, 114
Драгойчева Цола — 416
Дракаловичъ Глигоръ, депутатъ — 155
Дранговъ Борисъ — 43, 99, 319
Дранговъ Тодоръ — 99
Дръмондъ съръ Ерикъ — 124, 458, 628, 631, 643, 708, 847
Думовъ Александъръ — 144
Дълесъ — 543, 544
Дуровъ Г. Тома — 827, 893
Душанъ Стефанъ, царь — 33, 159
Дървинговъ, полковникъ — 383, 384
Дърхамъ Едитъ — 649, 650, 806
Дѣлчевъ Гоце — 42, 90, 222, 283, 341, 388, 390, 395, 421, 445, 749, 894, 922, 931

Е

Евансъ Артуръ — 525
Евлогий, архиепископъ — 867
Евтимовъ Симеонъ — 129, 222, 280, 309, 311, 313, 332, 336, 427, 445-448, 468, 473, 795, 799, 800, 801, 803, 805-808, 810
Едуардъ Ерио — 144, 157, 313, 677
Екатерина Велика — 117
Енверъ Паша — 346
Еро Ги, проф. — 341
Ефремовъ Бойчо — 86
Ефтимовъ Хр. — 89

Ж

Жаца, жандармерийски офицеръ — 80,
Жековъ Никола — 383
Живковичъ Пера, генералъ — 37, 40, 42, 59, 72, 110, 514, 515, 518, 533
Живковичъ Тодоръ — 34
Жозефъ, свещеникъ — 80,
Жостовъ, генералъ — 279, 280, 411
Жуйовичъ Сретенъ — 369, 765

З

Зашовъ Мито — 139
Звездановa Сута Димкова — 103
Зелески, министъръ — 367
Златевъ П., генералъ — 318, 322, 323, 907, 915
Зогу Ахмедъ — 113
Зоневъ Кръсто — 139

И

Ибровацъ, проф. — 478
Иванова Ристана — 79
Иванова Васа — 131
Иванова Донка — 132
Ивановичъ, чиновникъ — 84
Ивановъ Ангелъ — 79
Ивановъ Гошо — 86
Ивановъ Димитъръ — 135
Ивановъ Й., проф. — 135
Ивановъ Панайотъ — 87
Ивановъ Петко — 142
Ивановъ Славе — 854
Иванчевичъ — 75
Изворски Борисъ — 261, 262
Ивковичъ, капитанъ — 87
Иларионъ, епископъ — 873, 874
Илиева Илинка — 79,
Илиева Стана — 79,
Илиевъ Атанасъ — 85,
Илиевъ Димитъръ, адвокатъ —122, 123, 126, 127, 130, 131, 136, 630, 634, 635, 643, 648, 650
Илиевъ Марко — 141
„Илинденъ“, организация — 306, 423, 432, 896
Илиевъ Салтиръ — 79,
Илиевъ Якимъ — 79,
Иличъ — 26
Ингилизовъ Иванъ — 407, 408, 411
Ихчиевъ Василъ — 268

Й

Йеличъ Бранко — 516, 517
Йеличъ Мирославъ — 113, 148
Йефтичъ Б., министъръ — 72, 503, 531, 913, 914, 971
Йоакимовичъ — 70
Йовановичъ Алексо — 26
Йовановичъ Б. — 39
Йовановичъ Д. — 68
Йовановичъ Лазаръ — 27
Йовановичъ Милошъ — 80
Йовановичъ Чедо — 76
Йовковъ Наумъ — 139
Йововъ Михаилъ — 498, 901
Йосифовъ Ефремъ — 142
Йосифовъ Н. — 307, 314, 315

К

Кавракировъ Симеонъ — 332, 331, 335, 349, 416, 756, 763
Кадирджанъ Кефли — 193
Казанджиева Арнаудова Свобода — 87
Казасовъ Димо — 264, 300, 316, 318, 320, 360, 361, 366, 370, 477, 495, 499, 888, 892, 915
Кайзеръ Жакъ, професоръ — 134
Каламатиевъ М. — 29, 65, 68, 106, 107, 114, 115

Калеврасъ А., губернаторъ — 179
Калфовъ Хр., министъръ — 169, 170, 194, 195, 201, 211
Кантарджиевъ Чудомиръ — 223, 268
Каравеловъ Любенъ — 283, 377, 421, 502, 887
Каравидисъ — 183
Караджата Стефанъ — 396, 421
Караджовъ Димитъръ — 68, 106, 115
Караджовъ Кирилъ — 772, 774
Караджовъ Иванъ — 241, 261
Каранджуловъ Иванъ — 175, 232, 409, 410, 465, 468, 707, 839
Карайордановъ Стефанъ — 392
Карамфиловъ Миле Кучкаро — 254
Каранджевъ Хенри — 485
Карагеоргевичъ Павелъ, принцъ — 510, 511, 513, 515
Каратанева Афродита — 262
Каратаневъ Илия — 262
Каратаневъ Кочо — 262
Кардаросъ С. — 186
Кардиналъ Вердие — 459, 874
Кардиналъ Пачели — 874
Карнегиева анкетна комисия — 28, 31, 93, 119-121, 182, 477, 509
Катериакисъ — 199
Катонъ — 220
Катошевъ — 393
Кафандарисъ, министъръ — 172, 173
Качарковъ Дончо — 388-390
Каяфа, свещеникъ — 117
Кватерникъ Евгенъ — 530
Кезнеръ — 143
Келешовъ Г. Киро — 29
Кирковичъ Йованъ — 23, 71, 156
Кирова Ката — 79,
Кировъ Миланъ — 79
Китинчевъ — 113
Кларичъ Бранко — 90
Клешковъ Кирчо — 29
Клинчарски Симеонъ — 773
Клисолдъ Ст. — 769
Ковачевъ Йосифъ, проф. — 408
Ковачевичъ Драгиша, генералъ — 39, 92, 106, 111, 112
Коджабашевъ Георги Димитровъ — 182
Коенъ — 210, 437
Кожаровъ Димитъръ — 88
Кожовъ Цвѣтко — 79,
Кожухаровъ Т. — 362, 363
Козма, владика — 114
Коичъ Боривой — 42
Коларовъ Н. — 291, 307, 436, 449
Колишевски Л. — 765-767
Колчаговъ Димитъръ — 834
Кондовъ Георги — 293, 321, 449, 468, 471, 798, 801, 869, 921, 928
Комитата Насто — 102,
Коница Искендеръ — 211, 213
Коница Мехмедъ-Бей — 211, 213
Константинъ, гръцки краль — 120
Константиновъ Алеко, писатель — 395, 408
Константинова Екатерина — 809
Константиновъ К. — 809
Константиновъ Спиро — 442, 443
Корнейлъ Пиеръ, писатель — 545
Корошецъ Антонъ, министъръ — 73, 105, 115-118, 501, 516, 541
Костичъ, генералъ — 21, 22
Костовичъ Аца — 109
Костовъ Наце — 107
Костурковъ Стоянъ — 382
Косцюшко Тадеушъ — 422, 547
Котовчевъ Димитъръ — 144
Коцевъ Христо — 266
Коцевъ Траянъ — 142
Коцичъ Влайко — 71
Кочевъ Иванъ — 816, 817
Кочевъ Михаилъ — 814
Кошутичъ Августъ — 71
Кошутъ — 283
Краевъ — 77
Крайничанецъ Д. — 60
Крайничанецъ Т. — 27, 55, 76, 563
Кралевичъ Марко — 34
Кралевъ Ефремъ — 141
Краликъ — 677, 678
Крапчевъ Д. — 265-275, 500, 504, 932, 953
Красаевичъ — 34
Красновски Иванъ — 955
Кромвелъ — 546
Кръстевъ Василъ — 172
Крюгеръ К. Ф. — 485, 686
Куба Людвигъ — 439
Кузевъ Тома — 107
Куклечки Стойчо — 141
Кукушовъ Добре — 143
Кулишевъ Георги — 264, 265, 276, 283, 286, 291, 293, 294, 309, 315, 317, 318, 320, 330, 336, 342, 347, 362, 411, 427, 794, 845, 846, 922, 923
Купферъ Е. — 684
Куртевъ Владо 267
Кусевъ Владимиръ — 787, 962, 963
Куюнджиевъ Тома — 98, 99, 100
Куюнджичъ Михайло — 71, 87-113, 119
Кушевъ Бано — 410
Кушевъ Илия — 410
Кушевъ П., д-ръ — 410, 378
Кушевъ Тодоръ — 460
Куврьоръ Жакъ — 22, 694
Кърничева Менча — 95, 97, 368, 381, 416, 433, 434, 530, 972
Къртевъ Богданъ — 324, 325
Кьосеивановъ Г. — 498, 499, 501, 505, 506, 912, 913, 914, 927, 930, 932
Кьосевъ Кръсто — 88
Кязимъ Бей — 346, 778, 779, 780
Кяни Бегъ Алилъ — 100,

Л

Лавалъ, френски държавникъ — 531
Лазаревичъ — 72
Лазаровъ Арсо — 84, 107, 122
Лазаровъ Велизаръ, генералъ — 300
Лазаровъ Т. — 283, 304, 410, 421
Лазаровъ Христо — 141
Лазаровъ Я. — 75
Лазичъ Арса, депутатъ — 84
Лазичъ Жика — 28, 34, 38, 43, 56, 65, 68, 75, 77, 78, 81, 91, 100, 102, 110, 111, 113, 115-117, 149, 246, 324, 347, 368, 369, 563-565, 638, 641, 652, 661, 662, 665, 776, 888, 934

Лайберъ Х. А., проф. — 485
Лайтмановичъ Раде — 56, 57
Ламбинъ А. — 173
Ламушъ Леонъ — 438, 466 806, 894
Лансингъ Робертъ — 201
Ларшеръ М. — 152
„Ла Трибюне Ентернасионалъ“ — 438
Лафонтенъ — 678
Ла Фаръ Де, публицистъ — 438
Леви, Аврамъ — 84
Левкова Стоименка — 139
Левковъ Арсени — 139
Левковъ Стаменъ — 139
Ленгелъ Емилъ, публицистъ — 973
Ленинъ — 283
Леру — 459
Лилинковъ Илия — 284
Лоръ Людбигъ, журналистъ — 534
Луковъ Христо — 500
Льорю — 874
Любобратичъ — 60
Люменъ А. Роландъ, академикъ — 485
Ляповъ Димитъръ — Гуринъ — 222, 480, 481
Ляпчевъ Андрѣй, министъръ — 175, 410, 892

М

Мавровъ Наумъ — 89
Магда, началникъ — 67
Маджаровъ Атанасъ — 413
Маджаровъ Лазаръ — 413
Маджаровъ К. — 307, 392
Мадолевъ Г. — 348, 766, 790-792
Мажураничъ Иванъ, поетъ — 156
Майореско Т. председатель — 151
„Макаби“, еврейска организация — 199, 208-210, 430
Макартъръ, генералъ — 522
Макаричъ Янушъ, журналистъ — 49
Макдоналдъ Рамзей — 551, 552, 633
Маккормикъ Джонъ, кореспондентъ — 553, 554
Максимовичъ Божидаръ — 28
Максимовичъ, ректоръ — 90
Максимовичъ — 117
Маккормикъ Анна, журналистка — 111
Марковъ Величко — 87
Маркъмъ Рувинъ Х., журналистъ — 189, 385, 485
Максимовичъ Божа — 511
Малахъ, министъръ — 732
Малевъ Коста — 173
Малиновъ Александъръ, министъръ — 222, 357, 359, 386, 498
Малиновъ С. — 397
Манасиевъ Аргиръ — 264, 291, 386, 398
Мандекичъ В., журналистъ — 71-153, 154
Мараптисъ, капитанъ — 173
Маргаропулосъ — 197
Маринковичъ В., министъръ — 23, 175
Маринковичъ М. — 171
554, 643, 644
Матисъ Мавро — 183
Мацанкиевъ — 329
Мартенъ Вилиямъ, журналистъ — 559
Мартини А. В., публицистъ — 682
Марулецъ Йорданъ — 143
Масарикъ Т., политикъ — 557
Масларова Вангя — 156
Матейко, полски художникъ — 527
Матковичъ Добрица, жупанъ — 37, 38, 84, 88, 89, 111, 112, 154, 155, 638, 639, 641, 669
Матовъ Христо — 223, 236, 266, 283, 395, 410, 421, 473, 842
Мачекъ Владко, д-ръ — 438, 501, 519, 525, 534, 540, 543
Матцулевски Янкулъ — 86
Мацини Джузепе — 283
Медведъ — — 143
Мезанъ С., д-ръ — 207, 732
Мелезановъ Лазаръ — 103
Мечкаровъ И., журналистъ — 366
Мечкуевски Василъ — 401
Мещровичъ Иванъ, скулпторъ — 519-521, 540-544, 968
Мехмедъ Пети, султанъ — 346
Миатовичъ Чедо, дипломатъ — 668
Мидилевъ, генералъ — 350, 351, 502
Милевъ Димитъръ —211
Милевъ Никола, проф. — 444, 792
Милетичъ Любомиръ, проф. — 265, 298, 300, 307, 341, 346, 442, 463, 476-480, 788, 799, 877, 886, 894, 931
Милевичъ Драганъ — 56
Миленковъ Цвѣтко — 109
Миловановичъ Бора — 70, 71
Милошевичъ М. — 76
Милошевъ — 88
Милюковъ Павелъ, проф. — 127
Милчиновъ Коста — 102,
Миновъ Йорданъ — 103
Мирчевъ Димитъръ — 265 266
Митаковъ Василъ — 950, 951, 953
Митевъ Кольо — 139
Митевъ Кръсто — 139
Митревъ Димитъръ — 332
Михайловичъ — 69
Михайловичъ, подполковникъ — 111, 115
Михайловъ Димитъръ — 301, 302, 304, 319, 325, 468, 797, 850, 853
Михайловичъ Дража — 197, 911-913
Михайловичъ Йосифъ — 56
Михайловичъ Михайло, жупанъ — 69
Михайловска Иванка — 189
Михайловски Стоянъ, писатель — 408
Михайловъ Атанасъ — 813
Михайловъ Иванъ — 92, 94-96, 103, 107, 150, 197, 200, 203, 218, 222, 227, 228, 234, 237, 239, 241, 242, 244, 245, 247, 249, 250, 252, 253, 255, 256, 258, 260, 261, 266, 267, 270, 271, 273, 274, 277, 278-281, 283-285, 294, 299, 309-313, 326, 328, 329, 333-335, 337, 339, 340, 342, 365, 366, 369-371, 383, 385, 390, 425, 456,
Ричардсъ Бернардъ — 209
Робеспиеръ 283
Роелсъ Едгардъ — 202
Рокничъ — 57
Роменъ Жюлъ, писатель — 154
Ротърмиръ, лордъ — 552, 557
Рубо — 695
Руверъ — 709
Ружичичъ Г. — 544
Руменовъ Владимиръ — 350, 410, 812

469, 496, 516, 536, 537, 544, 749, 751, 753, 764-771, 775, 785, 833, 834, 836-845, 850, 851, 853, 912, 950-953, 961, 968, 969, 971-975
Михалакопулосъ, министъръ — 173
Михалчевъ Д., проф. — 364
Миховъ Коце — 103
Мициадисъ П. — 187
Милковичъ Василие — 67
Милутинъ, стражарь — 114
Мишевъ Костадинъ — 268
Мишевъ Стефчо — 482
Мишевъ Д. — 355
Мишевъ Стоянъ — 29, 65, 155, 368, 371, 751, 817, 854, 900
Митковъ Иванъ — 90
Митова Петра — 79
Митовъ Авксенти — 79
Мишовъ Китанъ — 139
Миялковъ Миланъ — 109
Младеновъ Панчо Димитровъ — 109
Младеновъ Спиро — 109
ММТРО (Македонска младежка тайна революц. организация) — 103
Мойо, професоръ — 437
Мойсовъ Лазаръ — 767
Молотовъ — 413
Молловъ — 498
Момчиловъ Иванъ — 102, 263, 284
Моневъ Михаилъ — 232, 411
Монтеро Алфредо — 692
Морарски Ванчо — 262
Мотикаровъ Иванъ — 390, 391
МПО — 201, 306, 337, 395, 449, 482, 485-489
Муратъ, султанъ — 539
Мутафчиевъ П., проф. — 503
Мусолини Бенито — 48, 524, 531, 555-558
Мутафчиевъ Славко А. — 105
Муцаридисъ — 199
Мушановъ Никола — 481, 493, 497, 498, 505, 902
Мушицки Анастасие — 76
Мълчанковъ Кирилъ — 393
Мълчанковъ Стоянъ — 393, 829
Мъри Маркусъ Джанъ, кореспондентъ — 524
Мърмевъ Миро — 77
Мърмевъ Петъръ — 77, 301, 302-304, 320, 331, 359, 360, 411, 427, 811
Мърси А. А. , журналистъ — 535, 970

Н

Накашевъ Мане — 350, 810, 811
Настевъ Георги (Жоро) — 263, 284, 307, 391, 433, 963
Настевъ Стефанъ — 60
Наумовичъ, полковникъ — 102, 106, 108, 111, 115, 117, 641
Наумовичъ Павле — 80
Наумовъ, д-ръ — 324
Начевъ В., майоръ — 318
Начевъ Славе Панковъ — 103, 104, 105
Недичъ Миланъ, генералъ — 34, 36, 541, 542
Нидерле Луборъ, проф. — 436
Никола, свещеникъ — 89
Николай Велимировичъ, владика — 34, 109, 156, 157, 667
Николичъ Йорданъ — 102
Николовъ Дане — 143
Николовъ Диаманди — 442
Николовъ Панчо — 142
Николовъ Тодоръ — 827, 828
Николовъ Янчо — 142
Нинчичъ — 327
Нйегошъ Петъръ Петровичъ, поетъ — 161
Новаковичъ Стоянъ — 29
Новевъ Захарий — 392
Нововъ Атанасъ — 107
Нодо Людвигъ, публицистъ — 534
Нойхаузенъ Францъ — 517
Нунева Тана — 79
Нуневъ Лазаръ — 79
Нурединъ Бей — 346

О

Обаръ Симо — 87
Обрадовичъ, министъръ — 113
Обрадовичъ Сава — 56
Обреновичъ Александъръ, краль — 92, 526
Обреновичъ Милошъ, князъ — 526
Общество на народитѣ — 123-136, 138, 144-147, 150, 159, 169, 170-172, 174, 175, 177, 185, 190, 195, 201, 202, 211, 356, 435, 454, 457, 458, 460, 465, 474, 530-532, 551-554, 556-558, 560, 628, 632, 635, 643, 644, 646, 647, 659, 668, 676, 677, 707, 708, 873, 874, 881, 970, 973, 974
Огняновъ А. 109
Омарчевски Стоянъ, министъръ — 478, 495
О' Нейлъ И. Харри — 485
„Отецъ Паисий", съюзъ — 126

П

Павеличъ Анте, д-ръ — 283, 368, 436, 453, 530, 535, 536, 769, 772, 808, 968, 969
Павловъ Петъръ — 131
„Павлосъ Меласъ", организация — 199
Падиковъ Благой — 90
Паланкалиевъ — 393
Паликрушевъ Добри — 107
Паликрушевъ Митко — 131
Пазарджиевъ Траянъ — 144
Пальошъ Иванъ — 262
Пангалосъ, генералъ — 732, 905
Пандурски Илия — 384, 413, 784
Панзовъ Миланъ Фантомътъ — 105
Паница Тодоръ — 66, 92, 95, 97, 263, 339, 343, 345, 346, 347, 359, 368, 369, 371, 380, 389, 415, 416, 751, 752, 772, 778, 783, 784, 817, 846, 900, 964, 972, 975
Панова Вела — 135
Пановъ Григоръ — 143
Паприковъ С. — 884
Папагеоргиу, майоръ — 173
Папа Пий XI — 459

Параспуровъ Ив. — 379, 398, 832, 833
Пасенъ Ванъ Пиеръ — 687
Пастуховъ Кръстю — 342, 359, 677
Патрониевичъ — 60
Пауновъ Димитъръ — 139
Пауновъ Григоръ — 139
Пауновъ Никола — 139
Пашичъ Никола — 29, 45, 69, 86, 96, 110, 114, 151, 171, 327, 497, 515, 518, 520, 809
Пезе Ернестъ — 695
Пекянецъ Коста — 34, 35, 37, 61
Пелетие Робертъ, проф. — 437
Пенковъ Георги — 274
Ценовъ Стефанъ — 107
Перчевичъ — 528
Перчецъ Густавъ — 368, 969
Петковъ Борисъ П., д-ръ — 212
Петковъ Василъ, полковникъ — 218
Петковъ Никола — 342
Петрова В. Жерменъ — 145, 659, 663
Петровичъ, шефъ на пол. отдѣлъ — 132
Петровичъ Марко — 72
Петровичъ Н., министъръ — 69
Петровъ А. — 105, 115
Петровъ Борисъ — 103, 104
Петровъ Гьорче — 347, 398, 422
Петровъ Иванъ, инженеръ — 145, 146, 659
Петровъ Павелъ Лопата — 143
Петровъ Стоянъ — 76
Петровъ Тома — 13, 104, 105
Петровъ Янкулъ — 86
Пименъ, владика — 322
Пилсудски — 547
Пипинелисъ Н. — 171
Пирасъ М. Н., журналистъ — 190
Пиринтиевъ Василъ — 89
Пирузевъ Владимиръ — 109
Питтако, гръцки мѫдрецъ — 545
Пишонъ Ханри — 696
Пияде Моша — 26
Плифка, редакторъ — 82
Поанкаре — 556
Повинковъ Стоилко — 88
Политисъ Никола, дипломатъ — 168, 169, 170, 192, 194, 195, 201, 202, 211
Поповичъ, адвокатъ — 72
Поповичъ Д. 57
Поповичъ У. — 114
Поповъ Александъръ — 391
Поповъ Георги — 117
Поповъ К. — 109
Поповъ Коста — 483
Поповъ Сашо — 254
Поповъ Трайко — 100
Поповъ Христо — 89
Попъ Аврамовъ Асѣнъ — 801
Попъ Андовъ Д. — 411
Попъ Василевъ Ангелъ — 273
Попъ Димитровъ Л. — 413
Попъ Петровъ Сребренъ — 411
Попъ Тодоровъ Кръстанъ — 259, 260, 298, 304, 312, 315, 324, 325, 331, 332, 335, 336, 362, 364, 808, 840
Попъ Томовъ В. — 377, 790, 791
Попъ Христовъ Георги — 219, 224, 226-231-246, 248, 250-254, 256, 267, 269, 281, 282, 284, 314-316, 325, 334, 343, 749, 750, 753, 817, 823-825, 849-852
Попъ Шайко — 75
Поспишилъ — 527
Поцци Анри, писатель — 688, 691
Преличъ Велимиръ — 112, 113, 116, 368, 638, 888
Прибичевичъ Адамъ — 66, 117
Прибичевичъ Светозаръ — 65, 66, 83, 118, 156, 283, 495, 501, 515, 518, 520, 521, 637, 641, 787
Принципъ Гаврило — 535, 638
Припорски Кръсто — 109, 139
Прица — 114
Прищина Хасанъ-Бей — 149
Продановичъ Яша — 510
Прокопиевъ Петъръ — 131
Протогеровъ Александъръ — 94, 103, 217-219, 223-230, 233-241, 244-264, 266-280, 282-285, 287, 292, 307-313, 316, 317, 323, 328-330, 333, 339, 342, 343, 351, 363, 365-369, 372, 378, 389, 390, 424, 425, 502, 749, 763, 771, 786, 794, 834, 838-840, 849, 900
Публио Сиро, латински поетъ — 545
Пуздерлиевъ В. — 56, 122
Пузичъ — 113
Пундевъ В. — 283, 286, 292, 309, 344, 362, 364, 821, 822, 841, 844-849
Пундевъ Михаилъ — 325, 335, 845
Пуричъ Божидаръ, министъръ — 152
Пържоловъ Мино — 350, 830, 831
Пърличевъ Кирилъ — 219-222, 224, 227, 230, 236, 237, 242, 245, 251, 253, 256, 259, 260, 264-267, 269, 282, 283, 285, 297, 298, 309, 315, 324, 325, 344, 365, 750, 770, 771,794, 817, 823-825, 827, 850, 851
Прьобстъ Херманъ — 437
Пѣевъ, генералъ — 933
Пѣевъ Христо — 81

Р

Радевъ А. В. — 383
Радевъ Симеонъ — 221, 222, 480, 928
Радевъ Т., генералъ — 909
Радичъ Владко — 688, 968
Радичъ Павле — 84
Радичъ Стйепанъ — 23, 39, 59, 68, 71, 117, 118, 141, 158, 283, 328, 513, 515, 518-520, 536, 541, 542, 547, 641, 668, 674, 886, 968
Развигоровъ Ипократъ — 537
Развигоровъ Мише — 283, 392, 410, 421, 842
Развигоровъ Страхилъ — 392
Райли Бенъ — 130, 153, 160, 557, 558, 649
Райсъ — 38
Раптарисъ — 208
Раковски Кръсто — 258, 847
Раковски Георги — 377, 421
Рачичъ Пуниша — 519, 520, 536, 670, 968
Рибентропъ — 511
Ризовъ Коста — 440-442
Ристичъ Драгутинъ — 80
Ристичъ Йованъ 70
Ристичъ Милорадъ — 33, 34
Ристичъ х. Спиро, сенаторъ — 76

Русевъ Маринъ — 498
Русекъ С. Йосифъ, проф. — 485
Рейналдъ Ж. — 426, 427, 437
Ренардъ Джорджъ — 648

С

Саздовъ Блажо — 75
Сеизовъ Василъ — 89
Саздовъ Гьошо — 142
Сакжзовъ Я. — 211, 464
Сандански Яне — 255, 345-347, 357, 361, 369, 371, 384, 388, 422, 778-780, 783
Сапунджиевъ Йорданъ — 102
Сапунджичъ — 113
Сарафовъ Б. — 255, 304, 388, 390, 421
Сарафовъ Кръсто — 487, 877
Сволопулосъ Д. К. — 184
Сеизовъ Василъ — 80
Сенжерменски договоръ — 126, 128, 137, 138, 145, 355, 628, 629, 631, 973
Сесилъ Робертъ — 553
Силяновъ Христо — 200, 850
Силяновичъ Т. — 57, 58
Симичъ Ст. — 27
Симовичъ, генералъ — 951
Симонде Хенри — 695
Симопулосъ Х., дипломатъ — 201, 209
Сиросъ Н. — 179
Сирмановъ, генералъ — 350, 502
Сисъ Владимиръ, кореспондентъ — 152
Скендеровъ Михаилъ — 388-390
Соколовъ Анчо — 301, 829
Сониксенъ Албертъ — 347, 372
Сорде — 142
Софроний, свещеникъ — 89
Спространовъ Димитъръ — 321
Сръшкичъ, министъръ — 525
Сталинъ 347
Стаматиусъ Стамату — 166, 197
Стаматовъ Г. — 487
Стамболийски — 262, 316, 317, 326, 327, 349, 350, 352, 357, 396, 408, 421, 493, 494, 495, 497, 498, 503, 754, 847, 889, 896, 913, 954
Станишевъ К. — 287, 289, 292, 303, 304, 319, 410, 426, 430, 453, 455, 463, 468, 472, 528, 839, 850, 928
Станковичъ Мино — 79, 108
Станковичъ Светозаръ, министъръ — 61
Станчевъ Петъръ — 275, 410
Стефановичъ Игнатъ — 71
Степановичъ М. — 114
Стефанъ, соф. митрополитъ — 422
Стефановъ Алексо 316
Стефановъ Стефанъ — 498
Стефо капитанъ — 182-184
„Стоманени шлемове („Халевдокрони")
Стоилковъ Таско — 411-413
Стийдъ Уикамъ — 525
— организация 199, 210
Стояниновичъ Миланъ — 510-513, 515-519, 530, 910-912, 968
Стояновъ Людмилъ — 331
Стрѣзовъ — 68
Сугаревъ Василъ, проф. — 485
Суруджиевъ Мише — 40
Съркяновичъ — 91

Т

Таджеръ, д-ръ — 463
Талаатъ Паша — 346
Талевъ Димитъръ, писатель — 309, 372, 427, 473, 823, 825, 844, 846
Татарчева (Тибо) Марта — 136, 138, 451, 457, 656
Татарчевъ Асѣнъ — 120, 136-138, 144, 451
Татарчевъ Христо, д-ръ — 136, 421, 842, 882
Тахауеръ Болеславъ — 807
Тацитъ — 545
Тачитъ Н., писатель — 158
Терзиевъ Иванъ — 85, 156
Терзиевъ Константинъ — 772-775
Терзичъ — 75
Тимевъ Атанасъ — 393
Тимотиевичъ — 69, 70
Тито — 197, 369, 532, 764-766, 777
Тодоровъ Хр. Иванъ — 811
Тодоровъ Коста — 277, 324, 326-329, 335, 360, 366, 377, 455, 498, 763, 891, 901, 905, 909, 913, 914
Тодоровъ Панчо — 812
Тодоровъ П., министъръ — 907
Толстой Левъ — 848
Томалевски Димитъръ 224, 820
Томалевски Наумъ — 219, 221-223, 229, 276, 297, 309, 311, 315, 320, 324, 343, 236, 237, 258, 264, 265, 269, 270, 274, 344, 357, 364, 365, 770, 771, 794, 812, 817, 820, 840
Томичъ, генералъ — 37, 65, 111
Топаловъ Гоно — 43
Тошевъ Андрѣй, министъръ — 211-213, 887, 908, 909, 931
Тошевъ Доне — 299, 398, 399
Тошевъ Панчо — 299, 385, 398, 399
Тошевъ Пере — 421, 749
Трайковъ Георги — 336
Трайковъ Пецо — 261, 276, 298, 329, 331, 336, 840
Трайковъ Христо — 331, 334
Тревиранусъ Готфридъ — 555
Трианонски договоръ — 129, 354, 554
Трифуновичъ Ранко — 70
Трокле, белгийски депутатъ — 437
Тръбичъ Василие — 59, 71, 77, 117, 669, 670, 689

У

Уатсонъ Сетонъ — 47, 524, 525, 680
Уилкинсонъ Х. Р. — 170
Узуновичъ — 37, 68, 71
Узуновъ Ангелъ — 222, 224, 227, 233, 236, 266, 267, 276, 278, 280, 325, 343, 344, 411
Узуновъ Христо, войвода — 267, 315, 325
Уикършамъ, сенаторъ — 185
Уилсонъ Уудроу — 201
Ушиновъ А. Стефчо — 396, 397

Ф

Фани Ноли — 113
Фардисъ, редакторъ — 210
Феровичъ Смайо — 115

Фиданчевъ Тома — 37
Филиповичъ Ставра — 75,
Филипъ, кореспондентъ — 118
Филовъ Богданъ, министъръ — 382, 913, 951, 963
Филиповъ Стоянъ — 301, 302, 386, 411, 828, 829, 853, 859-861
Фишеръ Й. Е., проф. — 485
Фирмилиянъ, владика — 30, 898
Фрагешъ, министъръ — 68
Франкъ Хари — 50
Фрашери Мехди — 206
Фрашери Маликъ Бей — 151
Фонъ Хафъ, баронъ, журналистъ — 132
Фотичъ К. — 531, 532
Фуадъ Бей Аслани — 211

Х

Хабибъ Бей — 346
Хаджиевъ — 411
Хаджи Ристичъ С. — 76
Халилъ Бей — 346
Харизановъ Иванъ — 361, 408
Хасанъ Бей Прищина — 149
Хаусманъ — 875
Хендерсонъ А. — 128
Херценъ — 283
Хилгруберъ Андреасъ — 948
Хилдъ В. — 166
Хилми Паша — 24, 41
Хитлеръ Адолфъ — 948
Холмсъ Джонъ Хайнесъ — 157
Хохнйецъ — 541
Христовъ Стоянъ — 97,
Христовъ Герхардъ — 686
Христовъ Д. — 963
Христовъ Кирилъ — 304, 801
Христовъ Х., проф. — 783
Хувъръ, президентъ — 173, 185
Хюго Викторъ — 400
Хюсни Зия — 132
Хюсни Онисъ — 132

Ц

Цаковъ Георги — 835, 836
Цангарикисъ Д. — 180
Цанковъ Александъръ — 330, 345, 351, 408-410, 481, 497, 498, 500, 501, 785, 911, 912, 914, 927
Цанковъ Тончо — 351, 352
Циклевъ Григоръ — 75, 92
Цилевъ Димитъръ — 280, 445, 447, 528
Циларъ Слахвко — 677
Ципушевъ, докторъ — 106
Цицеронъ — 185
Цицонковъ Й. — 284
Църнилишки Дане — 75, 86

Ч

Чавчето Славе — 254
Чаковъ — 272
Чаневъ Методи — 483
Чапрашиковъ Крумъ — 357
Чаулевъ Петъръ — 219, 231, 251, 368, 789, 790, 846
Чаушевъ Никола — 144
Червенковъ Вълко — 763
Черноземски Владо — 322, 500, 527, 536-538, 546-548, 840
Чернопѣевъ — 390, 422
Чемерикичъ — 56, 59, 60
Чешмеджиевъ Григоръ — 361
Чкатровъ Йорданъ — 97, 368, 450, 482-484, 711, 821, 852
Чубриловичъ Бр. — 511
Чундевъ Т. — 546, 768
Чучковъ Ефремъ — 42, 283
Чърчилъ Уинстонъ — 51, 121, 152, 564

Ш

Шабанъ — 143
Шабанъ Жакъ — 438
Шайо, попъ — 75
Шалдевъ — 394
Шалевъ Димитъръ — 103-106, 113, 123, 124, 126, 127, 130, 131, 136, 355, 630, 634, 635, 640, 643, 645-650
Шандановъ Перо — 227, 231, 232, 241-243, 247, 254, 263, 267-275, 279, 281-284, 298, 304, 312, 314, 315, 317, 318, 329, 331, 332, 334-336, 343, 344, 350, 351, 379, 750, 752, 753, 808, 812, 815, 853, 928
Шайлеръ — 875
Шаневъ П. — 292, 483, 711, 799
Шанталавъ — 143
Шекериновъ Александъръ — 107
Шекериновъ Борисъ — 107
Шекериновъ попъ Христо — 107
Шантичъ К. С. — 334, 335, 772-774
Шатевъ Павелъ — 789, 790
Шекспиръ — 26
Шивичъ, депутатъ — 117
Шошолчевъ Пано — 103, 104
Шишковъ Пандилъ — 295, 316, 820, 821, 825
Шкартовъ М. — 263, 267, 268, 275, 276, 281, 283, 284, 332, 751-753
Шкойновъ, генералъ — 257, 378
Шуменковичъ — 70

Щ

Щамлеръ Хайнрихъ — 485
Щреземанъ — 367
Щрупъ Карлъ — 464

Ю

Юберсбергеръ Хансъ, поф. — 848
Юда 264
Юкичъ Илия — 152
Юнгъ Джорджъ — 159

Я

Яворовъ Пею — 349, 401, 406, 422
Ягичъ Ватрославъ — 478, 886
Якоби Зигфридъ — 677, 678
Яковче — 89
Яневъ п. Гошо — 368, 822
Яневъ Илия Тодоровъ — 172
Ярановъ Димитъръ, проф. — 444
Ястребовъ, проф. — 682

НѢКОИ ЗАБЕЛЯЗАНИ ГРѢШКИ

1) Стр. 112 — редъ 13 доле да се чете: деня му се явявалъ на докладъ.
2) Стр. 186 — редъ 12 горе да се чете: Солунъ
3) Стр. 255 — редъ 6 доле да се чете: VI-я
4) Стр. 294 — редъ 25 доле да се чете: „Народното“ събрание
5) Стр. 448 — редъ 8 доле да се чете: английски
6) Стр. 464 — редъ 15 доле да се чете: Десбонъ
7) Стр. 469 — редъ 32 горе да се чете: Косинецъ
8) Стр. 506 — редъ 12 доле да се чете: еднитѣ
9) Стр. 537 — редъ 39 горе да се чете: разредени
10) Стр. 554 — редъ 9 горе да се чете: държанието
11) Стр. 634 — редъ 12 горе да се чете: Югославия
12) Стр. 697 — редъ 18 горе да не се чете. А на негово мѣсто се четатъ следнитѣ думи: В-къ „Журналъ дьо Женевъ“ дава статия отъ редактора му Вилямъ
13) Стр. 848 — редъ 24 доле да се чете: книгата
14) Стр. 869 — редъ 2 доле да се чете: миналитѣ
15) Стр. 880 — редъ 26 горе да се-чете: атентатъ
16) Стр. 880 — редъ 2 доле да се чете: искане щото
17) Въ книга трета съ спомени на автора, стр. 527, погрѣшно бѣ отпечатано името на Славе Начевъ „Чавчето“, войвода въ Ресенско. Трѣбва да се чете Начевъ, а не Наумовъ.
19) Въ книга първа съ спомени на автора, стр. 156, името на погребания, въ двора на черквата въ Ново-село, офицеръ отъ Костурско, не е Цирункаревъ, а е Митрушевъ.

ДОБАВКИ

Първата добавка трѣбва да се чете като продължение отъ отдѣла „Отношението на сърбитѣ къмъ протогеровиститѣ“, който започва на стр. 323 и завършва на страница 326.

I

Че тѣ, обаче, се поставиха въ услуга на нашитѣ поробители показватъ свидетелствата отъ самитѣ „югославски“ източници. Думата е за протогеровиститѣ. Цитирахме по-рано какъ бѣлградскиятъ вестникъ „Политика“ ги хвалѣше, при кралския режимъ, задето се обявили срещу „злодейската акция на Иванъ Михайловъ въ вреда на Югославия“.

— Следъ 1948 г. българскитѣ и „югославскитѣ“ комунисти се скараха, когато Тито бѣ изключенъ отъ блока на държавитѣ съ комунистическо управление. Тогава именно въ Скопйе се появи брошура подъ името на нѣкой си Благой Поповски, въ отговоръ на писаната съ името на протогеровиста Пецо Трайковъ, но твърде вѣроятно съставена отъ българскитѣ комунисти, друга брошура.

Поповски изнася обвинения, каквито цѣлата македонска емиграция и ВМРО винаги отправяха срещу Пецо Трайковци и Перо Шандановци. Ето кратъкъ цитатъ отъ това, което Поповски пише отъ името на Титовитѣ комунисти:

„ Великосръбската реакция начело съ Александъръ Карагеоргевичъ, ржководенъ отъ ненаситность, си бѣ поставила за цель създаване на „голѣма Югославия“, която да бжде подъ скиптъра на Карагеоргевичъ. И затова тя почна да вербува агенти между разнитѣ политически групировки въ България . . . . Великосръбската реакция преценява, че протогеровисткото крило начело съ Пецо Трайковъ, Перо Шандановъ и Кръстанъ попъ Тодоровъ ще може да го използува за реализиране на своята цель. Въ София се намира вече личниятъ разузнавачъ на краль Александъръ — Таса Диничъ. Той не се излъга въ своята преценка . . . . Но най-добре да оставимъ Таса Диничъ да говори; нека цитираме неговитѣ показания, дадени предъ народния сждъ въ 1946 г., когато бѣ водено сждебното следствие противъ Дража Михайловичъ, а въ който процесъ бѣ обвиняемъ и Таса Диничъ. Ето какво отговаря на поставенитѣ му въпроси, следъ като се установява, че е билъ личенъ осведомитель на краль Александъръ:

— Дали сте работили едно време въ разузнавателната служба противъ България?

— Да.

— Дали сте имали връзка съ терориститѣ?

— Като падна убитъ Протогеровъ въ София започна акция за

формиране на комитетъ противъ Ванчо Михайловъ. Тогава влѣзнахъ въ връзка съ комитета, но съмъ въ лична връзка съ краль Александъръ. Работя заедно съ Кръстанъ попъ Тодоровъ и Пецо Трайковъ. Шпионската ми връзка съ Пецо Трайковъ трая три-четири години.

— Какви задачи сте давали на протогеровиститѣ?

— Тѣ имаха за задача да унищожаватъ кликата на царь Борисъ, а азъ ги подпомагахъ съ пари, както имъ помагаше и опозицията въ България, а на първо мѣсто „звенаритѣ".

„Не е нуженъ никакъвъ коментаръ за тия показания на Таса Диничъ. Тѣ ясно говорятъ за шпионския характеръ на цѣлата Протогерова шайка, която отъ 1928 г. мина на открита служба на Карагеоргевича и на великосръбската реакция. Отъ горнитѣ показания е ясно, че тая шпионска връзка е траяла доста години. Сжщо така е ясно, че непосрѣдствената връзка я подържалъ Пецо Трайковъ."

Горнитѣ данни изнесе скопскиятъ вестникъ „Нова Македония" въ броя си отъ 19 августъ 1949 г. Тамъ е казано още, че било установено какъ Пецо Трайковъ преди това е подържалъ връзка съ известния сръбски народенъ представитель — ренегатъ Кръсте Стрезовски, който следъ 1944 г. е билъ убитъ отъ комунистическата власть.

Следъ това вестникътъ на Влаховъ („Нова Македония") казва:

„Обръщайки се въ шпионска великосръбска агентура, Протогеровата шайка се яви като проводникъ на великосръбската идея за създаване на обща държава отъ Черно море до Адриатика — естествено, подъ скиптъра на Карагеоргевичитѣ."

Относно протогеровиститѣ вестникъ „Нова Македония" заключава така:

„Тѣхнитѣ статии, тѣхната цѣлокупна дейность бѣше предварително разгледана и опредѣляна отъ познатата великосръбска шпионска тройка въ София съставена отъ Дража Михайловичъ, който бѣ воененъ аташе на Стара Югославия въ София, Цвѣтанъ Джорджевичъ и Таса Диничъ, които бѣха лични разузнавачи на краль Александъръ Карагеоргевичъ."

„Нова Македония" твърди, че Българската комунистическа партия е дала нареждане на своето „македонско" крило, начело съ Антонъ Югославъ, да влѣзне въ тѣсни връзки съ така наречените протогеровисти. Дословно този вестникъ казва:

„Тая връзка се потвърждава твърде ясно и отъ показанията на Перо Шандановъ, въ процеса противъ михайловиститѣ на 17 августъ 1946 г. въ София."

Споредъ вестника Шандановъ е заявилъ въ сжда:

„Азъ поддържахъ връзката съ Централния комитетъ на работническата партия. Тази връзка никой не я знаеше и сега азъ я откривамъ." (Стенографски бележки, стр. 121 отъ процеса противъ ВМРО — крило Иванъ Михайловъ. Дѣло номеръ 303, 1946 г.)

Вестникъ „Нова Македония" добавя: „Тѣзи показания на Перо Шандановъ сж дадени въ 1946 г., когато вече властьта я има въ свои ржце Българската комунистическа партия."

Тукъ Влаховци чрезъ този си печатенъ органъ отправятъ следното

неодобрение къмъ Българската комунистическа партия:

„Наистина, чудна тактика и още по-чудна линия на ржководството на Българската комунистическа партия въ този периодъ! Намѣсто да се пристжпи къмъ демаскирането на тази шпионска група . . . . и както трѣбва да се ликвидира, Централниятъ комитетъ на БКП (комунисти) й протѣга ржка . . . ."

„Нова Македония" казва и следното: „Провокаторската и антинародна дейность на Пецо Трайковъ особено ясно се прояви въ време на фашисткия превратъ отъ 19 май 1934 г., извършенъ отъ звенаритѣ начело съ Кимонъ Георгиевъ и Дамянъ Велчевъ, както и по време на тѣхната едногодишна кървава власть въ България. Въ тѣзи тежки моменти за българския народъ Пецо Трайковъ и Кръстанъ попъ Тодоровъ бѣха тѣзи, които поставиха на разположение на звенаритѣ своитѣ въоржжени бандити."

По тѣзи разкрития на скопския „Нова Македония" бѣ писано въ вестникъ „Македонска Трибуна", органъ на македонската емиграция въ Америка, на 16 и 23 мартъ 1950 година.

Намираха се българи, които се колебаеха да повѣрватъ на онова, което Македонското освободително движение твърдѣше за нечиститѣ връзки съ вражески срѣди на българщината. Но виждаме, че думитѣ на Македонското движение за протогеровиститѣ се потвърждаватъ и отъ личнитѣ разузнаватели на сръбския краль Александъръ.

Читательтъ ще си спомни показанията на Симеонъ Кавракировъ — че дори Д. Влаховъ е предупредилъ българскитѣ комунисти да внимаватъ при връзкитѣ си съ протогеровиститѣ, защото сжществували сведения, че последнитѣ сж въ връзка съ кралската полиция въ Югославия.

Сжщо тъй читательтъ ще си спомни открититѣ признания на Коста Тодоровъ, че е доставилъ на протогеровиститѣ известно количество револвери.

Следващитѣ тукъ редове сж часть отъ приложение № 33; тѣ трѣбва да се четатъ като продължение отъ страница 771.

II

ЗА СВЕДЕНИЕ НА ФАЛШИФИКАТОРИТѢ И НЕОСВЕДОМЕНИТѢ

Не единъ пжть четемъ писания въ югославскитѣ комунистически вестници, а понѣкога и въ българскитѣ, различни фалшификации относно обществеици, писатели или народни български герои отъ Македония. А има случаи когато неосведомени хора повтарятъ тѣзи фалшификации.

Въ последно време скопскитѣ диктатори на нѣколко пжти си позволиха да представятъ като македонецъ по народность авторътъ на популярната драма „Македонска кървава сватба" Войданъ Чернодрински. А въ България известни срѣди представятъ писателя Димитъръ Талевъ, сжщо отличенъ македонски българинъ, за комунистъ по убеждение. Неосведомени хора, или наивници, може би и поради мързелъ да разучаватъ работитѣ, хващатъ се на антибългарскитѣ въдици и относно тѣзи двама българи — Чернодрински и Талевъ.

За да запушимъ устата на фалшификаторитѣ и да освѣтлимъ неосведоменитѣ по тази точка, споменаваме тукъ за единъ документъ отпреди Втората свѣтовна война, въ който и Чернодрински и Талевъ най-нагледно сж показвали не само какви сж по народ-

ность,но и коя е била тѣхната идейна линия.

Документътъ с едно изложение, отправено отъ София презъ месецъ юлий 1936 г. до министъръ-председателя въ Турция, господинъ Исметъ Иньону. Подписанъ е този документъ отъ около седемдесеть души измежду елита на македонската интелигенция срѣдъ нашата емиграция въ България. Тѣзи общественици и културни деятели подсещатъ турското правителство, че е време да се даде възможность и улеснение на Иванъ Михайловъ и съпругата му Менча да напуснатъ Турция, за да положатъ въ чужбина повече грижа за здравето си. Знаеше се, че на Гърция, Румъния и особено на Югославия искаше щото Михайловъ да й бѫде предаденъ отъ Турция, безъ да се интересува отъ факта, че той бѣше политически емигрантъ.

Подписницитѣ на изложението мотивиратъ надълго онова, за което апелиратъ предъ турската върховна власть. Тукъ, за краткость, не се спираме върху цѣлия текстъ на изложението, тъй като това не е и еуждно за цельта ни въ тоя моментъ. Ние искаме само да изтъкнемъ фалшификациитѣ относно Талевъ и Чернодрински. Нека авторитѣ на тѣзи фалшификации ни отговорятъ: Ако Чернодрински и Талевъ не бѣха българи или бѣха комунисти, щѣха ли да се подписватъ въ единъ документъ, който признава Иванъ Михайловъ за водачъ на Македонското освободително движение? А това признание, чрезъ подписа имъ, доказваше, че както всички подписали лица, така и Чернодрински и Талевъ се смѣтатъ еднакво участници въ дова движение, т. е. сподѣлятъ идеитѣ, за които се бори Иванъ Михайловъ.

Този документъ бѣше публикуванъ на френски езикъ въ вестникъ „Ла Маседоанъ", който излизаше въ Женева, като органъ на Македонското освободително движение.

Пакъ заради краткость, даваме — съ известни съкращения — имената на подписалитѣ лица, така както сѫ означени въ вестникъ „Ла Маседоанъ":

Проф. д-ръ **Л. Милетичъ**, председатель на Българската академия на наукитѣ, председатель на Македонския научен институтъ, и пр.;

Проф. д-ръ **Ив. Георговъ**, председатель на Историко-филологическия институтъ при Българската академия на наукитѣ, членъ-кореспондентъ на Женевския институтъ, председатель на българския съюзъ „Отецъ Паисий" и пр.;

Проф. д-ръ **Вл. Алексиевъ**, професоръпо старобългарско право въ Софийския университетъ;

Проф. д-ръ **Александъръ Станишевъ**, професоръ по хирургия, директоръ на Хирургическата клиника при Софийския университетъ;

Професоръ **Ст. Баджовъ**, професоръ въ Академията за изящни изкуства въ София;

Професоръ **Константинъ Стефановъ**, професоръ по английска филология въ Софийския университетъ;

Професоръ Никола **П. Благоевъ**, бившъ професоръ по старобългарско право при университета въ София;

Професоръ **Ив. Снѣгаровъ**, професоръ въ Теологическия институтъ при университета въ София;

Докторъ **Петъръ Джидровъ**, бившъ министъръ на правосѫдието, председатель на административния съветъ на Македонската народна банка въ София, публицистъ и пр;

Д. Върбеновъ, бившъ министъръ на правосѫдието, публицистъ и пр.;

Никола Стояновъ, главенъ секретарь на Министерството на финансиитѣ, директоръ на Публичнитѣ дългове, и пр.;

Професоръ **Т. Димитровъ**, професоръ при Агрономическия факултетъ въ Софийския университетъ;

Петъръ Дървинговъ, полковникъ отъ Генералния щабъ въ запаса, военен писатель;

Докторъ **Бож. Татарчевъ**, лѣкарь, бившъ подпредседатель на Македонския изпълнителенъ комитетъ и пр.;

Докторъ **Константинъ Станишевъ**, бившъ председатель на Националния македонски комитетъ, бившъ председатель на Македонската парламентарна група, и пр.;

Б. Ивановъ, бившъ главенъ секретарь на Министерството на финансиитѣ, бившъ правителственъ делегатъ при Българската народна банка;

Тодоръ Павловъ, пълномощенъ министъръ;

Докторъ **Владимиръ Руменовъ**, запасенъ генералъ въ отдѣла на здравето, бившъ председатель на Върховния комитетъ за народното здраве, бившъ председатель на Македонската парламентарна група и пр.;

П. Мартулковъ, бившъ генералеенъ инспекторъ и председатель на Висшето и срѣдно образование при Министерството на просвѣтата, писатель;

Ст. Стаматовъ, запасенъ полковникъ, военен писатель;

К. Николовъ, бившъ дипломиранъ полковникъ отъ Генералния щабъ, членъ отъ врѣменния комитетъ на Македонската емигрантска организация;

Христо Станишевъ, инженеръ, бившъ председатель на Великия македонски народенъ съборъ въ Горна-Джумая, бившъ председатель на Македонския комитетъ и пр.;

Христо Арсовъ, административенъ делегатъ при Македонската народна банка;

Ст. Стойковъ, директоръ на Македонската кооперативна банка;

Д. Николовъ, аптекарь;

Любенъ Димитровъ, представитель на Съюза на македонскитѣ политически организации въ Американскитѣ съединени щати и Канада, писатель;

Кирилъ Мирчевъ, доцентъ въ Историко-филологическия факултетъ при Софийския университетъ;

Д. Николовъ, запасенъ полковникъ, секретарь на българския съюзъ „Отецъ Паисий";

М. Генадиевъ, бившъ председатель на Сметната палата, бившъ членъ на Върховния касационенъ сѫдъ, и пр.;

Л. Т. Киселинчевъ, бившъ членъ на Македонския националенъ комитетъ;

Райко Алексиевъ, председатель на Съюза на българскитѣ артисти, сатирически писатель;

Войданъ Чернодрински, писатель;

Сребранъ п. Петровъ, бившъ депутатъ, бившъ окржженъ управитель;

К. Николовъ, бившъ главенъ касиеръ на Българската народна банка, касиеръ на Македонската кооперативна банка;

Д-ръ **Веляновъ**, писатель и публицистъ;

Д. попъ Андовъ, бившъ депутатъ, председатель на македонскитѣ организации „Илиндень";

Димитъръ Талевъ, писатель и журналистъ;

Ст. Димитровъ, подпредседатель на Националния македонски комитетъ, гимназиаленъ директоръ;

Живко Добревъ, пълномощенъ министъръ, бившъ главенъ секретарь на Министерството на външнитѣ работи въ София;

Славейко Матовъ, адвокатъ, бившъ членъ на Македонския националенъ комитетъ;

В. Ив. Василевъ, бившъ депутатъ;

В. Татарчевъ, бившъ главенъ прокуроръ, журналистъ;

Е. Т. Александрова, съпруга на покойния Тодоръ Александровъ, шефъ на Вѫтрешната македонска революционна организация;

Д-ръ **Злата Сарафова**, председателка на Съюза на македонскитѣ жени;

Н. Сарафовъ, дипломиранъ инженеръ, бившъ инспекторъ на мостоветѣ и пѫтищата при Министерството на общественитѣ постройки;

Райна Драгова, съпруга на бившия генералъ-щабенъ полковникъ Борисъ Драговъ;

Кирилъ Христовъ, бившъ председатель на Съюза на дружествата „Илиндень", бившъ шефъ на секция въ Министерството на търговията;

Д-ръ **Филипъ Маноловъ**, главенъ секретарь въ Министерството на народната просвѣта, членъ въ Македонския националенъ комитетъ;

Тодоръ Паскалевъ, бившъ депутатъ въ Цариградския парламентъ, бившъ окржженъ управитель, и пр.;

Велко Думевъ, журналистъ, бившъ главенъ инспекторъ въ Министерството на просвѣтата въ София, и пр.;

Кръстю Сарафовъ, артистъ въ Софийския народенъ театъръ;

Н. Букурещлиевъ, секретарь на Адвокатския съюзъ въ България;

Благой Димитровъ, бившъ директоръ на гимназия, писатель-педагогъ;

Димитъръ Ачковъ, бившъ депутатъ, и пр.

Отбелязваме следнитѣ две малки грѣшки: на стр. 949, редъ 25 горе да се чете: месецъ мартъ 1941 г.; цифритѣ въ първата колона на стр. 983, най-горе се отнасятъ за името на Ив. Михайловъ въ показалеца на имената.

АВТОРЪТЪ Е НАПЕЧАТАЛЪ И СЛЕДНИТѢ КНИГИ:

1) Спомени I — Младини
2) Спомени II
3) Спомени III
4) По трънливия пѫть на македонското освободително дѣло
5) Македония — Швейцария на Балканитѣ; печатана и на английски езикъ
6) Сталинъ и македонскиятъ въпросъ; печатана и на английски езикъ
7) ВМРО — печатана и на хърватски езикъ
8) Брошура „Нашата 1903 година“ (относно Илинденското възстание); печатана и на английски езикъ
9) Превратътъ отъ 19 май 1934 г. въ България и македонското движение; брошура
10) Професоръ Антолякъ добре се измъкна — брошура
11) Неуравновесениятъ Кр. Мисирковъ, брошура
12) Какъ пишеха нашитѣ народни будители и герои, брошура
13) Цола Драгойчева пише „история“, брошура
14) Относно книгата на Д. Казасовъ „Видено и преживѣно“, брошура
15) Тукъ не сѫ споменати редица други брошури, изложения, мемоари и пр. въ връзка съ македонския въпросъ и нашата народна освободителна борба.

Printed In U.S.A.
By
Western Newspaper
Publishing Co., Inc.
544 S. Meridian St.
Indianapolis, Indiana

Иван Михайлов
СПОМЕНИ
I фототипно издание - том IV
формат 70/100/16
контролен редактор З. Андонова